

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

Baltık Ülkeleri

PASCAL LOROT

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

Baltık Ülkeleri

Les pays baltes

PASCAL LOROT

Çeviren

HÜSNÜ DİLLİ

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

İletişim Yayıncılık A.Ş. Adına Sahibi: Murat Belge

Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral

Yayın Yönetmeli: Erkan Kayılı

Yayın Danışmanı: Ahmet Insel

Yayın Kurulu:

Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil,

Ahmet Insel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç,

Tuğrul Paşaoğlu, Mete Tunçay.

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç

Dizgi: Maraton Dizgievi

Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas

Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Seda Matbaası (kapak)

Dağıtım: Hür Basın Dağıtım A.Ş.

İletişim Yayıncılık A.Ş. - Cep Üniversitesi 27 - ISBN 975-470-128-8

1. Basım - İletişim Yayınları, Mayıs 1991.

Ocak 1991 tarihli 1. baskısından çevrilmiştir.

© Que sais-je?, Presses Universitaires de France, 1991

108, Boulevard Saint-Germain, 75006, Paris-France

© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1991

Klodfarer Cad. İletişim Han. No:7 34400

Cağaloğlu-İSTANBUL, Tel: 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum?) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor. İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş,

Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanı sıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca, Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programını" tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir meslekî eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle herhangi bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

***İletişim
Yayınları***

İçindekiler

GİRİŞ	7
I. BÖLÜM	
Doğal Çerçeve ve İnsanlar	9
Doğal Ortam	9
Halklar ve Ülkeler	11
Baltık Dilleri	13
Baltık Yazınları	17
II. BÖLÜM	
Baltık Ekonomileri	21
Toplumsal ve Demografik Veriler	21
İktisadi Zenginlikler ve Faaliyetler	25
III. BÖLÜM	
Ana Çizgileriyle Baltık Ülkeleri Tarihi	31
İlk Bin Yılına Kadar Baltık Ülkeleri	31
Yabancı Etkiler	38
Rus Egemenliği	50
IV. BÖLÜM	
20. Yüzyılda Baltık Ülkeleri	60
Baltık Ülkeleri ve I. Dünya Savaşı	60
Bağımsızlık	69
II. Dünya Savaşı	74
Sovyetleştirme	82
Ulusal Uyanış	84
V. BÖLÜM	
Bağımsızlığa Doğru	88
Baltık Kimliği Talebi	88
İktisadi Egemenlik	93
Litvanya Bunalımı	95
Bağımsızlığın Koşulları	103
SONUÇ	111
BİBLİYOGRAFYA	113

GİRİŞ

Estonya, Letonya ve Litvanya günümüzde "Baltık" adıyla bilinen ülkeleri oluştururlar. Bazı tarihçilerin, etnolojik ve dilbilimsel kökenleri nedeniyle Finlandiya'yı da bu öbeğe dahil etme eğilimine rağmen Finlandiya, bütün 20. yüzyıl boyunca izlediği farklı bir gelişmeyle diğerlerinden ayrılmıştır. Dolayısıyla bu ülke konumuz dışında kalacaktır.

En başta etnoloji, dil ve kültür alanlarında önemli farklılıklar gösterecekler de Estonya, Letonya ve Litvanya homojen bir bütün oluştururlar. Coğrafya onlara, birbirlerine karışacak kadar ortak bir tarihsel çerçeve çizmiştir. Büyük Rus ırmaklarının denize döküldükleri yerde bulunan, Kuzey Avrupa ile Doğu Avrupa'nın yayılmacı büyük krallıkları ve imparatorlukları arasına sıkışıp kalmış olan Baltık ülkeleri, bu konumları nedeniyle güçlü komşularının iştahını çektiler. Küçük ve zayıf ülkeler olarak sırasıyla İsveç, Polonya, Almanya ve Rusya'nın boyunduruğunda kaldılar. Tarihin kasırgası ve getirdiği acıların kısıracında kalan bu halkları sanki her zaman boyun eğecekleri bir gelecek bekliyor gibiydi. Oysa, I. Dünya Savaşı onlara bağımsızlık şansını sundu. Baltık halkları bunu yakalamasını bildiler, ama German-Sovyet çatışmasının önünde duramadılar. SSCB üyesi Sovyet cumhuriyetleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya'nın toplumsal-iktisadi, ama aynı zamanda etnik görünümü, o tarihten sonra büyük ölçüde bozuldu. Zor bir Sovyetleşme döneminden sonra, bugün, kendi kimliklerini kabul etti-

rebilmek için Gorbaçov'un başlattığı yumuşamadan yararlanıyorlar.

1990'ın başında, milliyetçi çoğunluklar, Sovyet tarihinin ilk yarı serbest seçimlerinden yararlanarak iktidara geçtiler. İlk kararları, kendi cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilan etmek oldu. Bu karar Moskova'nın tepkisine yol açtı; Litvanya'ya karşı uygulanan enerji ambargosu bu tepkinin en bilinen ifadesiydi.

Tarihin birbirine bağladığı üç Baltık cumhuriyeti, bağımsızlıklarını yeniden kazanma sürecinin noktalanması için her zamankinden daha sıkı bir şekilde birbirlerine bağımlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞAL ÇERÇEVE VE İNSANLAR

I. Doğal Ortam

1. Ana Çizgileriyle Yer Şekilleri ve İklim - Litvanya, Letonya ve Estonya jeoloji, hidrografiya ve iklim bakımından, kuzeybatı ucunu oluşturdıkları Rusya toprakları içinde yer alırlar.

Üç Baltık devleti, jeomorfolojik bakımdan görece bir bütünlük gösterirler. Dördüncü Zaman buzlaşmaları, bu bölgelerin yer şekli üstünde kalıcı izler meydana getirdiler. O çağlarda bu bölgeleri kaplayan buzullar, çekilirken geride düşük yükseltili sağırlar bıraktılar. İşte bu nedenle Baltık Bölgesi'nin yer şekli tepeler, tümsekler ve ovalarla ayrılır. Yükselti çok düşüktür. Nitekim bu bölgenin en yüksek noktası 318 m.'yi aşmaz (Estonya'daki Suur Munamagi). Buzultaş özellikleri nedeniyle topraklar -asitli- çoğu yerde oldukça verimsiz ve tarıma pek elverişli değildir.

Doğal ortamı niteleyen ve Baltık Bölgesi'nin coğrafyasını belirleyen bir başka unsur da suların bolluğudur. Çok sayıda göl vardır (Letonya'da 4.000, Litvanya'da yaklaşık 3.000); marş çöküntüleri geniş alanlar kaplar (Estonya yüzölçümünün yaklaşık yüzde 10'u, Litvanya yüzölçümünün yüzde 6'sına yakını). Büyüklü küçüklü birçok akarsu ovalara yayılır ve yerşekli üstünde değişiklikler meydana getirir. Başlıca ırmaklar, Litvanya'da Nemunas (Niemen) ve kolu Neris ile Rusya'da Dinyeper ve Volga'nın kaynaklarına yakın bir yerde doğan ve

Letonya'da ülkeyi iki büyük bütüne ayırarak 370 km boyunca akan Daugava'dır.

Bu kısa panoramayı tamamlamak için geniş ve sayıca çok ormanlardan söz etmek gerekir; ormanlar, Baltık manzaralarını daha da güzelleştirirler. Litvanya topraklarının yaklaşık dörtte birini, Estonya'nın üçte birini ve Letonya'nın da yüzde 40'ından fazlasını kaplarlar.

Yüksek enlemlerde bulunmasına rağmen bölgede, özellikle, kışın sertliğini yumuşatan Baltık Denizi sayesinde ılıman ve karasal iklim hüküm sürer. Serin yazları ılıman kışlar izler.

2. Coğrafya ve Tarih - Bu üç Baltık ülkesinin yazgı ortaklığı büyük ölçüde coğrafi konumlarından kaynaklanır.

Baltık ülkelerinin üçünün de Baltık Denizi'nde kıyısı vardır. Kapalı bir deniz olan Baltık Denizi Hristiyanlık'tan önce ve Hristiyanlık'ın ilk zamanlarında uzun süre büyük ticari ve siyasal yolların dışında kaldı. Ama ilgi uyandırdığı ilk andan itibaren Baltık dünyası ile dış dünya arasındaki ilişkilerin odağı oldu. Büyük yabancı etkilerin (İskandinav ve Germen) yanı sıra Hristiyanlık'ın da bölgeye girişi bu yolla gerçekleşti.

Büyük Rus ırmaklarının ağzında olmaları, bu ülkelere; bilinen dünya ile uçsuz bucaksız Rus toprakları ve daha ötedeki Asya toprakları arasında doğal bir bağlantı özelliği kazandırdı. Bu konumları nedeniyle, kendi akarsu ulaşım yollarının denize döküldüğü yerleri denetlemek isteyen Rus hükümdarlarının daima iştahını uyandırdı.

Nihayet, sınırlarının yanı başında üç büyük imparatorluğun (İskandinav, Alman ve Rus) bulunması ve gelişmesi, bu ülkeler için, yabancı istilâları ve bağımsızlık arayışlarıyla örtülü acılı bir yazgıdan başka neyin habercisi olabilirdi ki...

II. Halklar ve Ülkeler

Sovyetler Birliği Baltık cumhuriyetlerinin toplam yüzölçümü 174.900 km²'dir. (Fransa'nın üçte biri ya da Yunanistan ve İsviçre'nin toplamı kadar).

Yerleşme görece seyrekdir. Yaklaşık 8 milyonluk bir nüfusla Avrupa'nın en az nüfuslu bölgesidir. Ayrıca toplam nüfusun Baltık kökenli olmayan bileşeni önemli bir ağırlığa sahiptir ve Sovyetler Birliği'nce ilhaktan beri sürekli olarak artmaktadır.

1. Litvanya - Litvanya'nın yüzölçümü 65.200 km²'dir. Son 1989 sayımına göre toplam nüfus 3.690.000'i bulmuştur. Üç Baltık ülkesinin en kalabalığıdır.

Litvanya, bir yabancı devletle (Polonya) sınırı olan tek Baltık ülkesidir. Beyaz Rusya (ya da Rusça'da Biyeloruskaya, ç.n) ve Letonya Sovyet cumhuriyetlerinin yanı sıra Batı'da II. Dünya Savaşı'ndan beri Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti'ne (RSFC) bağlanan Kaliningrad bölgesiyle (eskiden Doğu Prusya'da Königsberg) ortak sınırları vardır. Litvanya'nın Baltık Denizi'ne bakan dar kıyı cephesi (kıyıların uzunluğu 100 km'den az) Klaipeda kenti çevresinde uzanır.

Ülke, görece bir etnik bütünsellik gösterir, zira Cumhuriyet nüfusunun yüzde 79'u Litvanyalı'dır. Ruslar, en önemli azınlığı oluştururlar (toplam nüfusun yüzde 9,3'ü). Ayrıca ağırlığını Beyaz Rus, Polonyalı ve Ukraynalılar'ın oluşturduğu birkaç yerleşme vardır. Başkent Vilnius, ülkenin en kalabalık kentidir (yaklaşık 600.000 kişi). Diğer büyük Litvanya kentleri şunlardır: Kaunas (420.000 kişi), Siauliai (120.000 kişi) ve Panevezys (110.000 kişi). Nüfusu bakımından ülkenin üçüncü kenti, daha çok eski adı Memel'le tanınan Klaipeda'dır (190.000 kişi). Ülkenin, denize açılan en önemli merkezidir;

nüfusunun büyük bölümünü Polonya asıllı yurttaşlar oluşturur.

2. Letonya - Yüzölçümü (64.600 km²), Benelüks'ünkü kadardır. Kuzey'de Estonya ve güneyde Litvanya'yla sınırlanır. Doğu sınırında ise RSFC ile Beyaz Rusya Cumhuriyeti vardır. Batı kesiminde ise 496 km boyunca uzanan bir deniz cephesi yer alır; denizden uzaklığı 150 km-olan İsveç'le (Gotland Adası) karşı karşıyadır.

Cumhuriyet nüfusunun (2.681.000 kişi) ancak yüzde 52'si Leton'dur. Nüfusun yaklaşık yüzde 34'ü etnik bakımdan Rus'tur; II. Dünya Savaşı sonrasında beri ülke, özellikle SSCB'nin Slav cumhuriyetlerinden gelen öylesine güçlü bir göç dalgası ile karşı karşıyadır ki, en ciddi nüfusbilimciler, aslen Leton olanların önümüzdeki on yıllarda kendi cumhuriyetlerinde azınlığa düşebileceğini kestiriyorlar. Yer yer gerçek yerel çoğunlukları oluşturan bu güçlü azınlıkların varlığının ana nedeni aslen Leton olanlarla göçmenler arasındaki şiddetli etnik gerginliklerdir.

Tablo I
Letonya SSC Nüfusu (1970-1979)

	Bin			Yüzde olarak değişim	
	1970	1979	1989	1970-1979	1979-1989
Toplam	2364	2503	2667	5.9	6.6
Letonlar	1342	1344	1388	0.2	3.3
Ruslar	705	821	906	16.4	10.2
Beyaz Ruslar	95	112	120	17.9	7.1
Ukraynalılar	53	67	92	26.4	38.1
Polonyalılar	63	63	60	0.0	-4.8
Litvanyalılar	41	38	35	-7.7	-7.9
Yahudiler	37	28	23	-32.1	-17.9
Diğer	29	30	43	3.4	43.3

Kaynak: Ann Sheedy'e göre, Latvians Remain Majority in Latvia, *Report on the USSR*, 17 Kasım 1989.

Leton başkenti Riga (nüfusu 920.000) Baltık Bölgesi'nin tartışmasız en büyük kentidir. Diğer iki önemli kent, ülkenin doğu kesiminde yer alan Daugavpils (nüfusu 120.000) ile Kurzeme kıyısındaki eski adı Liban olan Liepaja'dır (nüfusu 110.000).

Tablo 2
SSCB'de Letonlar

	1970	1979	1989
Toplam	1.430.000	1.439.000	1.459.000
Letonya'da	1.342.000	1.344.000	1.388.000
SSCB'nin diğer bölgelerinde	88.000	95.000	71.000

Kaynak: Ann Sheedy'ye göre, Latvians Remain Majority in Latvia, *Report on the USSR*, 17 Kasım 1989.

3. Estonya - Baltık Bölgesi'nin en küçük ülkesidir. Yüzölçümü (45.100 Km²) Danimarka'ninkine kadardır. Güneyde Letonya ve doğuda RSFC ile çevrili olan bu Cumhuriyet Baltık Denizi'ne geniş bir şekilde açıktır. Kıyı sınırının uzunluğu 3.450 km'dir.

Estonyalılar, 1.573.000 olan Cumhuriyet nüfusunun yüzde 60'ını oluştururlar. Letonya'da olduğu gibi Rus azınlık burada da önemlidir (yüzde 30). Başkent Tallinn (nüfusu 480.000) ile Helsinki'yi Finlandiya Körfezi ayırır. Eski adı Dorpat olan ülkenin ikinci büyük kenti Tartu'nun nüfusu yaklaşık 110.000'dir.

III. Baltık Dilleri

Geleneksel olarak Baltık halkları iki büyük dil ailesine ayrılırlar.

1. Fin-Ugur Ailesi - Rusya'nın doğusundan gelen Fin-Ugur boylarının, Hristiyanlık'tan hemen önce Baltık kıyılarına yerleştikleri sanılır. Uygarlıklarının ilkel niteliği ve yüzyıllarca bir siyasal ör-

gütlenmelerinin olmaması nedeniyle en güneydeki halklar, zaman içinde Slav-Baltık boyları tarafından yutuldular. Bugün bu kavimlerin soyundan gelenler sadece Estonyalılar ile Livelerdir.

A) *Estonya Dili* - Estonyalılar'ın dili Fin-Ugur dilleri ailesine bağlanır; çok yakın olan Fince'nin (Suomi) yanı sıra Macarca ile Laponca da bu dil ailesi içinde yer alır.

Estonya dili 13. yüzyıl başlarında belgelenmiştir; nitekim 1220'de Leton Henryk'e ait Latince bir vakayinamede Estonyaca birkaç cümleye rastlanmıştır. Bu dilde kaleme alınmış bilinen en eski el yazması 1524-1528 tarihlidir. Estonyaca Latin alfabesiyle yazılır. Farklı iki lehçe vardır: Biri ülkenin kuzeyinde (Tallinn lehçesi), diğeri de güneyinde konuşulan lehçedir.

Estonyaca Estonya Sovyet Cumhuriyeti'nin resmi dilidir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'ndeki diğer Estonyalılar -özellikle Letonya'daki Estonyalılar- ve 20. yüzyılın ilk yarısındaki bir takım siyasal karışıklıklar nedeniyle çok sayıda Estonyalı'nın yerleştiği ABD'de de konuşulmaktadır.

B) *Livce* - Livce, Baltık ülkelerinde konuşulan ikinci Fin-Ugur dilidir. Estonyaca'ya yakın olan bu dil artık günümüzde sadece bir milyon Liv tarafından kullanılmaktadır; Livler, adını Livonya'ya (Letonya'nın kuzey kesimi ile Estonya'nın güneydoğu kesimini kaplayan bölge) veren bir halktır. Letonya'da, Kurzeme'nin kuzey ucundaki on iki kadar köye dağılmış durumdadırlar.

2. *"Baltık Dilleri" Grubu* - Dilbilimsel anlamda Baltık sözcüğünü ilk kez 1845'te Alman dilbilimci G.H. Nesselmann, 1845'te Berlin'de yayımlanan *Die Sprache der Alten Preussen* adlı yapıtında, Ortaçağ'da yaşamış olan ve Baltık dili konuşan halklar bütününe belirtmek için kullanmıştır; bu dil

grubundan varlığını sürdüren sadece Litvanyaca ve Letonca'dır.

A) *Ön Baltık Dilleri* - Letonca ve Litvanyaca, Hint-Avrupa dilleri ailesinden Baltık kolunun tek temsilcisidir. Tarihçilere ve dilbilimcilere göre, bu iki dilin kökeni, genellikle Ön Baltık ya da Letonca-Litvanyaca denen aynı başlangıç ağzıdır. Letonlar ile Litvanyalıların, Hristiyanlık'ın ilk yüzyıllarına kadar aynı dili konuştukları sanılır. Daha sonraları zamanla meydana gelen bir farklılaşmanın 11. yüzyıla doğru tamamlandığı tahmin edilir.

Her iki dil son derece arkaik diller olarak kalmışlardır. Ama, Roger Caratini'nin vurguladığı gibi, iki dil arasındaki temel ayrım Litvanyaca'nın Letonca'ya göre çok daha arkaik olmasıdır.

"Örneğin Litvanyaca, eski sesçil birleşimleri muhafaza etti (Söz gelimi *en, in* Letonca'da *ie, i* olmuştur); vurgu Litvanyaca'da değişkendir, oysa Letonca'da daima sözcüğün ilk hecesindedir. Her iki dil biçimbilimsel bazı ayrımlar gösterir: Litvanyaca'da beş, Letonca'da altı çekim vardır (isimler için); sıfatlar için Litvanyaca'da üç, Letonca'da bir çekim vardır. Fiil dizgesi her iki dilde de aynıdır. Sözcükler, tüm Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, son ekler ve önekler yardımıyla türetme yoluyla oluşur. Alfabe her iki dilde de Latin alfabesidir."

B) *Litvanyaca* - Litvanyaca'dan ilk kez 11. yüzyıla doğru tarih kaynaklarında söz edilmiştir. Uzun süre kırsal alanların halk dili olarak kaldı; oysa grandüklükte resmi dil yüzyıllar boyu Latince, Lehçe ya da "Eski-Prusya" diliydi. Litvanyaca ilk metin, Luther kateşizminin 1547'de çıkan çevirisidir. İlk sözlük 1629'da çıktı; Danielus Kleinas'ın ilk Litvanyaca dilbilgisi hazırlaması için 1653'ü beklemek gerekecekti.

Litvanyaca iki değişkenlik gösterir: Edebiyat di-

linin çıktığı güney lehçeleri grubu ve ülkenin kuzey kesiminde, Kurzeme'de konuşulan cemayit.

Litvanyaca, günümüzde, Litvanya Sovyet Cumhuriyeti'nin resmi dilidir. Aynı zamanda Kaliningrad bölgesi ile yarım milyon Litvanyalının yaşadığı ABD'de de konuşulur.

C) *Letonca* - Letonca da, Litvanyaca'yla aynı dönemde, 1585'te Hristiyanlık'ın temel ilkelerini içeren bir kitabın çevirisiyle belgelenmiştir. İlk Letonca dilbilgisi ise 18. yüzyılda yayımlanmıştır.

Letonca üç lehçeye ayrılır: Ülkenin doğu kesiminde Yukarı Letonca, orta kesim Letonca'sı ve Batı Letonca. Letonya Sovyet Cumhuriyeti'nin resmi dilidir.

D) *Yokolan Baltık Dilleri* - Hint - Avrupa ailesinden Baltık dalına ait üç dil, kaybolana kadar birkaç yüzyıl konuşulmuştur. En yaygını tartışmasız Prusyaca'dır; bu, batıdan Litvanya'yı çevreleyen bir bölge olan Prusya'da yaşayanların dilidir. Prusya'ya karşı amansızca mücadele eden Töton Tarikatı Şövalyeleri - Alman dilindendirler- 1283'de ülkeyi bütünüyle fethettiler. Zorla Germanleştirme politikası ve yerel toplulukların imhası ile varlığını yitiren bu dil 17. yüzyıl sonlarında kesin olarak yok oldu. Bu dilde yazılmış ve bize ulaşabilen belgeler iki dilde kaleme alınmış iki kateşizm ile 16. yüzyıla tarihlenen Almanca-Prusyaca iki sözlüktür.

Bölgenin diğer dili, Letonya'nın batı kesimi ile Litvanya'nın, daha sonraları Kurzeme adını alacak olan kuzeybatı kesiminde konuşulan Kurca'dır. Komşuları Letonlar ve Samogintiyenler tarafından özümsenen Kurlar 16. yüzyılda ortadan kalktılar.

Nihayet, Prusya ve Litvanya'nın güney sınırlarında yaşayan Baltık dilinden bir halk olan İatviaglar'dan da söz etmek gerekir; bu halk da Alman ve Polonyalılar'm baskılarına direnmediler. Dilleri 14.

yüzyılda yokoldu.

IV. Baltık Yazınları

Yazılı Baltık yazınlarının geçmişı 19. yüzyıla uzanır. Birbirini izleyen yabancı egemenlikler, zaten çok zengin olan sözlü bir yazının yazılı patlama yapmasını engelledi. Leton Folklor Enstitüsü 1960'lı yılların ortasında farklı temel ve değişkelerde 900.000 halk şarkısının varlığını saptamıştı; bu sayı, sözlü edebiyatın müthiş zenginliğini ortaya koymaktadır. Baltık yazınının yeniden doğuşu halk edebiyatından güç alacak ve köylülüğü betimlemeye büyük önem verecektir. Baltık yazınlarının altın çağı, I. Dünya Savaşı sonunda kazanılan bağımsızlıkla birlikte doğmuştur.

1. Estonya Yazını - Estonya dilinde bilinen ilk yapıt uzun süre, A.T. Hellen'in 1739'da yayımlanan Kutsal Kitap çevirisi olarak kaldı. Estonya yazın yaşamında gerçek bir patlama 19. yüzyılın başlarında gerçekleşti. Bu döneme damgasını vuran gelişme "Estophile hareketi"nin ortaya çıkışıydı. Friedrich Reinhold Reutzwald (1803-1882) 1857-1861'de *Kalevipoeg'in* (*Kalev'in Oğlu*) ilk versiyonunu yayımladı. Sözlü gelenek anlatılarından esinlenen bir ulusal destan olan bu yapıt 20 şarkıya dağılmış 19.047 dizeden oluşur ve Leton yazınının kurucusu sayılır. "Ulusal romantizm" denen dönemi en iyi Lydia Koidula (1843-1886) simgeler. Ülkesinin şanı uğruna yazılmış şiirlerinden başka, Leton dilinde ilk tiyatro oyununu kaleme aldı. 19. yüzyıl sonları iki kişinin damgasını taşır: Juhan Liiv (1864-1913) ve özellikle de Eduard Vilde (1865-1933). Eduard Vilde, belli bir eleştirel gerçekçiliğin temsilcisi oldu. Almanya'ya yaptığı bir yolculuk dönüşünde iki roman yayımladı: 1896'da *Külmale*

Maale (Soğuk Topraklara Doğru), iki yıl sonra da *Raudsed Käed* (Demir Eller). Ama başyapıtı, tartışmasız, köylüler ile sanatçıların yaşamını betimleyen romanesk bir üçlemenin ilk bölümüdür: 1902'de yayımlanan *Mahtraz Soda* (Mahtra Savaşı).

20. yüzyıl başlarının en önemli yazın olayı "Noor Esti" ("Genç Estonya") hareketinin doğuşudur: Bu hareket çok açık ve yazın hareketlerine ve genel olarak Avrupa kültürlerine yakın olma eğilimindedir. Şairler Gustav Suits (1883-1956): *Elu Tuli* (Yaşam Ateşi, 1905) ve *Tuulemaa* (Rüzgâr Ülkesi, 1913) ile Villem Grünthal-Ridala (1885-1942), roman ve öykü yazarı Friedebergh Tuglas (1886-1917): *Hunt* (Kurt, 1901), *Felix Ormusson* (1915), *Väike Illimar* (Küçük Illimar, 1937) ve dilde yenileştirmeci Johannes Aavik (1880 - 1973), her biri kendi türlerinde, hareketin simgeleri oldular. 1905 Devrimi ertesinde birçoğu sürgüne gitmek zorunda kaldı.

Bağımsızlık, Estonya yazın faaliyetinin itici gücü oldu. 1922'de Yazarlar Birliği kuruldu. Ertesi yıl aylık *Looming* dergisinin ilk sayısı çıktı; derginin düşünsel etkisi çok büyük oldu. Bu dönemde yazınsal üretim arttı ve zenginleşti. Anton Tamsaare'nin (1878-1940) başyapıtı olan beş ciltlik roman *Tode Ja Oigus* (Hakikat ve Adalet) 1926-1933 arasında yayımlandı; bu, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarındaki Estonya'da yaşam üstüne geniş bir freskti.

Sovyet istilâsı büyük yazarların çoğunun sürgüne gitmesine yol açtı. Faaliyetlerini kendilerine kucak açan ülkelerde, özellikle de İsveç'te sürdürdüler.

2. Litvanya Yazını - Bilinen basılmış ilk kitap, az önce de belirttiğimiz gibi, 1547'ye tarihlenir (Mazydas'ın *Kateşizm'i*). Ama ulusal yazının gelişmesi için 18. yüzyılı beklemek gerekiyordu. Kristi-

jonas Donelaitis'in (1714-1780) "Dört Mevsim" adlı şiiri (köy yaşamının renkli, ama sert anlatısı) bu dönemin en iz bırakan yapıtıdır.

19. yüzyılda, Dionyzas Poska (1757-1830), A. Strazdas - Strazdelis (1763-1833), Simanas Daukantas (1793-1864), Simanas Starevicia (1799-1848) ve Antanas Baranuskas (1835-1902) gibi yazarlarla birlikte gerçek bir rönesans gerçekleşir. Bu sonuncusu 19. yüzyılın ikinci yarısının en büyük şairi olarak sayılmıştır; başyapıtı 1859'da yayımlandı: *Anyksciai Ormanı*. Ne var ki, Litvanya'da kaleme alınan yazıların Latin harfleriyle yayımlanmasının 1864'de Rus yetkililerce yasaklanması ulusal yazın üretiminin birden durmasına yol açtı. Yine de Prusya Litvanyası da denilen "Küçük Litvanya"da devam etti; Alman yetkililer burada Litvanya dilinde yazınsal üretime karşı daha esnek oldular. Ulusal yazılar bu bölgede basıldıktan sonra gizlece sınır dışına çıkarıldı. Böylece yazınsal yaratı, özellikle iki kişinin iz bıraktığı bu dönemde yeniden başladı. Vincas Kudirka (1858 - 1899) ki şiirlerinden biri bağımsızlık sırasında ulusal marş oldu, ve "Litvanya rönesansının peygamber şairi" olarak anılan ve daha çok Maironis takma adıyla tanınan Peder J. Maciulis (1862-1932).

Litvanya'da kaleme alınan yapıtları Latince harfleriyle basma yasağının 1908'de kaldırılmasıyla birlikte yazınsal üretim arttı. 20. yüzyıl başlarındaki ulusal kültürün önde gelenleri arasında şunlar sayılabilir: J. Baltrusaitis (1873-1944), K. Binkis (1893-1942), B. Sruoga (1896-1947), roman ve tiyatro oyunu yazarları V. Kreve- Miuckievicius (1882-1954), S. Ciurlioniene (1886-1958), P. Vaiciunas (1890-1959) ve V. Putinas-Mykolaitis (1893-1967).

Sovyet istilası, Estonya'da olduğu gibi Litvanya'da da bu ulusal yazının gelişiminde bir kopmaya

yol açtı. Yine de, ülke dışında, sürgüne gitmeyi yeğleyebilen Litvanyalılar arasında devam etti. İçeride ise, tersine, aydınlar komünist yetkililerin isteklerine uymak zorunda kaldılar.

3. Leton Yazını - Baltıklı kuzenlerinde olduğu gibi, Leton yazılı yazını da oldukça geç bir tarihte ortaya çıkar: *Catechismus Catholicorum*'un 1585'te yayımlanması. Ulusal yazının gerçekten erginlik çağına şair J. Alunans'ın (1832-1864) *Dziesminas*'ının 1856'da yayımlanmasıyla ulaşır.

19. yüzyıl Leton yazınına damgasını vuran, her şeyden önce şiirin gelişmesidir. Reinis (1839-1920) ve Matiss (1848-1926) Kaudzitze kardeşlerin başyapıtı olan *Mernieku Laiki* 1879'da yayımlandı.

Gerçek bir yazınsal hareketlilik 19. yüzyılın son yıllarında gelişti. 1890'lı yıllardan itibaren bazı yazın eğilimleri kendilerini kabul ettirmeye çalıştılar: Toplumsal gerçekçilik eksenindeki "Yeni Hareket" Janis Poruks'ta (1871-1911) simgelenen ve ahlâksal açıklık arayışıyla ayırdedilen "Yeni romantizm" bunların en etkilileridir. 20. yüzyılın ilk yarısı, çok çeşitli yazınsal üslubu benimseyen bir sanatçı patlamasına tanık oldu. İster şair, romancı, oyun yazarı isterse öykü yazarı olsunlar, hepsi de Leton ulusal geleneklerinin yanı sıra I. Dünya Savaşı faciasından da etkilendiler: Janis Akuraters (1876-1937), romancılar J. Jaunsudranbins (1877-1962), Anna Brigadere (1861-1933), Alexandre Grins (1895-) ve de öykü yazarı Janis Ezerins (1891-1924).

20. yüzyıl başlarında, ulusal bilincin yükselmesi ve Ruslaştırma'ya karşı direniş Leton yazınsal yaratımını güçlü bir şekilde etkiledi. *Uguns un Nakts*'ı (Gece Ateşi, 1903-1904) kaleme alan oyun yazarı Janis Rainis (1865-1929) yeni yüzyılın doğuşunu derinlemesine etkiledi.

İKİNCİ BÖLÜM

BALTIK EKONOMİLERİ

Baltık Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği'nin en zengin bölgeleri arasındadır. Çoğu kez "Sovyet Batısı" olarak değerlendirilirler. Bu yaklaşım coğrafi, ekonomik (başka yerlerdekilere göre burada işletmeler daha başarılı ve mağazalar daha doludur) ve özellikle de kültürel bir gerçeğe uygundur: Genel görünüşleri ve mimari özellikleriyle Riga, Tallinn ya da Vilnius, Sovyet dünyasından çok Avrupa'ya yakındırlar.

I. Toplumsal ve Demografik Veriler

1. Yüksek Bir Yaşam Düzeyi - Baltık insanları (Baltlar); Sovyet bütünü içinde yaşam düzeyi en yüksek olanlar arasındadırlar. Kişi başına düşen gelir ölçüsüne bakılırsa Baltık ülkeleri Sovyet cumhuriyetlerinin ilk sırasında yer alırlar: Kişi başına ortalama net maddi gelir sıralamasında Letonya ilk sıradadır, onu Estonya izler, Litvanya ise, Bielorussia ve Rusya Cumhuriyeti'nin ardından beşinci sıradadır.

Tablo 3
Sovyet Cumhuriyetlerinin Zenginlikleri
(1983'de safi milli gelir "Ruble/kişi")

Letonya	2.723	Moldavya	1.820
Estonya	2.670	Azerbaycan	1.664
Beyaz Rusya	2.549	Kazakistan	1.566
Rusya	2.536	Türkmenistan	1.443
Litvanya	2.412	Kırgızistan	1.235

Ukrayna	2.031	Özbekistan	1.105
Gürcistan	1.964	Tacikistan	978
Ermenistan	1919		

Kaynak: M.-A. Crosnier'ye göre, Françoise Barry'den, Parçalanan İşbirliği: Sovyet Cumhuriyetleri Sahneye Çıkıyor, *Le Courrier des Pays de l'Est*, Sayı 348, Mart 1990.

Tablo 4
1988'in Toplumsal Verileri

	<i>Estonya</i>	<i>Letonya</i>	<i>Litvanya</i>	<i>SSCB</i>
Konut (kişi başına m2)	21.2	19.2	18.8	15.5
Tüketim (kişi başına):				
Et	82	84 ⁽²⁾	85 ⁽²⁾	66
Sebze	82	81 ⁽²⁾	84 ⁽³⁾	101
Ev aletleri (Her 1.000 kişi için)				
Çamaşır makinesi	269	260 ⁽²⁾	199 ⁽¹⁾	10
Buzdolabı	394	397 ⁽²⁾	294 ⁽¹⁾	276
Televizyon	369	384 ⁽²⁾	320 ⁽¹⁾	310
Özel araba sayısı (Her 1.000 kişi için)	119 ⁽¹⁾	85 ⁽¹⁾	103 ⁽¹⁾	49 ⁽¹⁾
Doktor sayısı (Her 10.000 kişi için)	48	50	45	44

⁽¹⁾ 1987

⁽²⁾ 1986.

Kaynak: M.-A. Crosnier'ye göre, SSCB ve Sovyet cumhuriyetlerinin Başlıca Sosyo-ekonomik Verileri, *Le Courrier des Pays de l'Est*, sayı 349, Nisan 1990

Maddi yaşam koşulları da buralarda daha iyidir. Klasik başlıca toplumsal göstergeler bunu doğrulamaktadır. Söz gelimi Sovyetler Birliği genelinde 1988'de kişi başına ortalama et tüketimi 66 kg. iken, bu sayı Litvanya uyruklular için 85 kg'dır. Başka bir örnek: Konut koşulları. Baltık Bölgesi'n-

de kiři başına dūřen metrekafe sayısı da Sovyetler Birlięi'nin herhangi başka bir yerine gře daha fazladır: SSCB ortalaması 15 m², Estonya'da ise 21 m².

2. Nüfus Sıkıntısı - J. Radvanyi'nin vurguladığı gibi: "Üç cumhuriyetin nüfusu oldukça azdır, ama özgün gelenekleri, öğrenim ve mesleki vasıflılık düzeyi, yüzyılın" başından beri bunu bir koz haline getirmiştir." Baltık ulusları ciddi bir nüfus sorunuyla karşı karşıadırlar.

Doğal nüfus artış oranı çok düşüktür; bunun nedenlerinden biri doğum oranının düşüklüğü ise, diğeri de büyük ölçüde yerli halkların yaşlanmasından kaynaklanan oldukça önemli bir ölüm oranıdır. Bu durum, sanayide olduğu kadar tarımda da nitelikli işgücü kıtlığına yol açmaktadır. Ekonominin gereklerini karşılayabilmek için getirilen çözüm bugüne kadar hep, çoğu kez, daha çekici yaşam koşullarının cazibesine kapılan komşu Rus bölgelerinden insanların yoğun göçüne başvurulması olmuştur. Bu nüfus katkısı sayesinde ki kırsal bölgeler ıssızlaşmadan kurtulabilmiş ve sanayiler de, iyi işleyebilmeleri için gerekli işgücünü bulabilmiştir. Aynı şekilde, Baltık cumhuriyetlerinin demografik bilançosunun tahlili de, bölge dışından gelenlerin bu bölge nüfuslarının toplam artışında taşıdığı katkının önemini ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, etnik gerginlikler, yerli nüfuslar ile dışarıdan gelenler arasında şiddetlendi. Bu gerginlikler, Baltık halkları arasında özellikle kimlik talebinde bir yükselme yaratarak 1988'den itibaren bağımsızlıkçı taleplere yol açtı. Letonya ile Estonya'da ulusal dengelerin kopmasıyla birlikte -Litvanya daha güçlü bir etnik bütünselliği muhafaza edebilmişti- iç bünyede kırsal ve kentsel dünyalar arasında, ikinci bir kopma meydana geldi: Kırsal

Tablo 5
Nüfus dengesi
(Baltık cumhuriyetleri nüfus artışında göçün payı, 1979-1989)

	<i>Nüfus</i>		<i>Artışın bileşimi</i>			
			<i>Doğal artış</i>		<i>Göçün net katkısı</i>	
	<i>17 Ocak 1979'da</i>	<i>12 Ocak 1989'da</i>	<i>Artış</i>	<i>Mutlak</i>	<i>Toplam oranı %</i>	<i>Toplam Mutlak oranı %</i>
Estonya	1.466.000	1.573.000	107.000	53.000	49.5	+54.000 50.5
Letonya	2.521.000	2.681.000	160.000	67.000	41.9	+93.000 58.1
Litvanya	3.398.000	3.690.000	292.000	193.000	66.1	+99.000 33.9

Kaynak: Ann Sheedy'ye göre, 1989 Census Data on Internal Migration in the USSR; *Report on the USSR*, 10 Kasım 1989

alanlar, kentler lehine, yavaş yavaş boşalmaya başladı. Kırsal kesim, II. Dünya Savaşı arefesinde Baltık nüfusunun yüzde 70'ini oluştururken, bu oran günümüzde tersine döndü: Üç cumhuriyette kent nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 70'i buldu.

Tablo 6
Nüfus verileri (1988)

	<i>Estonya</i>	<i>Letonya</i>	<i>Litvanya</i>
Nüfus (bin kişi olarak)	1.573	2.681	3.690
% kentsel nüfus	71.6	71.1	68
Yoğunluk (kişi/km ²)	34.5	41	55.8
Doğum (% 0)	15.9	15.4	15.3
Ölüm (% 0)	11.8	12.1	10.2
Doğal artış oranı (% 0)	4.1	3.3	5.1
Dışarıdan gelenlerin toplam nüfusa oranı (%)	38	48	20

Kaynak: M.-A. Crosnier'ye göre, a.g.e.; Jean Radvanyi, *L'URSS: Régions et Nations*, Masson, 1990 ve Sovyet yıllıkları.

II. İktisadi Zenginlikler ve Faaliyetler

1. Doğal Zenginlikler - Estonya'nın kuzey kesiminde toplanmış fosforit ve ziftli şist (30 milyon ton) yatakları dışında Baltık Bölgesi doğal kaynaklar bakımından yoksuldur. Baltık Bölgesi yüzölçümünün hâlâ daha yaklaşık üçte birini kaplamasına rağmen ormanlar, aşırı bir şekilde işletildikleri için artık önemli bir ekonomik koz olmaktan çıkmak üzeredirler.

Enerji alanında, başlıca Baltık ırmakları, özellikle de Niemen ile Daugava üstünde hidroelektrik santralleri kurulmuştur. Ayrıca Beyaz Rusya sınırındaki İgnalina'da da bir nükleer santral faaliyettedir (yarım kapasiteyle). Ancak Çernobil Nükleer Santrali kazasından beri çevreci hareketler bunun kapatılmasını istemektedirler. Bu arada, Litvanya - Letonya sınırındaki Mazeikiiai'de önemli bir rafineri faaliyettedir. Baltık ülkeleri diğer enerji gereksinimlerinin tedariki bakımından (petrol, gaz) bütünüyle SSCB'nin geri kalan kısmına bağımlıdırlar.

Tablo 7
İstihdam

	Estonya ⁽¹⁾	Letonya ⁽¹⁾	Litvanya ⁽¹⁾	SSCB ⁽²⁾
Aktif nüfus (1.000)	771	1.368	1.824	128.900
% sanayi	31	29.8	29.3	29
% tarım	13.7	16.2	18.7	18.5
Yüksek ya da orta öğrenimli kadrolar (1.000)	149	138	148	124 ⁽¹⁾

(¹) 1987

(²) 1988

Kaynak: M.-A. Crosnier'e göre, SSCB ve Sovyet Cumhuriyetleri Üstüne Başlıca Toplumsal-İktisadi Veriler, *Le Courrier des Pays de l'Est*, No. 349, Nisan 1990.

2. Tarım - Toprakların sadece yüzde 40'ı işlenmektedir. Toprakların düşük nitelikli olmasına rağmen bu cumhuriyetlerde elde edilen verimlilik SSCB'nin en yüksekleri arasındadır. Bu, bağımsız cumhuriyetlere sağlam bir tarımsal temel kazandırmak amacıyla iki dünya savaşı arasında harcanan önemli çabaların ve bu çabaların, makineleşmeyi ve gübre kullanımını kolaylaştıracak, teşvik edecek olan Sovyet yetkililerce de sürdürülmesinin sonucudur. J. Radvanyi'nin de altını çizdiği gibi, Baltık Bölgesi'ndeki ulaşım altyapısının düzgün nitelikli olmasını da dikkate almak gerekir. "Baltık cumhuriyetlerindeki 380 km'lik karayollarının 1.000 km²'si asfaltlanmıştır (SSCB genelinde 16,5 ve Ukrayna'da 270); aynı durum demiryollarında da gözlenmektedir (1.000 km'de SSCB genelindeki 6.3 ve Ukrayna'daki 35 km'lik hatta karşılık bu bölgede 38 km'lik hat)."

Başlıca tarımsal faaliyetler tahıl üretimi, hayvancılık (sığır ve domuz) ve patatestir. Bölgesel et üretimi SSCB toplam üretiminin yaklaşık yüzde 6'sını oluşturur. Baltık tarımı süt üretiminde aynı yüzdeyi gerçekleştirir. Litvanya'da keten de üretilir (SSCB toplam üretiminin yüzde 3'ü).

3. Denizin Etkisi ve Sanayi - Baltık Devletleri'nin coğrafi konumu, iktisadi, özellikle de sınai faaliyetlerin sektörel yönelimini belirgin bir şekilde etkiler.

Kuzey Avrupa ile Rus *heartland*'ının merkez kesimi arasında doğal bir bağlantı oluşturması nedeniyle Baltık bölgeleri Rus ticaretinde her zaman bir makas rolü oynamıştır (Sovyet dış ticaretinin üçte biri Baltık Denizi ve Kuzey Denizi'nde kıyısı olan ülkelerle gerçekleşmiştir). Leningrad ve Murmansk limanları her yıl aylarca buzlardan geçilmezken, çoğu yaz kış buzlardan azade olan Baltık limanları,

Tablo 8
1988'de Baltık Tarımı

	<i>Estonya⁽¹⁾</i>	<i>Letonya⁽¹⁾</i>	<i>Litvanya⁽¹⁾</i>	<i>SSCB⁽²⁾</i>
Tarımsal üretim (ruble/kişi)	1.180	1.120	1.335	780
Cumhuriyetlerin yüzölçümü (milyon hektar)	4.5	6.5	6.5	
Tarım alanı (milyon hektar)	1.4	2.5	3.6	
(ekilebilir topraklar) (1.0)		(1.7)	(2.4)	
Ağaçlanan alan (milyon hektar)	1.1	2	2.8	
Kolhozcuların ortalama aylık ücreti (ruble)	305	243	224	182
Süt üretimi ⁽¹⁾ (kg/inek)	4.103	3.525	3.632	2.682

(¹) 1987

(²) 1988

Kaynak: M.-A. Crosnier'ye göre; Jean Radvanyi, *URSS: Régions et Nations*, Masson, 1990 ve Sovyet yıllıkları.

erken tarihlerden beri bir ambarlama ve dönüştürme işlevi geliştirmişlerdir.

Tallinn ile Riga, günümüzün iki büyük Baltık limanıdır. Yüksek yükleme ve depolama kapasitelerini artırmak amacıyla çok büyük yatırımlar gerçekleştirilmiştir (Riga: kapasitesi 3 milyon ton; Tallinn: 5 milyon ton). Ayrıca, yolcular için transit geçiş rolünü de korumaktadırlar.

Riga körfezi çıkışındaki Ventspils Limanı, petrol ve kimya sektörlerindeki faaliyetlere sıkıca bağlıdır. Burada bazı kimyasal dönüştürme birimleri, özellikle amonyak ve potas ağırlıklı gübre üretim tesisleri kurulmuştur. Ventspils, denize ulaşan pet-

rol boru hattı sayesinde en yüksek hacimli Baltık limanı olmuştur (toplam 38 milyon tonluk bir faaliyetin 35 milyon tonu hidrokarbür trafiği). Kurzeme kıyısındaki Liepaja ile Litvanya limanlarının boyutları daha mütevazidir. Dökme demirden imalat birinci limanın en önemli faaliyetidir; bir petrol terminalinin varlığından yararlanan ikincisi, aynı zamanda maden filizleri alanında da uzmanlaşmıştır (8,5 milyon ton).

Kıyı kesiminde yoğun bir balıkçılık faaliyeti vardır. Sovyet balıkçılık filosu yükünün yaklaşık yüzde 30'u Baltık limanlarından sevk edilir. En önemli balıkçılık ve balık işleme limanları Riga ile Klaipeda'dır.

Turizm, Baltık ülkelerinde hızla gelişmektedir. Bugüne kadar başlıca Sovyet müşteri kitlesine seslenen bölge turizmi artık dışarıya, özellikle de İskandinav ülkeleri ile Almanya'ya doğru açılmaktadır.

Tablo 9
1989'da Baltık Sanayisi

	<i>Estonya</i>	<i>Letonya</i>	<i>Litvanya</i>	<i>SSCB</i>
Sanayi üretimi (ruble/kişi)	4.196	3.879	3.446	3.100
Sanayide ortalama aylık ücret	250	230	222	220
Yatırımlar (milyon ruble)	1.282	1.952	3.192	218.200
% sanayi	29.7 ⁽¹⁾	28.3 ⁽¹⁾	35.1 ⁽²⁾	36.4
% tarım	13.7 ⁽¹⁾	13.8 ⁽¹⁾	18.7 ⁽²⁾	16.7

(1) 1987

(2) 1988

Kaynak: M.-A. Crosnier'ye göre, SSCB ve Sovyet Cumhuriyetleri Üstüne Başlıca Toplumsal - İktisadi Veriler, *Le Courrier des Pays de l'Est*, No. 349, Nisan 1990.

Litvanya'daki başlıca sanayi faaliyetleri makine ve elektrik imalat sanayileri, gemi yapımı, kimya

Polonya-Litvanya Birliği

1466'de Polonya'nın aldığı yerler

1466'de Polonya-Litvanya sınırı

Lublin Birliği, 1569:

Polonya Krallığı

Litvanya Grandüklüğü

Doğu'ya doğru Polonya yayılması

1618'de Polonya topraklarının doğu sınırı

1667'de Polonya topraklarının doğu sınırı

Baltık'a doğru Polonya yayılması

Prusya fiği (1466-1660) arasında Polonya egemenliğinde)

Kurzeme (1561'de Polonya'nın

16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl bağında Polonya, İsveç ve Rusya arasında çekişme konusu olan topraklar.

16 ve 17. yüzyıllarda Polonya ve Baltık ülkeleri.

ve tekstil sanayileridir. Letonya ve Estonya'da bu faaliyetler daha çok kıyı kentlerinde toplanmıştır. Letonya'da ise hafif sanayiler (gıda, tekstil, elektrik, elektronik, demiryolu malzemeleri) ağırlıktadır. Gıda, tekstil, tarım malzemeleri ve kâğıtçılık Estonya'daki başlıca sanayi faaliyetleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ANA ÇİZGİLERİYLE BALTIK ÜLKELERİ TARİHİ

Baltık Denizi'nde kıyısı olan toprakların gerçek anlamda tarihi 12. yüzyılda ilk Alman misyonerlerin Livonya ve Prusya'ya gelmeleri ile başlar. Bu bölge halklarının daha önceki dönemlere ait yaşam biçimi üstüne pek az bilgimiz vardır.

I. İlk Bin Yılına Kadar Baltık Ülkeleri

1. Baltık Halklarının Anayurdu - Hristiyanlık'ın başlangıcına kadar bu bölge üstüne elimizde hiçbir tanıklık yoktur. Dolayısıyla tarihçiler, Baltık halklarının çok eski geçmişini yeniden oluşturabilmek için arkeolojik ve dilbilimsel çalışmalara yöneldiler.

Fin-Ugur dil ailesine bağlı halkların protohistorya* anayurdunun Volga'nın orta çığı olduğu ve buralardan Riga Körfezi ile Finlandiya'ya kadar göç ettikleri sanılır. Baltık dillerinden halkların tarihsel yurdu da Daugava ve Niemen'in doğdukları yerler olmalıdır. Ayrıca birtakım arkeolojik araştırmalar sonunda, Berezina kıyıları ile daha güneyde Dinyeper kıyılarında bir Baltık dil topluluğunun izleri keşfedildi. Kuzeybatı yönündeki Baltık göçlerinin patlama noktası bu bölge olabilir.

Baltık kıyı şeridi ile Riga Körfezi kıyılarında yaşayan ilk kavmin Livler (Fin-Ugur ailesinden halk) olduğunun sanılmasına karşılık, Baltık dilinden

(*) Tarih öncesinden tarih çağına geçiş dönemi (ç.n).

halkların, Fin kökenli halklardan çok daha önceleri denizle bağlantıları olması hiç de olanaksız değildir. J. Meuvret'nin vurguladığı gibi: "Finler'in, Fince-Estonyaca grubunda lehçe farklılaşmasından önceki bir dönemde, Baltık dilleri sözcük dağarcığından çok sayıda sözcük almış olması bu varsayımları doğrulamaktadır. Alınan bu sözcüklerden yelken, gemi ve deniz sözcükleri Baltıklılar'ın, Finler'den önce denizle ilişkide olduklarını kanıtlamaya yeterlidir."

Takvim başlangıcının ilk yüzyıllarında Yunanlı ve Romalılar'ın Baltık Denizi'nin doğu kıyıları üstündeki bilgilerinin son derece belirsiz olduğu sanılmaktadır. Strabon bunu doğrulamaktadır: "Okyanus yakınından geçen Elbe'nin ötesinde kalan toprakları hiç bilmiyoruz... Roma gemileri Elbe'nin ağzını aşmadılar; ayrıca Okyanus kıyısını karadan izleyip keşfetmiş olabilecek bir seyyah da yok. Germanler ile en yakın komşularının ötesinde hangi halklar yaşamaktadır? Germanler'i izleyen tüm Kuzey halkları üstünde de aynı bilinmezlik perdesinin bulunduğunu ekleyelim."

Bununla birlikte, Romalılar, o zamana kadar bilinmeyen bu dünyaya yavaş yavaş girmeye başladılar. Bunu hiç olmazsa dolaylı yoldan, o dönemlerde aranan bir mala, ambere sahip olmak için German tacirler aracılığıyla yaptılar. Kurzeme kıyısındaki Leipaja çevresinde bulunan Roma paraları, Doğu Baltık kıyıları kökenli kehribar kalıntılarının Yunanistan'da ve özellikle de Argolis'deki Mykenai Akropolü'nde bulunması bunun kanıtlarıdır.

2. Tacitus - I. yüzyılın sonuna doğru, German topraklarının ötesinde başka halkların da yaşadığını ilk farkedenden Tacitus oldu. Bu halklara "Aestii" ve "Fenni" adlarını verdi. Bu bilgileri, Baltık ile Akdeniz arasında ticaretle -özellikle de amber ticareti-

geçinen tüccarlardan edindiler. "Germanya" üzerine olan yapıtının son iki bölümünde bunu oldukça belirsiz bir şekilde anlatır: "Süevi Denizi'ne gelindiğinde, kıyıda Aestii kabileleri görülür. Âdetleri ve giyim-kuşamları Süevler'inki gibidir: Dilleri ise daha çok Brötonlar'inkine benzer. Tanrıların Anası'na taparlar. Bu inancın simgesi olarak yaban domuzu tasviri takılır: Silah ve korunma aracı yerine geçer, Tanrıça'ya tapan kişiye, düşmanlarla sarıldığında, tam bir güvenlik sağlar. Aestii'ler kılıçtan çok sopalarla savaşırlar. Germanler'in her zamanki tembelliğinden farklı olarak çok daha büyük bir sabırla buğday ve başka meyveler ekerler. Hatta denizi bile karıştırırlar ve *glesum* adını verdikleri *succinum* (kehribar, ç.n) toplayan tek halk onlardır: Bunu kayalar arasında ve bazen de kıyılarda bulurlar (....)"

H.Vitols'un altını çizdiği gibi, "bu tanıklığın ilginç yanı, Baltıklılar'ın daha o zamanlarda bile iyi çiftçi ve bu bakımdan Germanler'den üstün oldukları ve demir silahları tanıyor olmalarıdır." Bu durum Tacitus'un sonraki bölümde söz ettiği Fenni'ler için geçerli değildir: "Fenni'ler vahşi görünüşleri ve korkunç yoksulluklarıyla insanı şaşırtırlar. Onların ne silahı, ne atı, ne de yuvaları vardır. Beslenmek için ot, giyecek olarak post, yatak olarak da toprağı kullanırlar. Tüm zenginlikleri, demirleri olmadığından, ucuna sivri kemikler taktıkları oklardır."

J. Meuvret'ye göre, sadece "Aestii" ve "Fenni" adlandırmaları söz konusu halklar üstüne yeterli belirtiler değildir... Bunlarla iki Anglo-sakson sözcük arasında bir benzerlik kurulabilir herhalde: *East*, doğu ve *fenn*, marş. Aestii'ler doğu, Fenni'ler de marş bölgeleri halkları olmalıdırlar... Bu muhakeme biraz daha öteye götürülebilir mi? Tacitus'un vardığı bu dilbilimsel benzerlikten Aestii'lerin, Hint-Avrupa ailesinden olsa da, German olmayan

bir dil konuştukları sonucu çıkarılabilir mi? Yerleşik kavimler olarak tanımla bütünleşmiş gelenekleri bizi, onları "eski-Prusyalılar hatta belki de Baltık dili ve örf-âdetinden ön-Litvanyalılar ve ön-Letonerler olarak görmeye yöneltebilir mi? Kesin olan bir şey varsa o da Latin tarihçinin verdiği her ayrıntının bu varsayımla oldukça iyi örtüştüğüdür. Peki ya Fenni'ler? Onları Finler'den çok Laponlar olarak görme eğilimi daha güçlüdür. Fenni'lerde yayın esas av aracı olmasından bu yana çok uzun bir süre geçmemiştir."

3. İlk İlişkiler - 3. yüzyıl civarında, Baltık dilleri ve Fince konuşan halkların Gotlar'ın egemenliğine girdikleri sanılır. Gotlar, o tarihlerde, bir German halkları konfederasyonu içinde egemen kavmi oluşturuyorlar ve kavimlerinin sınır bölgelerindeki Slav, Baltıklı ve Finli halklar üstündeki nüfuzunu genişletiyorlardı; Gotlar'ın nüfuz alanı Karadeniz'den Baltık'a kadar uzanıyordu. Bu Got İmparatorluğu, 4. yüzyıl sonuna doğru Hunlar'ın baskısı sonucu ortadan kalktı.

Büyük Slav göçleri dönemi başlamıştı. Doğunun derinliklerinden gelen birçok kavim batı yönünde ilerlemeye başladılar. Bugünkü batı Rusya'ya yerleşmiş olanları da batı yönünde göçe zorlandılar. O dönemde, belki de hâlâ daha Dinyeper kıyılarında yaşayan Leton ve Litvanyalı boylar, bugünkü Baltık bölgelerine doğru ilerlemeye koyuldular. Diğer yandan Vistül bölgesi Prusyalılar'ı ile Leton-Litvanyalılar'ı, Wende Slavları'nın baskısı altında kuzeydoğuya doğru ilerlemek zorunda kaldılar. Doğuda yaşayan Fin-Ugur kavimleri de, aynı dönemde, ileri tarihlerde yurtları olacak Finlandiya ve Baltık Bölgeleri'nin kuzeyine doğru ilerlediler.

Daha sonraları Baltık halkları Varegler'le karşılaştılar; İsveçli maceraperestler olan Varegler,

Baltık Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Rus ırmaklarında uzun süre seyretmek ve bugünkü Rusya'nın kurucuları olmakla tanınırlar. Varegler'in ticari faaliyetleri Doğu Baltık kıyılarında yaşayan kavimleri o dönemin büyük alışveriş yollarına yaklaştırdı.

Baltıklılar'la ilişkiye geçenler sadece Varegler değildi. Danimarkalıların bu kıyılara kadar çok erken tarihlerde kapsamlı seferler yaptıkları sanılır. Bunların en bilineni, Papaz Rimbert'in naklettiği 854 Seferi'dir. Kötü sonuçlanan bir seferdi bu, zira Danimarkahlar, kanlı bir bozguna uğrayınca geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Daha sonra H. Vitols'un naklettiğine göre "Ertesi yıl sıra, başlarında kralları Olav olmak üzere İsveçliler'deydi. Önemli bir orduyla karaya çıkan İsveçliler önce Seeburg'u (Grobina) yaktılar, daha sonra 15 000 kişilik bir Kur ordusunun savunduğu Apulia'ya indiler; sekiz günlük bir kuşatma ve amansız bir savaştan sonra zafer kazandılar. Kurlar İsveçliler'e büyük miktarda altın, gümüş (kişi başına yarım kilo), silah vermek ve bir haraç ödemek zorunda kaldılar."

Danimarkalı tüccarların yanı sıra Bremen ve Hamburg limanları (Alman) tüccarları da bu pek tanınmayan yörelerle ilgilenmeye başladılar. Tüccarlardan başka papazlar da, Hristiyanlaştırma amacıyla bu serüvenlere giriştiler. 830'da Hamburg piskoposluk mertebesine yükseltilmişti. Nüfuzu "bütün İskandinavya, İzlanda ve Grönland'a, 'Scri-tefinni'ler ülkesi ile tüm Kuzey ve Doğu halklarını kaplıyordu." Baltık Denizi'nin doğu kıyılarındaki halklarla ilişkilerin, bu dönemden itibaren yoğunlaştığı sanılır. Bu sonuca varılmasını sağlayan, ilk Hamburg Piskoposu Aziz Anskar'ın, tilmizi Rimbert tarafından kaleme alınan yaşam öyküsüdür; burada, o dönemlerde Kurzeme kıyılarına yerleşmiş

bir Leton kavmi olan "Kori"lerin varlığından söz edilmektedir: "Bu, eskiden İsveçliler'in egemenliğine boyun eğmiş olan, ama daha sonra ayaklanarak boyunduruklarından kurtulan ve adını Kurlar'dan alan bir halktır." (*Vita Sancti Anscharii per S. Rembertum*, 888).

Baltık ülkelerine yönelik bu seferlerin nedenleri sadece ticari ya da dini değildi. Bu bölge kavimlerinden bazıları gerçek deniz yağmacıları gibi davrandılar; dolayısıyla, Danimarkalılar'ın girişimlerinin altında yatan bir başka neden de önemli bir güvenlik kaygısıydı.

Letonyalı Henryk'e (*Alberti Episcopi, Annus 5. Christi 1202-1203*) göre - aktaran H. Vitols-, "Piskopos Albrecht, Hristiyanlık'ın zaferi ve 'en güçlü Alman kolonisinin' fethi için savaşçı toplamak ve silah sağlamak üzere Almanya'ya yaptığı düzenli yolculuklardan birinden dönerken Lystra'daki (Falstra Adası'nda) bir Danimarka ilinde, 16 gemiyle Saaremaa Adası'ndan gelen Estonyalı, paganlarla karşılaştı (*paganos estones de Ozilia, insula cum sedecim navis invenit*); bunlar vakanüvisin aktardığına göre, Esteler ve Kurlar'ın Danimarka ve İsveç krallıklarında hep yaptıkları gibi, ülkeyi yakıp yıktıktan ve çok sayıda insanı tutsak aldıktan sonra, önce bir kiliseyi ateşe vermişler ve çanları ve ayin eşyalarını alıp götürmüşlerdi (*sicut tam estones quam Curones pagani in regno Daciae et Sueciae hactenus facere consueverant*)". Yine Letonyalı Henryk'e göre (*XIV. Alberti Episcopi. Annus 12. Christi 1209-1210*), sekiz Kur gemisi Sund'a geçti. 1209'da, Alman hacılar Gotland Adası'nda, Hristiyan ülkelerden kaldırılmış büyük bir ganimetle dönen Kurlar'ı gördüler. Hatta Papa'nın temsilcisi, tutsak ve ganimetle yüklü olarak İsveç'ten dönen bir Saaremaa Estonya filosuyla karşılaştı. Ayrıca 1186'da, Esteler'in zengin

İsveç kenti Sigtun'u yakıp yıktıkları ve Upsala Piskoposu'nu öldürdükleri bilinmektedir. Demek ki İskandinavya yolu, Baltık kıyıları oturanlarınca yakından biliniyordu. Hatta birkaç kabile İngiltere'ye yönelik seferler için koalisyon oluşturdular.

J. Meuvret'ye göre, " 'Batılılar'ın Baltık ülkeleri karşısındaki durumu, 11. yüzyıl sonunda papaz Bremenli Adam tarafından oldukça iyi bir şekilde özetlenmiştir. Ülkeleri açıkça üç gruba ayırır: Prusya ülkesi, Kurzeme ve Estland. Prusya ülkesi, esas itibariyle Samland'dır ve 'Pruzzi'lere 'Sembiler' de denir. Bunlar, fırtına ya da korsan tehdidine uğrayan denizcilere yardıma koşan çok yumuşak insanlardı. Kusursuz olmaları için tek bir eksiklikleri vardır: Hristiyan imanı. Uygar insanlardan daha uysal ve ağırbaşlıdırlar; birkaç basit yünlü kumaş parçası karşılığında onlara değerli kürkler, özellikle de sansar kürkleri satarlar. Altınları, mükemmel atları olan 'Koriler' ise, tam tersine, çok zalimdirler. Aziz Anskar'ın yaşamına inanılacak olursa, İsveç Kralı'na haraç ödüyorlardı. Şimdilerde, Danimarka Kralı'nın armağanlara boğduğu bir tüccarın gayretleri sonucu bir kilise vardır. Daha ötede Estland toprakları yer alır; burada yaşayanlar tapındıkları ejderlere, tüccarlardan satın aldıkları insanları canlı canlı sunarlar. Bu sonuncu özellik, o dönemin en verimli ticaretlerinden birini ortaya koyar: Köle ticareti... Estland sözcüğü, keşfedilen ülkenin doğusunda yer alanı belirtmek üzere, muğlâk bir anlamda yeniden kullanıldı. Çok geçmeden bu sözcük Estonya'yı belirtecekti."

Baltık halkları, Kiev "büyük prensleri"nin yükselen gücünü de hesaba katmak zorunda kalacaklardı. 11. yüzyılda Ruslar'ın Litvanya ile Letonya'da kendi metbuluklarını kurdukları sanılır. Ama, birçok Baltık halkının bu metbuluktan 12. yüzyılda

kurtulduğu belirtilir. Doğmakta olan Polonya gücü de Baltık varlığını / geleceğini büyük ölçüde etkileyecekti.

II. Yabancı Etkiler

Avrupa'nın bütünüyle Hristiyanlık'ı kabul ettiği tarihlerde Baltık bölgeleri pagan kalan son topraklardı. Hristiyanlık'ın bu bölgede yayılması haçlı seferleri ile Kuzeydoğu Avrupa'nın başlıca güçleri (Rusya, İsveç, Prusya ve Almanya) arasında nüfuz mücadelelerinin gerekçesi oldu.

1. Hristiyanlaştırma Sürecinin İlk Adımları - 12. yüzyıl başlarında Avrupa Hristiyanlık'ı kabul etmiş durumdaydı; bu dini hareketin dışında kalan sadece Baltık bölgeleriydi. Doğu Baltık kıyıları, buralara sık sık gelip giden Alman tüccarlarınca kuşkusuz biliniyordu, ama Hristiyanlık'ın yayılmasına sıkı sıkıya kapalıydı.

1164-1170 arasında, Holstein'da, Sageberg Manastırı'na bağlı Aziz Augustin Tarikatı'ndan papaz Meinhard, o tarihlerde Livler'in yaşadığı Daugava Bölgesi'ni baştan başa dolaştı. Ykescola Köyü'nde küçük bir kilise kurdu. Misyoner olarak gösterdiği çabalar sonucunda bir grup insanı Hristiyanlaştırmayı başardı. 1186'da Livler'in ilk piskoposu oldu; piskoposluk merkezi Ykescola'ydı. Pagancılık ve putataparlık Daugava kavimlerinin yaşamına o kadar işlemişti ki Papaz Meinhard, dini eyleminde büyük güçlüklerle karşılaştı. 1196'da öldü. Hanover asıllı ardılı Papaz Bertold 24 Temmuz 1198'de öldürüldü. O dönemlerde Livonya kilisesi Bremen Başpiskoposu'nun oğlu Piskopos Albrecht'in dinamizmi sayesinde ayakta kalabildi.

Hristiyanlık'ı yaymak için otuz yıl boyunca büyük bir enerjiyle çalıştı. Papa Hl. Innocentius'un

aktif himayesine mazhar oldu. Nitekim, Papa Ekim 1199'da "tüm Saksonya ve Westfalya müminlerini" Livonya Kilisesi'ni savunmak için ayağa kalkmaya çağırdı. Papa, Livonya "haçlıları"nı himayesi altına alıyordu; yoklukları sırasında malları, Kutsal Topraklar haçlılarınkilerle aynı düzene tâbi olacak ve aynı bağışıklıktan yararlanacaklardı. Albrecht Gotland Adası'ndan 500 asker topladı. Daha sonra, hareketi için yeterli mali ve insan desteği sağlamak üzere Danimarka Yarımadası'na gitti. Nihayet Nisan 1200'de 23 gemilik bir donanmanın başında Livonya kıyıları önlerine geldi. Daugava ağzından karaya çıkar çıkmaz bir kent ve bir liman kurdu; çevresini tahkim edilmiş geniş bir surla kuşattı ve surların ortasında da bir katedral inşa ettirdi. Bugünkü Riga kenti işte böyle doğdu. Ertesi ilkbaharda, Albrecht'in baba bir kardeşi, Holstein'daki Neumünster Manastırı keşişi Engelbert, bir grup tüccarla kente geldi; çoğu Bremen ve Hamburg asıllı olan bu tüccarlar, geleceğin yerel burjuvazisini oluşturacaklardı. Varlıklarıyla yeni kentin armasını belirlediler, çünkü bu arma iki Hansa kentinin armalarının bir araya gelmesinden oluşuyordu: Hamburg kuleleri ve Bremen anahtarı.

Hâlâ daha pagan olan yeni koloniyi bir an önce nüfuslandırmak üzere kolonlar çağrıldı. Ancak, hacı akını gerçekleşmedi. Üstelik, çağrıya uyanların çoğu ortalama bir yıl kaldıktan sonra Batı'ya gittiler. Kolonları çekmek ve yerleşmelerini sağlamak amacıyla keşiş Theodorich, 1204'te Papa'dan, Doğu'nun çeşitli dini ve askeri tarikatları modelinde bir keşiş askerler tarikatının kurulması iznini aldı. Üstüne bir kırmızı haç ile bir kılıç basılı beyaz bir manto örtünen "Fratres Militae Christi"ler tarihe "Schwarttrager Şövalyeleri" olarak geçti.

Kolonlar, bu kez akın ettiler. Çok geçmeden,

Livler'e komşu Baltık dillerinden halkların Albrecht'in yönetiminde Hristiyanlaştırılmasına girişildi; bu hareket Ortodoks Latgallar'ı olduğu kadar pagan Kurlar'ı ve Zemgaller'i de içine aldı. Kullanılan askeri güçler, her yerde çok canlı olan bir pagan direnişiyle karşılaştı. Çok geçmeden Baltık kıyılarındaki halklar arasındaki çekişmeler, Hristiyanlaştırılacak topraklar üstünde yoğunlaşmaya başladı. Albrecht 1229'da öldüğünde Livonya'nın görünümü değişmişti. J. Meuvret'nin vurguladığı gibi "Germanizm ve Katoliklik Livonya'ya iyice yerleşmişti."

Albrecht ve Almanlar, sadece Livonya'yı Hristiyanlaştırmakla yetinmediler. Hristiyanlık'ın yayılması kuzeyde Estonya'da devam etti. Letonyalı Henryk'e göre, buna, kuzey yönünde ilerleyen Estler'in rakipleri olan Letonlar'ın isteği üzerine girişildiği sanılır. Komşu Pskov ve Novgorod Rus prenslerinin verdiği destekler ve özellikle de yerel kabilelerin savaşkanlığı Estonya'ya girişi zorlaştırdı. Estonyalılar, Saaremaa Adası (Oesel) kavimlerinin yönetiminde 1215'de Riga kentine bile saldırdılar. Estonyalılar'ın direnci karşısında, 1211'de Bremenli Albrecht tarafından Estonya Piskoposluğu'na getirilen Teodorich, 1218'de Danimarka Kralı II. Voldemar'ın desteğini sağladı; Kral, ertesi yıl, 60.000 kişilik bir ordunun başında Baltık kıyılarına çıktı. İleride Estonya'nın başkenti olacak Tallinn kentini -"Danimarkalılar kenti"- kurdu. Danimarkalılar'ın varlığı bir işe yaramadı. Estonyalı isyancılar her seferinde daha önemli başarılar kazanıyorlardı. 29 Ocak 1223'te Schwarttrager Şövalyeleri Wiljandi'de katledildi. İsyancılar yavaş yavaş ülkeye egemen oluyorlardı. Bu arada Estonyalılar bir hata yaptılar. Savaşı Letonya'ya taşımak istediler ve bir Leton ve Schwarttrager Şövalyeleri koalisyo-

nu karşısında Burtnieks Gölü bölgesinde, Seda kıyısında yenilgiye uğradılar. 1224 ilkbaharından itibaren Hristiyanlar Estonya'nın fethine yeniden çıkabilecek duruma gelmişlerdi, üstelik bu kez zaferler kazanarak. Estonyalılar yenilince ülke Danimarkalılar (Kuzey Estonya), bağımsız piskoposlar (ülkenin güneydoğusu ve batısı, Tartu, Saaremaa ve Hiiumaa adalarının bir bölümü) ve Est ülkesinin orta bölgelerini alan Schwarttrager Şövalyeleri arasında paylaşıldı.

Daha da doğuya püskürtmeye yeltenen Germen Şövalyeleri 1242'de Aleksandr Nevsky tarafından Peipus Gölü kıyılarında durduruldular. Burası uzun süre iki rakip güç arasındaki sınırı oluşturmaktadır.

Kuzeye doğru ilerlemeyi, Livonya'nın güneyinde, Kurlar ve Zemgaller'in yaşadığı bölgelere yönelik Germen akınları izliyordu. İlerleme zor, ama başarılı ve kısa süreli oldu. 1236'da Schwarttrager Şövalyelerinin önderi Volkwin, güneye doğru büyük bir seferin başına geçti. Güney Livonya'da Saule yakınındaki bataklık bir bölgede, Zemgali'nin beklenmedik bir saldırısıyla karşılaştılar. Volkwin ve kendisiyle birlikte çok sayıda şövalye öldü. Bu bozgunun ardından Papa, Schwarttrager Tarikatı'nın, o dönemde Litvanya'nın batısında yerleşmiş Töton Şövalyeleri Tarikatı'na katılmasını kararlaştırdı.

2. Büyük Litvanya - Araplar'ın Kutsal Topraklar'dan kovduğu Töton Şövalyeleri, bölgedeki pagan toplulukları ("Eski-Prusyalılar") Hristiyanlaştırmak isteyen Polonya Kralı'nın isteği üzerine 1226'da Prusya'ya yerleştiler. Hristiyanlaştırma çok kaba bir şekilde oldu ve Borus halkının hızla yokolmasına yol açtı; yine de bu halkın bir bölümü, kendileri gibi pagan olan Litvanyalı akrabalarının yanına sığındılar.

Litvanya üstündeki baskı giderek arttı. Baskı, Tötonlar ile Schwartragerler varlıklarını birleştirip tek bir Germen Devleti oluşturduklarında en üst noktasına ulaştı. Yeni Töton devletini ikiye ayıran bir toprak parçası olan Litvanya'nın deniz kesimi üstündeki baskılar karşısında Litvanya "Kuningas"ı ("yüce önder") Mindaugas ile şövalyelerinden 600'ü, ülkelerini tehdit eden Hristiyan haçlı seferini durdurmak amacıyla 1251'de Hristiyanlık'ı kabul ettiler.

J. Meuvret'nin aktardığı gibi, "Töton Tarikatı Şövalyeleri, beraberlerinde Culm Piskoposu" olmak üzere 1252'de, Mindaugas'ın genel ikameti olan Varnate Şatosu'nda görkemli bir alay halinde göründüler. Litvanya Grandükü'nün, onların desteğiyle giydiği tacı taşıyorlardı. Ertesi yıl da bir Litvanya piskoposluğu kuruldu. Ülkenin doğusundaki siyasal gelişmeler, yeni Grandük'ün Hristiyan âlemi tarafından tanınmasını kolaylaştırdı. Nitekim, Tatar akınları gittikçe artıyor ve bir barbar istilasından endişe ediliyordu. Yeni Hristiyan Litvanya devleti "tampon" görevi görecek. Üstelik Litvanya önderi kendini fatih gibi gösteriyordu. Rus prensliklerinin zayıflığından yararlanarak 1239'da Smolensk'i fethetti. Pskov, ardından da Novgorod, kısa bir süre sonra, Litvanyahlar tarafından ele geçirildi.

Ellerindeki toprakları genişletmek isteyen Tötonlar, kendi topraklarının birleşmesini bloke ettiği için Litvanya'nın Hristiyanlaşmış olmasından pek memnun görünmüyorlardı. Nitekim, Romalı papazların yeni Hristiyan Litvanya'ya gelmesine karşı çıktılar ve bunların yerini Germen din adamlarının alması için ellerinden geleni yaptılar. Hâlâ daha köklü bir şekilde pagan olan bir ülkede tepki gecikmedi. Pagan isyanlar ve Zemgaliler'in, Almanlar'ı 1260 ve 1261'de Letonya'da bozguna uğratması

Mindaugas'ın 1262'de Hıristiyanlık'tan açıkça kopmasına yol açtı.

Mindaugas'ın ölümünden sonra ülke tekrar pagancılığa döndü ve Tötonlar'ın fetihçi emellerine maruz kaldı. Tötonlar, sonunda Kaunas'ı işgal etmeyi başardılar.

1316'da Litvanya'nın başına da Gerdiminas'ın geçmesi karışıklığa son verecekti. 1320'de, Zeime ve Varniai zaferleri sayesinde ülkesini Almanlar'dan kurtardı. O tarihten sonra Baltık Denizi'nden Karadeniz'e ve Batı Bug'dan Moskovya'daki Mojaisk'e kadar uzanan geniş bir alanda Litvanya iktidarını gerçekleştirdi.

Litvanya'dan atılmaları Almanlar'ı yeni bir haçlı seferi tezgâhlamaya yöneltti. J. Meuvret'nin söylediği gibi, "14. yüzyıl Avrupası'nda serüven peşinde koşan ne kadar maceraperest varsa hepsi birden ortaya çıkıverdi. Almanlar, Fransızlar, İspanyollar, Çekler, Danimarkalılar Litvanya'da kendilerini göstermeye hazırıldılar." İstilayı önlemek için, Mindaugas'ın bir yüzyıl önce yaptığı gibi Gerdiminas da Katoliklik'i kabul etmeye karar verdi. "Ama Hıristiyanlaşmanın yanı sıra başka bir siyasal önlem daha aldı, bunun etkileri çok büyük olacaktı. Kızı Aldona'yı, Polonya Kralı Wladyslaw'ın oğluyla evlendirdi. Bu, Polonya - Litvanya ittifakının başlangıcıydı."

Gerdiminas, güçlü komşularıyla sağladığı barıştan yararlanarak Litvanya İmparatorluğu'nun temellerini attı. Ordularını güneydoğuya doğru harekete geçirerek Podolya, Polesiye ve Volinya'dan sonra en sonunda Kiev'e ulaştı. Gerdiminas'ın, Nemunas kıyısındaki Veliona mevkiini kahramanca savunurken 1341'de Tötonlar tarafından vurularak ölmesine rağmen iki oğlu Algirdas ve Keiskutis babalarının izinden gittiler ve Tatarlar'ı yenerek Ukray-

na'yı fethettiler. Böylece Litvanya, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan ve üstünde çoğu "Ruthenialı" ve Ortodoks olan halkların yaşadığı geniş bir federasyonun başına geçti.

O tarihlerde Litvanya az kalsın Bizans tarafına geçecekti. Mindaugas'ın oğlu Vaisilkas'ın daha önceleri Ortodoks Kilisesi'yle yakınlık kurmuş olmasına rağmen, Litvanya, her şeyden önce Roma Katolikliği'nden etkilenmişti. Yine de, şayet Bizans "tüm Rusyalar" metropolitinin ruhani merkezini, o zamanlar Litvanya'da yer alan Kiev'den Moskova'ya nakletme hatasını işlememiş olsaydı, yeni İmparatorluk içindeki güçlü Ortodoks varlığı Litvanya'nın Bizans tarafına kaymasına yol açabilecekti.

Gerdiminas'ın her iki oğlunun ölümü üzerine, Keiskutis'in oğlu Jagellon İmparatorluk'un başına geçti. Anjou Kralı'nın kızı Kraliçe Hedwige'le Mart 1386'da evlenmesi ona Polonya tacını getirdi. Bu birlik küçük Polonya'nın koskoca Litvanya'yı yutmasına yol açacaktır. Ama yeni Töton akınlarının tehdidindeki Litvanya'yı, Jagellon ile Algirdas'ın oğlu olan kuzeni Vytautas arasındaki artan gerginliğin Grandüklük üstündeki olası etkilerden de kurtaracaktır. 1401 Vilnius Antlaşması'yla bütün Litvanya'da ömür boyu hüküm sürecek Grandük olarak tanındı.

Vytautas, atalarının izinden gitti ve Litvanya İmparatorluğu'nu sağlamlaştırdı. Baltık'ı Karadeniz'e bağlayan ticaret yolları boyunca kaleler yapıldı. Vytautas, çok geçmeden dikkati çeken bir Avrupalı hükümdar oldu.

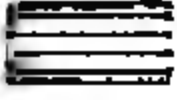
Yeni Polonya-Litvanya gücünden tedirgin olan komşuları 1409'dan itibaren düşmanlıklarını belli etmeye başladılar. Polonya-Litvanya, 15. yüzyılın en kanlı savaşlarından biriyle Töton tehlikesini uzaklaştırdı. "Jagellon ve Vytautas çok büyük bir

ordu toplamışlardı. Tüm Polonya ve tüm Litvanya federasyonu, Slav metbularıyla birlikte silah altındaydı. İki hükümdar Prusya'ya karşı saldırıya geçerek doğrudan Töton Tarikatı'nın merkezi olan Malborg üstüne yürüdüler. 15 Temmuz 1410'da Grünewald ile Tanneberg arasında Almanlar'ı karşılarında buldular. İki insan yığınının çarpışması, Ortaçağ tarihinin en korkunçlarından biri oldu. Her iki taraf da çok büyük kayıplar verdi. Sonunda, Töton Tarikatı'nın yüce önderi ile en iyi şövalyelerinin yüz bin insanın ortasında inleyip sızlandığı bir savaş alanına hükmedenler Polonyalılar, Litvanyalılar ve Ruslar'dı." (J. Meuvret).

Töton Tarikatı'nın gerilemesi artık geri dönüşü olmayacak bir şekilde başlamıştı.

Polonya yayılması devam edecekti. "1466'da, Elbing, Malborg ve Warmia'yı, yani Vistül'ün ağzını ele geçirmiş ve Töton Tarikatı'nı kendisine saygılarını sunmaya mecbur etmişti. 1471'de Polonya Kralı Bohemya Kralı, bir süre sonra da Macaristan Kralı olmuştu." Bütün bu sonuçlara rağmen Litvanya ile birlik zayıflığını koruyordu. Ortodoks dini ile Ruthenia dilinden pek çok Litvanyalı soylu Moskovya'ya yakınlık gösteriyordu; Doğu Litvanya topraklarının bir bölümü 1492'de Moskovya'ya bağlandı. Ruslar Baltık Denizi'ne doğru ilerlemeye başladılar. Baskıları özellikle Livonya'yla sınır kesiminde yoğunluk kazandı. 1478'de Novgorod'u ele geçirdiler. 1483'de Estonya müstahkem mevkiisi Narva'nın karşısında Ivangorod kalesini düşürdüler. Kuzey sınırlarındaki Rus baskısı "Korkunç" denen IV. İvan'ın saltanat döneminde şiddetlendi ve "Livonya Savaşı"na yol açtı. Eski Kazan Çarı Şah Ali'nin yönetimindeki ve başlıca Tatarlar ve Çeremis'lerden oluşan bir ordu 1557'de ülkeyi yakıp yıktı. Ertesi yıl, Korkunç İvan Narva ve Tartu kentlerini ele geçirdi

	1938 sınırları		Litvanya'nın 1939 ve 1940'daki kazançları
————	Haziran 1940'ta Litvanya sınırı		1945'te Estonya ve Letonya'nın kayıpları
- - - -	1945'ten sonra sınırlar		

1938-1945 sınır sorunu.

ve yağmaladı. Kısa bir sessizlikten sonra İvan 2 Ağustos 1560'da, Wiljandi'de Livon soyluluğunun en iyi unsurlarını bozguna uğrattı. IV. İvan'ın doymak bilmez iştahı karşısında topraklarını tek başına savunamayacağını gören Livonya'daki Töton Tarikatı'nın son önderi, Polonya-Litvanya Devleti ile ittifak kurmaya karar verdi. 21 Kasım 1561'de Livonya'nın Litvanya'yla birleşmesini kabul etti. Bununla birlikte, kendi ve soyundan gelenler adına, Kurzeme'yi ve Zemgali'ler ülkesini, Polonya'nın metbuluğu altında dük unvanıyla muhafaza edebildi. Yine de, Rus kuvvetleri ilerleyebiliyorlardı. 1563'de Polock fethedilirken Litvanya'nın bir bölümü de işgal edildi.

Rus tehlikesi karşısında, ama aynı zamanda Jagellon'un soyundan gelenlerin sonuncusu olan Kral Zygmunt August'ün yakında öleceği (7 Temmuz 1572'de öldü) düşüncesiyle de Polonya ve Litvanya birleşmeye karar verdiler.

1 Temmuz 1569'da Lublin Birliği ilan edilmişti: "Bugünden itibaren Polonya Krallığı ile Litvanya Grandüklüğü aynı, bölünmez ve tek bir gövde, iki devlet ile iki halkın birbirine karıştığı ve tek bir ulus ve tek bir devlet olarak kaynaştığı tek ve ortak bir cumhuriyettirler." Ne var ki, bu eşit bir birlik değildi. Litvanya topraklarının büyük bir bölümü (Doğu Podolya, Volinya, Podlahya ve Kiev Bölgesi) doğrudan Polonya Krallığı'na bağlandı.

12 Aralık 1575'de Etienne Batherry Polonya Kralı seçildi. Büyük bir örgütçü olan kral yeniden saldırıya geçti ve Polock'u ele geçirdikten sonra Pskov'u kuşattı. 15 Ocak 1582'de iki taraf arasında imzalanan bir antlaşma özellikle, Polonya'nın Daugava'ya kadar Livonya üstündeki nüfuzunu tanıyordu. Aynı zamanda Polonya, İsveçliler'e ilişkin haklarını da saklı tuttu.

3. İsveçliler - İsveçliler, bütün Finlandiya Körfezi kıyıları boyunca çok güçlü bir şekilde yerleşmişler ve Rus ordularının Doğu Estonya'daki ilerlemelerine başarılı bir şekilde karşı koymuşlardı. Rus tehdidi durdurulunca, bu iki kerhen müttefik, kimseye ait olmayan toprakları ele geçirmek için çarpışmaya başladılar. Üstünlük kısa sürede İsveçliler'e geçti. 1626'da İsveç'in, Estonya ve Daugava'ya kadar (1621'de fethedilen Riga dahil) Kuzey Letonya üstündeki egemenliği tanındı. İsveç boyunduruğundaki Baltık bütünü, Danimarka'dan alınan Saaremaa Adası'nın 1645'te katılmasıyla genişledi. Bu bölgeler üstündeki İsveç egemenliği 1662 Oliva Barış Antlaşması'yla onandı.

İsveç Kralı XI. Karl, o tarihlerde köklü reformlara girişti; bu reformlar Baltık illerinde köylülerin durumunu iyileştirirken garip bir şekilde Alman, Livon ve Estonya soyluluk imtiyazlarını budayıcı sonuçlar doğuruyordu. Bu durum soyluların Jean Reinhold de Patkul yönetiminde bir tepki göstermesine yol açtı.

1701'de Ruslar'la İsveçliler arasında çatışmalar başladı. "Kuzey Savaşı" yirmi yıl sürdü. Haziran 1709'da, XI. Karl'ın ardılı XII. Karl, Poltava'da Rus orduları karşısında bozguna uğradı. Çar Livonya'yı istila etti. Kendisini bir kurtarıcı gibi gören Alman soyluluğu tarafından alkışlandı. Nitekim, Riga kentinin teslim senedinde XI. Karl'ın aldığı önlemlerin iptal edildiği ve eski derebeyi ayrıcalıklarına dönüldüğü yazılıdır. Ordusu bozguna uğrayan İsveç hükümdarı teslim olmak zorunda kaldı. 1721 Nystad Barışı'yla Livonya ve Estonya üstündeki Rus egemenliği tanınmış oldu.

4. Baltık Ticareti ve Burjuvazisi - Baltık Denizi'nin Doğu kıyılarındaki Germen yayılcılığının başlıca nedenlerinden biri Hristiyanlaştırma

iradesi ise, diğeri kuşkusuz ticari çıkardı. Baltık bölgeleri, ayrı bir ticari çekicilik göstermeden önce uzun süre Rus ticaretinin zorunlu konakları olarak görüldü.

Almanlar'ın Baltık kıyılarında kurdukları kentler zenginliklerini, Rus ticaret merkezi Novgorad ile Batı arasında transit ticaretten elde ettiler. Livonya merkezi bir konuma sahipti. İki ana yolun ağzında bulunuyordu: Narva'ya giden Novgorad yolu ve Riga'ya giden Polock yolu. İhraç edilen başlıca mallar mum ve deriydi. Başlıca iki ithal ürünü ise tuz ve *watmal* denen sıradan yün kumaştı. Livonya kentlerinin kurulması ve Rusya'da kent uygarlığının gelişmesi mübadele konusu malların yavaş yavaş çeşitlenmesine katkıda bulundu (şarap, tuzlu balık, vb.). Hızla büyümekte olan bir ticaret ekonomisi için gerekli olan para basımının gelişme ihtiyacını karşılamak üzere kullanılan değerli madenler de böylece, önemi git gide artan bir ticaret konusu olmaya başladılar.

Almanlar ve Ruslar'ın 19. yüzyılda "Baltık Eyaletleri" dedikleri kıyılarda, yani Estonya, Livonya, Kurzeme ile Saaremaa (Oesel) ve Dagoe Adaları'nda kurulan kentlerde korporatist örgütlenme ve yapılar model olarak özellikle Hamburg, Lübeck ve hepsinden de önce, ilk tüccarların hareket noktası olan Gotland Adası'ndaki Visby gibi Hansa kentleri alındı. Doğmakta olan Baltık kentleri Hansa'ya katıldılar: 1280'de Riga, ardından Tallinn, Pärnu, Narva ve Tartu. Bu tüccar kentleri arasındaki ilişkiler güçlendi. Ama 14. yüzyılın ikinci yarısında, Baltık kentleri ile Hansa kentleri arasındaki anlaşma, Hansa'nın temellerinden biri olan serbest mübadeleyi engelleyen güçlü bir tekelleşme eğilimiyle zarara uğradı. Ticari ve medeni bağışıklıklar yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı. 14. yüzyılda Riga

işi, yabancılar ile Ruslar arasında her tür doğrudan ticareti yasaklamaya kadar vardırıdı.

Hansa Birliği'nin çökmesinden sonra, Baltık Denizi bölgesinde yeni bir ticaret gücü ortaya çıktı: Holanda. Çağın en güçlü ticaret filolarından birine sahip olan Holandalılar, 15. yüzyıldan itibaren Baltık ticaretine egemen oldular. Gıda kaynaklarında dışa bağımlı, denizci bir halk olan Holandalılar gereksinim duydukları buğdayı, bu konuda çok ünlü olan Polonya, Litvanya, Kurzeme ve Livonya'dan ithal ediyorlardı. Baltık ülkeleri onlara ayrıca gemileri için gerekli olan tüm malzemeleri sağlıyorlardı: Ağaç, kenevir, zift ve yelkenler için "Riga bezi."

Ticaretin gelişmesi herkesin yararına olmadı. 14. yüzyılda Germen Hansa'ya girmiş olan Germenleştirilmiş büyük Estonya kentleri (Reval-Estonyaca'da Tallinn-, Pernau, Narva, Tartu-Almanca'da Dorpat) büyük refah dönemi yaşarlarken, Estonya halkı ise korkunç bir sefalet içindeydi" (Meuvret). Yani genel anlamda, "ticaretin gelişmesi, köylü toprak sahibinin borçlanmasından yararlanmayı iyi bilen Alman kökenli bir kent burjuvazisini zenginleştirdi."

III. Rus Egemenliği

1. Rus Varlığının Sağlamlaşması - 30 Ağustos 1721'de Uusikaupunki'de İsveç ile Rusya arasında imzalanan antlaşma, Rusya'nın Estonya ve Livonya üstünde 1710'dan beri fiilen süren egemenliğini teyid etti.

İsveç bozgunu "Baltık baronları" ya da doğrusu "Germen baronları"nın zaferi anlamına geliyordu. Nystad Antlaşması'nın XI. maddesi bu konuda çok açıktı. XI. Karl reformuyla el konulan toprakların, en azından kısmen, eski sahiplerine verilmesini ön-

görüyordu. Köylülerin durumu bozulmaya başladı.

Yetkililerin, Baltık köylü sınıflarının içinde bulundukları durumun gerçekten bilincine varmaları için Eisen'in çalışmalarını beklemek gerekecekti; Yena ve Weisenberg'de eğitim görmüş bir Alman olan Eisen yaşamının büyük bir bölümünü Baltık eyaletlerinde geçirmiş ve oralarda özellikle ekonomi politika dersleri vermişti. Köylülerin serfleştirilmesi üstüne 1751'de yayımlanan bir çalışmasında Eisen görüşlerini çok açık bir şekilde ortaya koyuyordu: "Serf, senyörü için bütünüyle bir veraset ve sahiplenme konusudur: Hiçbir şeyi kendi kullanımı için muhafaza edemez... buna karşılık, senyörün, atına nasıl sahipse serfine de o şekilde sahip olduğunu söylemek kesinlikle bir abartma değildir... Serf kendi doğal hakkından yoksun bırakılmıştır, oysa bu hak diğer bütün insanlara olduğu gibi ona da verilmiştir. Bu durum gerçekten yeryüzünde bir cehennem azabıdır..." *Description du Servage Par un Patriote Livonien* (Livonyalı Bir Yurtsevere Göre Serflik, 1767) adlı ikinci bir yapıt Rusya Bilimler Akademisi'nin katkısıyla yayımlandı ve öyle bir yankı uyandırdı ki Çariçe II. Katerina kitabın yazarını kabul etmek istedi. Bu konularda duyarlı olan II. Katerina Livonya Diyet Meclisi'ne 24 Ocak 1765'de, büyük bir bölümü köylü sınıfının yararına olacak bir dizi toplumsal önlemi oylamaya zorladı. Burada özellikle "köylülere kendi elde ettikleri taşınmaz mallar üstünde mülkiyet ve veraset hakkının tanınması, belirlenmiş vergi ve angarya miktarlarının değişmemek üzere sabitleştirilmesi ve evinde ıslah hakkının azaltılması..." isteniyordu. Bu önlemler kabul edilmelerine -zorla- rağmen fiilen uygulanmadı. Bu da aynı yıl köylü ayaklanmalarına yol açtı, bu ayaklanmalar 1784'te yinelendi.

Litvanya'nın yazgısı, gördüğümüz gibi, sıkı sıkı-

ya Polonya'nınkine bağlanmıştı. Polonya'nın 14 Aralık 1772'deki ilk paylaşımı sırasında bir bölüm Litvanya toprağı Rus boyunduruğına girdi. 1793'teki ikinci paylaşımda Rusya yönetimini "Letgali"ler'in Leton ülkesi ile Beyaz Rusya'nın Litvanya topraklarına yayılıyordu. Bununla birlikte Samogitia, Vilnius ve Trakai bölgeleri çevresinde küçük bir Litvanya Devleti bağımsızlığını koruyordu. Litvanya kökenli Polonyalı general Kosciuszko'nun yönettiğı 1794 Polonya-Litvanya ortak ayaklanmasından sonra Polonya ard arda üçüncü kez "paylaşıldı." Nemuras'a kadar esas Litvanya Rusya'ya katılmıştı; Avusturya ise Polonya'yı Boug'a kadar topraklarına katarken geri kalan topraklar da Prusya'ya veriliyordu.

Kurzeme ise, Kettler'in soyundan son Grandük'ün 1726'da ölmesi üzerine bir Rus protektorası olmuştu. Kurzeme Devletleri, kendilerini her tür Rus tehdidinden korumak için, Çariçe Anna'nın ünlü sevgilisi Biren'i başa geçirdiler. 1795'te Kurzeme "Baltık Baronları" bizzat kendileri ülkeyi Çariçe II. Katerina'nın doğrudan egemenliğı altına soktular.

Baltık bölgelerinin Ruslar tarafından fethi, Prusya'nın, 1795'te kendisine verilmiş olan Nemuras'ın ötesinde yer alan Litvanya'nın doğu kesiminin bir bölümünü 1807'de bırakmasıyla tamamlandı.

2. Liberal Ayrıntı - I. Aleksandr'ın 1801'de tahta çıkmasıyla birlikte Rusya'da liberal bir dönem başladı; bundan, İmparatorluk'un Baltık eyaletleri de yararlandı. 1802'de Letonya'da köylü gösterileriyapıldı. Fransız Devrimi'nin yankıları buralara kadar ulaşıyor ve köylüler "baronlar"ı doğruyu kendilerinden gizlemekle suçluyorlardı. Köylülerin hoşnutsuzluğına bir de, o tarihlerde hüküm süren derin ekonomik bunalım nedeniyle soyluluğun tat-

minsizliğı ekleniyordu. Köylülüğün maddi durumunda bir iyileşmenin bütün tarıma da yararlı olacağı düşüncesi kısa sürede yönetici sınıflar arasında yandaşlar buldu. 1803'de Livonya Diyet Meclisi, yeni zihniyeti yansıtan bir yasa taslağı hazırladı. Ertesi yıl Rus hükümeti bunu ilan etti: Serflik kaldırılmamıştı, ama artık köylüler ne satılabilecekler, ne de işledikleri topraklardan atılabileceklerdi. Yüklümlükler yeniden belirlenmişti. Ancak, bir kez daha hiçbir somut değişiklik olmadı. Bunun üzerine yeni karışıklıklar patlak verdi. 1809'da Petersburg Baltık soyluluğundan, köylülüğe dayatılan angarya ve serflik külfetlerini yeniden derinlemesine ele alınmasını istedi. Hükümet baskısının sürekli olacağına kesin kanaat getiren baronlar hemen harekete geçtiler. 1816'da Estonya'da serfliğı kaldırdılar. 1817'de Kurzeme'de, 1819'da da Livonya'da aynı yönde kararlar alındı. Litvanya, 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca etkisi altında kaldığı siyasal karışıklıklar nedeniyle bu hareketin dışında bırakılacaktı. Serflik Litvanya'da (Latgal'da da) 1861'de kaldırılacaktı.

Köylü, yine de, geniş ölçüde senyöre bağımlıydı. Artık kendi emeğini serbestçe tasarruf edebiliyordu, buna karşılık serflik kaldırılırken köylü *Tenure*'leri de (Feodalitede bir toprağın veriliş şekli; bu toprağın kendisi, ç.n) kalkıyor ve toprakların mülkiyeti senyörlere bırakılıyordu. Toprak, soyluluk tarafından köylülere çoğunlukla çok zorlayıcı koşullarla kiralanıyordu. Sonuç itibariyle kırsal kesimde yaşayanların durumunda hiçbir iyileşme olmuyor, bu da özellikle Letonya'da yeni ayaklanmalara yol açıyordu (1838-1840).

Litvanya'da I. Aleksandr'ın önayak olduğu liberal dönem özellikle din ve öğrenim alanında kendini gösterdi. Birbirini izleyen Rus ilhakları sırasında

başlamış olan Katoliklik'e karşı mücadele yavaşladı. Aynı zamanda Adam Czartoryski de Vilnius Üniversitesi'nin başına getirildi. Onun yönetiminde, Polonya-Litvanya kültürü yeniden serpilip gelişme olanağını buldu. Rus varlığına karşı siyasal bir muhalefet yavaş yavaş uyanmaya başladı. Resmen yazınsal, ama aslında açık bir siyasal amaç taşıyan öğrenci dernekleri kuruldu. Vilnius'ta ("Işık Saçanlar", "Philarète"ler vb.). Eski Polonya-Litvanya toprakları üstünde gizli örgütler kuruldu. Bunların en ünlüsü, 1821'de Varşova'da Valerien Lukasinski tarafından kurulan "Ulusal Yurtseverler Örgütü"ydü.

Zulüm uygulamalarına verilen ara kısa sürdü. Yetkililer, bu yükselen Litvanya muhalefetine çok sert bir şekilde tepki gösterdiler. 1824'ten itibaren çok sayıda öğretmen görevden alındı. Öğrenci önderleri tutuklandı, bazıları Sibirya'ya sürüldü.

Polonya, 1830'da Rus yönetimine karşı ayaklandı ve Diyet Meclisi Kral Nikolay'ı tahttan indirdi. Büyük kargaşa Litvanya'nın yanı sıra eski Polonya-Litvanya toprakları olan Podolya ile Volhinya'yı da sardı. Ruslar buna çok sert karşılık verdiler. Bu tepkinin başlıca üç mağduru oldu: Okullar, Katolik Kilisesi ve soyluluk. 1832'de Vilnius Üniversitesi kapatıldı; öğretim üyeleri Kiev'e nakledildi. Dini okullar kaldırıldı; çok geçmeden ülkedeki çeşitli yüksek öğrenim merkezleri de aynı akibete uğradı. Rus dili okullarda zorunlu hale getirildi ve sadece Ortodoks dininde öğrenime izin verildi. Katolik Kilisesi de bundan, hem de fazlasıyla payını aldı. J. Meuvret'ye göre, üç buçuk milyon Katolik 1830-1835 arasında Ortodoks dinine geçti. 1839'da, Unyaty Kilisesi sorgusuz sualsiz kaldırıldı; malları Ortodoks kiliselerine bağışlandı. Gerginlik, kırklı yılların ilk yarısında biraz azaldı. Vatikan'la bir konkordatı imzalandı. Polonya asıllı soyluluk, kitle-

ler halinde sürüldü. Meuvret'ye göre "Kasım 1831'de Podolyalı 5.000 aile Kafkasya'ya gönderildi. Nisan 1832'de, çeşitli yönetimlerden 45.000 ailenin bir bölümü Güney Rusya'ya, diğer bölümü ise Volga bölgesine gönderildi."

Bu önlemler radikal bir sonuç verdi: Ülke "Polonyalılar'dan kurtarıldı." Öğrenimde Rusça zorunluluğu, evlerde konuşulmaya devam edildiği için Litvanyaca'yı değil, ama Lehçe'yi olumsuz etkiledi. Çoğu Polonyalı olan Katolik din adamları ortadan kaldırılmıştı. Szlachta üyelerinin kitleler halinde ülke dışına sürülmesi Litvanya'yı, Polonya'nın siyasal etkisinden kurtardı. Aslında Rus tepkisi, Litvanya milliyetçiliğini, farkında olmadan kışkırtıyordu. 1863'de Polonya'da başka bir ayaklanma meydana geldi. Kaunas bölgesi dışında Litvanya pek kımıldamadı. Elebaşların hedefleri köylü kitlelerini pek ilgilendirmiyordu. Litvanya eylemcileri, bir kez daha Polonyalılar'dı. Sırasıyla Muravieff (yerli halk ona "Asıcı" diyordu) ve von Kaufmann adlı valilerin ard arda yürüttükleri baskının hedefi "Polonizm"in kalıntılarını da (Polonya dili, kilisesi ve soyluluğu) ortadan kaldırmak ve doğmakta olan Litvanya milliyetçiliğini daha başlangıcında öldürmekti. Kararlaştırılan önlemlerin en önemlisi hiç kuşkusuz Latin harfleriyle basılı Litvanya dilinde yapıtların yasaklanması oldu. 1840'da Rus yetkililerin Litvanya adını değiştirme kararı - artık haritalarda "Kuzeybatı Toprağı" olarak geçiyordu- kültürsüzleştirme politikasının etkili bir uzantısıydı.

Kaynaşma Litvanya'da denetim altına alındı. Estonya ve Letonya'da Germen dili konuşan "Baltık baronları"nın çıkarları ile iyice germanleştirilmiş olan bir Rus sarayının çıkarları çakışıyordu.

3. Ulusal Düşünce ve Ruslaştırma - 19. yüzyılın ikinci yarısında Baltık eyaletlerinde bir yanda

ulusal düşünce yükseliyor, aynı zamanda da İmparatorluk'taki Rus olmayan halkları Ruslaştırma politikasına varan "Slavcı" ideoloji kendini git gide daha güçlü bir şekilde kabul ettiriyordu.

A) *Estonya* - 19. yüzyıl başından itibaren dilbilgisi uzmanları (Thor Helle ve Hupel), sadece konuşulan Est diline, bunu gerçek bir ulusal dil yapacak kuralları kazandırdılar. 1857'de Jansen'in *Perno Postimees* gazetesini çıkarması, ulusal basının doğuşunu haber veriyordu; bu gazeteyi, çok geçmeden, Jakobson'un *Sakala*'sı izledi. Ulusal ve Alman aleyhtarı düşüncelerin yayılmasını sağladı. Öğrenim alanında, halk okulları açıldı ve yeni kurulan Yazarlar Derneği yerel dil ve kültürlerin öğrenilebilmesi için gerekli el kitaplarını kaleme aldı. Estonya kültürü onuruna büyük gösteriler de aynı dönemlerde düzenlendi.

B) *Letonya* - Benzeri bir durum Letonya'da da gelişti. Leton dili ve dilbilgisini bir kurallar dizgesine oturtan baba ve oğul Stender'lerdi. Leton dilinde ilk tiyatro gösterisi ve çok sayıda yabancı yapıtın Letonca'ya çevirisi 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşti. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçek anlamda bir ulusal yazın hareketi ortaya çıktı; bu, özellikle Alman aleyhtarı *Peterburgas Avizes* (Peterburg'dan Düşünceler) gazetesinin kurucusu Krisjanis Valdemars'ın (1825-1891), ama aynı zamanda ilkokul öğretmeni ve reklamcı Atis Kronvalds (1837-1875) ile Horatius, Schiller, Goethe ve Puşkin'i Letonca'ya çeviren Juris Allunans'ın (1832-1864) büyük çabalarıyla gerçekleşti. Leton ulusal uyanışında çok önemli bir rol oynayan Juris Maters (1845-1885) Estonya muhalefetine başlıca gazetelerinden *Baltijas Zemkopis*'in (*Baltık Çiftçisi*) kurucusuydu,

C) *Litvanya* - Rus iktidarının, ulusal arzuları

bir daha uyanmamak üzere yok etmek istediği bu bölgede ulusal yeniden doğuş hareketi geç başladı. Bu, Frederic Kurschatt'ın 1879'da Koenigsberg'de (Prusya) ilk ulusal gazete olan *Keleivis*'i kurmasına tarihlenebilir. Litvanya milliyetçi düşüncesinin öncülerinden Basanavicius'un çıkardığı *Ausra* (Şafak) gazetesi Litvanya'da gizlice elden ele dolaşmaya başladı. Litvanya ve Prusya'da girişilen hareketler, yurt dışına kaçmış olan Litvanyalı topluluklar tarafından hemen benimsendi ve örnek alındı. Böylece 1879'da New York'da *Gazieta Lietuviska* (Litvanya Gazetesi) yayımlandı.

Yükselen milliyetçi düşünce, yüzyılın sonlarına doğru, Slavcı düşüncenin büyüyen etkisiyle çatıştı. Jean Meuvret bunu üç sözcükle özetler: "Bir çar, bir Kilise (Ortodoks), bir dil (Rusça)". Bu düşünceler, III. Aleksandr'ın tahta çıkması üzerine, özellikle de Saint-Synode (Rus kilisesi yüksek konseyi, ç.n) baş görevlisi ve Çar Aleksandr'ın lalası Konstantin Petroviç Pobedonosçev'in etkisiyle başarı kazandı. Rusça, tüm resmi dairelerde zorunlu oldu. Litvanya'da uyguladığı Ruslaştırma politikası Katolik Kilisesi'ne karşı sistemli bir mücadeleyle at başı gitti. Estonya ve Letonya'da Baltık baronlarıyla çatışma içine girdi; bunun nedeni, baronların Germen asıllı olmaları değil, ama özellikle Lutherci rahipleri himayeleri altına almalarıydı. En çarpıcı ve simgesel karar, Germen kültürü ve etkisinin Estonya, Livonya ve Kurzeme eyaletlerindeki ışık kaynağı olan Dorpat Üniversitesi'nin (Tartu, Estonya'da) Ruslaştırılması oldu. Üniversite'nin sahip olduğu bütün "akademik özgürlükler" kaldırıldı ve Alman dilinin kullanımı yasaklandı (1889-1893).

1905 Rus Devrimi'nin, Baltık bölgelerinde önemli yansımaları olacaktı: Estonya ve Letonya'nın kırsal kesimlerinde önemli ayaklanmalar mey-

dana geldi; yetkililer bunlara şiddetle karşılık verdiler: Katliamlar, Sibirya'ya sürgünler vb. Letonya'da 28 Kasım 1905'de toplanan bir Leton Kongresi bir "Letonya Cumhuriyeti"ni (Latvijas Republika) ilan etti. Aynı yılın Aralık ayında, imparatorluk silahlı kuvvetleri, bir an olsun tehlikeye düşen Rus hükümrancılığını yeniden kurmak için müdahalede bulundu. Litvanya'da, Japonya'yla çatışma olasılığından tedirgin olan Rus yetkililer ülkeyi Ruslaştırma politikalarını gevşetmişlerdi. 1904 başlarında dini kısıtlamalar kaldırıldı ve kitap ve her tür yayının Latin harfleriyle serbestçe basılmasına izin verildi. Çok sayıda dernek kuruldu. Ulusal gazeteler çıkmaya başladı; 1904'te mühendis Vileisis tarafından kurulan *Vilniaus Zinios* bunlardan biriydi. Devrimci karışıklıklardan yararlanan Litvanyalı çeşitli siyasal kuruluşlar 4-5 Aralık 1905'te Vilnius'ta bir kongrede biraraya geldiler. 2000 temsilci Basanavicius'u başkan seçti ve sınırlarını "merkez olarak bugünkü etnografik Litvanya ile halkları katılmak isteyen... komşu bölgeler" in oluşturacağı özerk bir Litvanya'nın kurulmasını talep eden bir karar tasarısını onayladı. Çok geçmeden, Vilnius'ta alınan kararları uygulamaya azimli temsilciler çoğu yerel yetkilinin yerini aldılar. Aralık sonuna doğru Rus yetkililer burada da şiddetle tepki gösterdiler, katliamlar yaptılar ve yaklaşık 8.000 Litvanyalı'nın Sibirya'ya sürülmesini kararlaştırdılar. Sayıca çok olan diğerleri, baskıdan kurtulmak için sürgün yolunu tuttular.

4. Ekonomik Gelişme - Ülkenin Ruslaştırılması, İmparatorluk'un Baltık eyaletlerinde iktisadi ve sınai bir gelişmeyle birlikte gerçekleşti. Rusya'yla tam bir karşılıklı bağımlılık vardı: Kurulan ilk sanayiler Rus'tu; hammaddelerini Rusya'dan sağlıyorlar ve çoğunlukla, Rusya'da gerçekleştirilen üre-

timin önemli bölümünü satıyorlardı. Riga, özellikle Baltık kıyılarındaki stratejik konumu nedeniyle bölgenin en önemli sanayi merkezi olacaktı. Meuvret'ye göre "Rusya'nın ticaret ve sanayi merkezlerine demiryoluyla bağlanan Livonya limanlarından, Rus dış ticaretinin dörtte biri gerçekleştiriliyordu." Serfliğin kaldırılması, kırsal topluluklara kentlere serbestçe gidebilme olanağı verdi. Baltık kentlerinde kısa sürede ortaya çıkan bir küçük burjuvazi ve bir tüccar sınıfı Alman üstünlüğüne karşı çıktı. Riga örneği, bu bakımdan çarpıcıdır. Meuvret'ye göre, "1867'de burada 43.000 Alman ve 24.000 Leton vardı; 1881'de 66.000 Alman ve 49.000 Leton; 1913'te 65.000 Alman ve 106.000 Leton; 1913'de ise 69.000 Alman ve 218.000 Leton oldu."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

20. YÜZYILDA BALTİK ÜLKELERİ

I. Baltık Ülkeleri ve I. Dünya Savaşı

1. Alman İstilas - Alman ilhak politikasında Baltık ülkelerinin ayrı bir yeri vardır. Bu ülkeler ikili bir hedefin vazgeçilmez halkalarıydılar: Bir yandan Baltık Denizi'nin bir Alman gölüne dönüştürülmesi; diğer yandan Alman İmparatorluğu'nun, Çarlık Rusyası'nın doğu kapısı İstanbul'un (Osmanlı Devleti'nin, ç.n) her yerinde hazır ve nazır olduğu bir dönemde Rusya'yla ticaret üstünde egemenlik kurma. O tarihlerde, Alman hükümdarlarının egemenliğinde Baltık devletlerinin kurulmasını düşleyen birçok askeri çevre vardı.

1915 ilkbaharından itibaren, Rus cephesini yaran Alman birlikleri Baltık topraklarının fethine girdi. Harekat, Kurzeme limanı Liepaja'nın alınmasıyla başladı. Yaz boyunca Almanlar Kaunas ile Vilnius'u da ele geçirdiler. Ama Alman ilerlemesi, İmparator II. Nikolay'dan ulusal ordu kurma hakkını alan Riga'daki Leton kuvvetlerinin direnişiyle karşılaştı. Bu ordu, yaklaşık üç yıl Riga cephesini tuttu. Rus Devrimi'yle birlikte Rus kuvvetleri ya geri çekildiler ya da teslim oldular. Bolşevik darbesi, Baltık eyaletlerinin Almanya tarafından topyekun fethine yol açtı.

3 Mart 1917'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması, Baltık Bölgesi'nin bütünüyle Alman egemenliğine girdiğini ortaya koyuyordu. Antlaşma'nın III. maddesine göre: "Akit taraflar arasında mutabaka-

ta varılan hattın batısındaki ve daha önce Rusya'ya ait olan topraklar bundan böyle Rus egemenliğine tâbi olmayacaktır; bu hat, ekteki haritayla işbu Barış Antlaşması'nın esas bölümü olarak gösterilir." Bu hat, Ek I'de şu şekilde gösterilmiştir: "Rusya'yla Barış Antlaşması'nın III. maddesinde öngörülen bu hat batıda Rus Hükümeti'nin nüfuzunu sınırlar, Dagos ve Worms adaları, daha sonra Moon ile kara arasından geçer; geniş çaplı bir eğri oluşturarak Riga Körfezi'ni geçtikten sonra Livonya Ada'sı ağzının biraz kuzeybatısında ana karayla birleşir, bu eğriyi devam ettirerek Riga'yı dolanır ve Dwina'yı Dwinsk'in (Dünaburg) doğusuna, eski Kurzeme sınırının sona erdiği yere kadar aşar, buradan da hemen hemen düz bir çizgi halinde, doğuda Dryswjaty mevkiini terkederek Dryswajaty Gölü'nün güney ucuna kadar devam eder."

Rus kuvvetlerinin -Bolşevik hükümetin oluşturduğu kuvvetler dahil- bütünüyle terhis edilmesi hükmü Antlaşma'nın V. maddesine çok açık bir şekilde konmuştu. Nihayet, VI. madde şunları belirtiyordu: "Aynı şekilde, Rus birlikleri ve Rus Kızıl Muhafızları Estonya ve Livonya'yı hemen boşaltacaklardır. Estonya'nın doğu sınırı, genel olarak Narva'nın yatağını izler, Livonya'nın doğu sınırı Peipous Gölü ile Pskov Gölü'nden -güneybatı bölümüne kadar-, daha sonra Dwina kıyısındaki Livenhov yönünde Lubem Gölü'nden geçer. Estonya ve Livonya, buraların güvenliği esas itibariyle ulusal kuruluşlar tarafından sağlanana ve anayasal düzen kurulana kadar bir Alman polis kuvveti tarafından işgal edilecektir. Rusya, tutuklanmış ya da sürülmüş tüm Estonya ve Livonyahlar'ı hemen serbest bırakacak ve sürülmüş tüm Estonya ve Livonyalılar'ın ülkelerine dönüş güvenliğini güvence altına alacaktır."

2. Bağımsızlığa Doğru - Baltıklılar, Alman saldırısını, ama aynı zamanda Bolşevik Devrimi'ni izleyen Rus çekilmesinden yararlanarak bağımsızlıklarını talep ettiler.

A) *Litvanya* - Almanlar, bir kez egemen olur olmaz 1915'ten itibaren Litvanya'yı sistemli bir şekilde örgütlediler. Ruslar, geri çekilirken sistematik yıkımlara giriştikleri için ülke baştan inşa edildi. Ama işgal kuvvetleri, ülke kaynaklarını, "kuralına uygun" şekilde yağmaladılar; bunlar savaş çabalarını desteklemek üzere Almanya'ya gönderiliyordu. Üstelik, isimlerin zorla Almanlaştırılması, okullarda Almanca öğrenim zorunluluğu ve uygulanan idari örgütlenme modeli Almanlar'ın ülkede kalıcı bir şekilde yerleşme hesabı içinde olduklarını gösteriyordu. Bu durum elbette bağımsızlık arayışıyla çatışacaktı.

Savaşın başından itibaren Vilnius'ta Dr. Basanavcius ile M. Smetona'nın girişimiyle bir Litvanya Ulusal Siyasal Komitesi kurulmuştu. Ülke dışında düzenlenen pek çok gösteri uluslararası kamuoyunun dikkatini ülkenin geleceği üstüne çekti. ABD'deki kalabalık Litvanyalı topluluğunun 21 Eylül 1914'te Chicago'da topladığı bir kongre anavatanları için bağımsızlık çağrısında bulundu. Geçici bir ulusal meclisin -"Ulusal Konsey"- temellerini attı. 1915 ve 1916'da İsveç ve Hollanda'da da benzeri kongreler düzenlendi. 1 Kasım 1916'da ABD'de, bizzat Wilson'un himayesinde bir "Litvanya Günü" düzenlendi; bu girişimin amacı, savaşın harap ettiği ülke için bir yardım seferberliğini gerçekleştirmekti.

Litvanya'da, işgal makamları 18 Eylül 1917'de Vilnius'ta büyük bir ulusal meclisin toplanmasına izin verdiler. Toplantıya katılan 214 delege Litvanya'nın bağımsız bir devlet olarak kurulmasını talep

ettiler. "Tariba" da denen bu meclisin seçtiği 20 üyeli bir Ulusal Yürütme Konseyi başkanlığa Smetona'yı getirdi. 29 Kasım 1917'de de Rus İmparatorluğu'ndan kesin olarak koptu: "Rusya'nın zorla ilhak ettiği Litvanya'nın, 1830, 1863, 1905'te silaha bile sarılarak bağımsızlığını talep etmekten hiç geridurmadığını; Çar hükümeti tarafından yüz yirmi yıldır alçakça zulüm ve kötü muameleye uğradığını ve Devrim'den sonra geçici hükümetin bu taleplerin hiçbirini dikkate almadığını müşahede eden, vatanın çıkarlarının sadık emanetçisi ve bekçisi olan Litvanya Ulusal Konseyi, Litvanya halkının kendini özgür saydığını ve Rus devletiyle hiçbir bağının kalmadığını ilan eder."

16 Şubat 1918'de Tariba, Litvanya'nın bağımsızlığını resmen ilan etti. Bununla birlikte ülkenin Alman kuvvetleri tarafından işgali devam ediyordu. 23 Mart'ta Reich, Litvanya devletini, ancak Alman çıkarları yönünde bir takım ayrıcalıklar (ayrıcalıklı iktisadi anlaşmalar, askeri varlık, vb.) karşılığında tanımayı kabul etti. Diğer yandan Reich, bağımsız yeni Litvanya'nın başına Prusyalı bir prensin getirileceğini umuyordu. Tariba, 11 Temmuz'da Litvanya tacını, Wurtemberg Sülalesi'nden Katolik Alman prensi Urach Dükü Wilhelm'e sunarak onu II. Mindaugas adıyla tanıyıp kendisini de Devlet Konseyi sıfatıyla yeni hükümdarın hükümetinin bir organı ilan edince, Berlin ve işgal makamları bundan duydukları hoşnutsuzluğu açık bir şekilde dile getirdiler. Alman engellemesi karşısında Litvanya Devlet Konseyi Urach Dükü'nün seçimini iptal etti. Litvanya Devleti'nin nasıl bir şekil alacağı konusu bir sonraki Kurucu Meclis'e bırakıldı. Alman ordusu Litvanya Konseyi'nin varlığını tanımamazlıktan geldi ve daha ihtiyatlı bir şekilde de olsa germenleştirme uygulamasını sürdürdü.

İlk hükümet 11 Kasım 1918'de kuruldu; Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na da Voldemaras getirildi.

B) Estonya - Estonya, Alman-Rus çatışmasının kısmen dışında kaldı, zira Alman kuvvetleri buraya ancak 1918'de girdiler. 30 Mart 1917'de Geçici Rus Hükümeti, bir Estonya Ulusal Konseyi'nin toplanması çağrısında bulundu; bu Konsey'e Livonya'nın etnik bakımdan Estonyalı olan kuzey kesimini de bağladı. Konsey 1-14 Temmuz 1917'de toplandı. Ulusal silahlı kuvvetlerin kurulması kararlaştırıldı. Konsey, aynı zamanda, bağımsızlık yolunu da açmak üzere bir Kurucu Meclis'in toplanması çağrısında bulundu. Ama Bolşevik Devrimi, bağımsızlıkçı tasarıyı geciktirdi. Yerel Sovyetler 3 Aralık'ta iktidarı ele geçirdiler. Sıkıyönetim ilan edildi ve terör yerleşti. Bunun üzerine Baltık baronları Alman hükümetine çağrıda bulundular. 20 Şubat'ta, Saaremaa Adası'ndan gelen Reich kuvvetleri Estonya'ya çıktılar. Başka birlikler de güneyden girdiler. 24 Şubat 1918'de, German-Bolşevik çatışmalarının yol açtığı karışıklıklardan yararlanan Estonya Ulusal Konseyi Estonya Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Hemen ardından, milliyetçi hareket kahramanı Päts'in başkanlığında bir hükümet kuruldu. Ama 26 Şubat'ta Alman birlikleri Tallinn'i aldılar. İlk özgür hükümetin üyeleri hemen tutuklandılar. Bununla birlikte, Fransız hükümeti, 1 Mart'ta Estonya'nın bağımsızlığını desteklediğini açıkladı. 20 Mart'ta aynı doğrultuda bir açıklama yapan İngilizler, 3 Mayıs'ta Estonya'nın bağımsızlığını *de jure* (resmen, ç.n) tanıdılar.

C) Letonya - Çarlık iktidarının düşmesi üzerine Leton yurtsever unsurları, bir ulusal iktidarın çekirdeğini oluşturmaya çalıştılar. Kerenski Hükümeti'nin karşı çıkmasına rağmen Güney Livonya'da kurulan özerk bir Yönetim Konseyi, nüfuzunu, işgal

dışı kalmış tüm Leton topraklarını içine alacak şekilde genişletti. Letonya'nın Eylül 1917'de Alman kuvvetleri tarafından topyekun işgalinden itibaren gizli bir Leton Ulusal Komitesi özerklik mücadelesini sürdürmeye başladı. Çok geçmeden Letonya Ulusal Komitesi ve Petrograd'da (1914'den önceki Petersburg, 1924'ten sonraki Leningrad, ç.n.) kurulmuş olan Göçmenler Konseyi'nin birleşmesiyle bir Ulusal Konsey oluştu.

11 Kasım 1918'de ABD Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Konseyi Letonya'nın tek meşru siyasal otoritesi olarak tanıdı. Ulusal Konsey aynı ayın 18'inde bağımsızlığı ilan etti. Yeni hükümetin başkanlığına Ulmanis getirildi.

D) Kısa Ömürlü "Baltikum" - Tüm Baltık ülkelerinin Alman birliklerince işgaliyle birlikte, Baltık baronları, Kurzeme, Estonya ve Livonya'nın birleşmesinden oluşacak bir German devletini -"Baltikum"- kurmaya çalıştılar. 34'ü Alman, buna karşılık sadece 11'i Leton ve 13'ü de Estonyalı olan 58 üyeli bir Ulusal Konsey -zorlanarak- oluşturdular. 13 Nisan 1918'de "Baltikum"un hükümranlılığını ilan ettiler ve tacını Prusya Kralı'na sundular. Hükümdarın tacı kabul etmede gösterdiği tereddüt, ardından da Alman bozgunu bu girişimi başarısızlığa uğrattı.

3. Son Atılımlar - 8 Ağustos 1918'de, Fransız ve İngiliz kuvvetleri Batı Cephesi'ni bütünüyle yarıp geçtiler. Alman bozgununun eli kulağındaydı. 11 Kasım'da İngiliz-Fransız itilaf kuvvetleri ile Ebert'in yönetimindeki geçici Alman hükümeti arasında ateşkes imzalandı. Almanlar, Brest-Litovsk Antlaşmaları'ndan vazgeçmek zorunda kaldılar.

Almanya'nın bozguna uğramasından sonra Baltık ülkeleri yeni bir tehditle karşı karşıya kaldılar: Ruslar -Bolşevikler-, Çarlığın Baltık bölgelerindeki

eski konumlarını bu kez kendi çıkarlarına yeniden tesis etmek üzere Alman çöküşünden yararlanmaya arzulu görünüyordular. İtilaf kuvvetleri, sanki Bolşevik tehlikesini görmemiş gibiydiler. Ateşkes Antlaşması bu bakımdan çok açıktı: "Halen savaş öncesinde Rusya'nın parçası olan topraklarda bulunan tüm Alman birlikleri, Almanya'nın 1 Ağustos 1914 tarihindeki sınırlara, bu toprakların içinde bulunduğu durumu dikkate alan İtilaf Devletleri'nce uygun görülecek bir tarihte geri çekileceklerdir." Bu madde şu anlama geliyordu: İtilaf Devletleri, kendileri ya da Baltık halkları, Bolşevik yanlılarının, Almanlar'ın çekilmesinden sonra bu topraklara girmesini engelleyebilecek duruma geldiklerinde ancak Alman birliklerini söz konusu bölgelerden çekme hakkını saklı tutuyorlardı.

Ateşkes Antlaşması imzalanır imzalanmaz Alman birlikleri anavatanları yönünde geri çekilmekle Baltık ülkelerini güçsüz ve özellikle de Bolşevik ordularına karşı koyabilecek silahlı kuvvetten yoksun bırakmış oluyorlardı. Bolşevik kuvvetleri ilerleme kaydetmekte gecikmediler. Önce Narva'ya saldırdılar; Narva 27 Kasım 1918'de düştü. Ocak 1919'un ilk günlerinde Riga'yı aldılar; geçici Leton Hükümeti Kurzeme kıyısındaki Liepaja'ya sığınmak zorunda kaldı. 5 Ocak'ta ise bu kez Vilnius Bolşevikler'in eline geçti. Direniş Estonya'da daha iyi örgütlenmişti. Alman birlikleri çekilir çekilmez kurulmuş olan Estonya Cumhuriyeti Hükümeti, genel seferberlik ilan ederek bir ordu oluşturmuştu. Tallinn düşmedi, üstelik genç Estonya ordusu kısa sürede Narva'yı geri aldı ve hatta Rus sınır bölgelerini de tehdit etmeye başladı. Sonunda Sovyet ordusu kesin olarak Estonya'dan çıkarıldı. 2 Şubat 1919'da Tartu'da barış antlaşması imzalandı. Serbest seçimler ise Nisan başlarında yapıldı. Aynı

ayın 23'ünde Kurucu Meclis toplandı ve ülkenin gelecek anayasasını görüştü.

İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine Almanlar Baltık bölgelerinden çekilme hareketini yavaşlattılar. 1 Şubat 1919'da General Rudiger von der Goltz, hâlâ daha Nemunas ile Daugava arasında bulunan Alman birliklerinin komutanlığına getirildi. Görevi, Bolşevik kuvvetlerini geriletmekti. Asıl hedefi ise, Letonya'da Almanya'ya sadık ve Versailles sistemini ortadan kaldırabilecek bir ordu kurmaktır. H.Vi-tols'a göre Alman planı şu halkalardan oluşuyordu: "Ülkeyi, kızıl dalgaya set çekebilecek güçlerden yoksun bırakmak için, tüm olanakları kullanarak Letonya'daki seferberliği engellemek gerekiyordu, daha sonra da: Moskova üstüne yürüyüş, Bolşevikler'in devrilmesi, Alman iradesine tâbi bir hükümetin kurulması, Rusya'yla ittifak, Berlin üstüne yürüyüş, cumhuriyetçi hükümetin devrilmesi, monarşinin kurulması ve nihayet İtilaf Devletleri'nin Fransız savaş alanlarında kazandığı zaferle dayatılan barışa karşı öç ve Versailles Antlaşması'nı yırtıp atmak ve Avrupa'nın kuzeydoğu topraklarını bir kez daha fethetmek ve Baltık ülkelerine egemen olmak için çarlığın ve Kayzer yönetiminin yeniden kurulması." Bununla birlikte Alman kuvvetleri pek saldırgan görünmediler.

Kendisine genç Estonya ordusunu örnek alan ilk örgütlü Litvanya silahlı kuvvetleri 1919 ilkbaharında Bolşevik ordularını durdurdular. Hatta Nisan'da, bu kuvvetleri Grodno-Vilnius-Dunaburg hattına kadar püskürttüler. Letonya'da, Liepaja'daki sürgün hükümetince kurulan ulusal ordu 22 Mayıs 1919'da Riga'yı geri aldı. Aynı zamanda General von der Goltz tarafından tezgâhlanan bir darbe girişimine de başarıyla karşı koydu. 22 Haziran'da Alman orduları, Estonya ordusunca desteklenen

Kuzey Leton ordusu tarafından Cesis'te bozguna uğratıldı. Leton Hükümeti'ni devirme girişimi, İttilaf Devletleri'ni, generalin yanı sıra mevcut Alman birliklerinin de geri çekilmesini istemeye yöneltti. Bunun üzerine von der Goltz ordusunu Bolşevik karşıtı asi Bermond't'un hizmetine verdi. Böylece 35.000 Alman askeri Reich'in hizmetinden çıkıp çarın hizmetine girdi. Bermond't ve von der Goltz, kısa ömürlü olacak bir "Batı Rusya Hükümeti"ni kurdular. Ama Bermond't'un "Deutsch-Russische Westarmee im Baltikum"u savaşı Batı Rusya'ya taşımadan önce, Ekim 1919'da Riga kapılarına taşıyacaktı. İngiliz donanmasının desteklediği Leton ordusu Alman ordularının direncini kolayca kırdı. 30 Kasım'da tüm Alman ve Rus kuvvetleri Leton topraklarını terketmişti.

1 Mayıs 1920'de serbest seçimler sonucunda oluşan bir Kurucu Meclis, yeni devletin anayasal düzenini belirlemek üzere toplandı. 15 Temmuz'da Almanya'yla, 11 Ağustos'da da yeni Sovyet iktidarıyla barış antlaşmaları imzalandı.

Litvanyalılar ise daha karmaşık bir durumla baş etmek zorundaydılar. Nisan 1919'da daha önce de gördüğümüz gibi, Sovyet kuvvetlerini Grodno-Vilnius-Dunaburg hattına kadar püskürtmeyi başarmışlardı. Litvanya birlikleri, tarihsel başkentleri Vilnius'u tam kurtarmaya hazırlanırken, Vilnius, kent üstünde hak iddia eden Polonyalılar tarafından ele geçirildi.

Litvanya'nın bağımsızlığının uluslararası toplulukça kabul edilmesi, bu ülkeyi yutmayı düşleyen Polonya'nın karşı koyması nedeniyle geç bir tarihte gerçekleşti. 16 Şubat 1918'de ilan edilen bağımsızlık, 15 Mayıs 1920'de Kurucu Meclis tarafından onaylandı. Ama Litvanya'nın eski hami devletten kurtuluşu 12 Temmuz 1920'de Rusya'yla yapılan

barış antlaşmasıyla oldu. Litvanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan antlaşmanın hükümleri Bolşevik Rusya'yla Estonya (2 Şubat 1920) ve Letonya'yı (11 Ağustos 1920) bağlayan antlaşmaların hükümleriyle aynıydı. Bağımsızlık, ilk maddede tanınıyordu: "RFSSC tarafından yapılan, tüm halkların, bağlı oldukları devletten tamamen ayrılma dahil, kendi geleceklerini serbestçe belirleme hakkına sahip oldukları şeklindeki açıklamaya dayanan Rusya, hiçbir art niyeti olmadan, Litvanya devletinin bağımsızlık ve egemenliğini, bu tanımadan kaynaklanan tüm hukuksal sonuçlarıyla birlikte tanır ve Litvanya ulusu ve toprakları üstündeki tüm egemenlik haklarından gönüllü olarak ve ebediyen vazgeçer. Litvanya'nın eskiden Rusya'ya bağlı olması Litvanya ulusu ve toprağı için bu ülkeye karşı hiçbir yükümlülük getirmez." Avrupa ulusları, daha sonra Litvanya'nın bağımsızlığını tanıdılar.

7 Ekim 1920'de, Polonyalı ve Litvanyalı diplomatların onayladıkları Suvalki Antlaşması denen bir antlaşmayla Vilnius Litvanya'ya geri verildi. Ne yazık ki Polonyalı General Zeligowski'nin 9 Ekim'de Litvanya'nın tarihsel başkentinde giriştiğı darbe durumu tersine çevirdi. Uzun bir duraksama süresinden sonra Varşova, oldu bittiği onayladı ve göz diktikleri kenti Polonya'ya resmen ilhak etti.

II. Bağımsızlık

1. Ekonominin Yeniden İnşası - Her üç Baltık devleti de savaştan çok kan kaybetmiş olarak çıktı. Fabrikalar yıkılmış, tarlalar yakılmış, dağıtım sistemleri ve ulaşım yolları yok edilmişti.

A) Köylülere Toprak Verilmesi - Yeni siyasal iktidarlar köklü tarım reformlarına giriştiler. İlk toprak reformu Estonya'da yapıldı. Dörtte üçü kırsal

olan bu ülkede büyük toprak mülkiyeti toprakların yüzde 58'ini kaplıyordu. 1919'da 165 hektardan fazla tüm topraklar kamulaştırıldı. Bu önlem toprak mülkiyetinin yüzde 96'sını kapsadı! Böylece on binlerce köylü, kendilerinin ekip biçtiği toprağın sahibi oldular. Letonya'da tarım nüfusu toplumsal bünyenin yüzde 40'ını oluşturuyordu. Bronius Kazlauskas'a göre 162 soylu ailesi ülkenin yüzde 77'sine sahipti; ortalama toprak mülkiyeti Kurzeme'de 2.956 hektar, Livonya'da 2.264 hektardı. 1920 tarihli yasa 100 hektardan fazla alanları paylaştırarak 220.000 köylünün toprak sahibi olmasını sağladı. Kırsal nüfus oranı en yüksek Baltık ülkesi olan Litvanya'da (yüzde 85), 3.000 toprak sahibi ülke yüzölçümünün dörtte birinden fazlasını elinde bulunduruyordu. 1922 tarım reformu da bu geniş alanların yine köylüler yararına parçalanmasını sağladı: Tarım işletmesi sayısı 50.000'den 225.000'e çıktı.

B) Sanayinin Yeniden İnşası - Resmi makamlar, savaş öncesinin potansiyellerini, hiç olmazsa kısmen, yeniden eski durumlarına getirmeye çalıştılar. Birçok fabrika, pazarsızlık nedeniyle -geleneksel Rus pazarı artık kapalıydı- faaliyetini durdurdu. Sanayi faaliyetleri yeni koşullara uyduruldu, üretim özellikle yaygın ve zorunlu tüketim gereksinimleri üstünde yoğunlaştırıldı. Durum yavaş yavaş düzelmeye başladı. Ayrıca, Rus üretimlerinin başlıca deniz çıkışı olan Baltık ülkelerinin özel durumuna bağlı stratejik nitelikli faaliyetler, çeşitli hükümetler arasındaki siyasal karşıtlıkları ikinci planda bıraktı. Meuvret'ye göre Riga'nın durumu buna güzel bir örnektir: Riga liman trafiği 1919'da 116.000 tondan 1928'de 2.661.000 tona çıktı, ama yine de savaş öncesi düzeyine ulaşamadı: 1913'te 4.126.000 ton.

2. Siyasal İstikrarsızlıklar - Yeni otoriteler,

üç bağımsız Baltık devleti için demokratik siyasal sistemlerden yana seçim yaptılar. Bu rejimlerin ayırdedici iki unsuru vardı. Bir yandan hemen bütünüyle nisbi temsili öngörüyordu. Bu durum siyasal partilerin çoğalmasına yol açtı. Diğer yandan, J. Meuvret'nin deyişine göre, "temsil gücü yüksek bir meclisin olmaması ve referandum olanağı yasama erkini sorumsuz/düşüncesiz bir baskının insafına bırakıyordu." Sık sık görülen bu durum, "Bolşeviklik'e karşı mücadele"yle de birleşince ulusal yürütme erklerinin sertleşmesine yol açtı.

A) *Estonya* - 1920'de ilan edilen oldukça liberal anayasa, ülkede demokratik geleneklerin olmaması nedeniyle bir türlü düzgün şekilde uygulanamadı. Yirmili yılların sonundaki büyük ekonomik bunalım boyunca halkın hoşnutsuzluğu yükseldi. Bu hoşnutsuzluk faşist nitelikli "Vabs" ("Vabadussojlaste Liit" ya da Özgürlük Savaşçıları Birliği) adlı hareketin işine yaradı. O tarihlerde yerel siyasal yaşamı düzenleyen Anayasa'nın tam karşıtı bir anayasa tasarısı hazırlayan bu hareket, bir plebisit münasebetiyle, 1933'te büyük bir çoğunluk elde etti. Başkanlık ve parlamento seçimlerinin yapılmasına az bir süre kala, görev süresi sona ermek üzere olan Başkan Konstantin Päts "savunma durumu" ilan ederek Özgürlük Savaşçıları Birliği'ni kapattırdı. Aralık 1936'da yeni bir Anayasa kabul edildi; bu Anayasa yürütme erkini çok geniş yetkilerle donatıyordu.

B) *Letonya* - Kurucu Meclis'in 15 Şubat 1922'de kabul ettiği Anayasa son derece demokratikti. Ama dengeyi sağlamak zordu, zira siyasal partilerin çokluğu iktidardaki yönetimleri dayanıksızlaştırıyor ve önüne engeller çıkarıyordu. Başbakan ve Köylü Partisi Başkanı Karlis Ulmanis 15 Mayıs 1934'te Parlamento'yu askıya aldı. Diktatörlük kuruldu.

İtalyan modelinden esinlenen diktatörlük, savaşa kadar, beş meslek odasından oluşan korporatif bir sisteme dayandı.

C) *Litvanya* - Litvanya siyasal yaşamında da büyük kopukluklar meydana geldi. Yerel siyasal yaşamın ilk adımlarının belirgin özelliği partcilik oyunları ile demokratik iktidarın zayıflığıydı: Koalisyon hükümetleri birbirini izledi. 8 Mayıs 1926'da sol partiler, milletvekili seçimlerinde büyük bir zafer kazandılar. Aynı yılın 17 Aralığında milliyetçi unsurların kışkırtmasıyla yapılan bir darbe sonunda Cumhurbaşkanı Grinius görevden alındı (istifa etti). Yerine Smetona geçti ve Vodemaras da Başbakanlık'a getirildi. 12 Nisan 1927'de Parlamento feshedildi. Ertesi yıl bizzat Cumhurbaşkanı, yürütme erkini güçlendiren ve seçim sistemini değiştiren yeni bir Anayasa'yı ilan etti. Yeni sistem sayesinde savaşa kadar görevde kaldı. Uluslararası baskıların git gide yoğunlaşması üzerine 1938'de yeniden demokratik bir sisteme dönüldü. 12 şubat 1938'de, 1936 seçimlerinden çıkan Parlamento, temsili sistemle güçlü bir yürütme ve korporatizmi uzlaştıran yeni bir Anayasayı kabul etti.

3. *Baltık Antlaşması* - Sovyetler Birliği ile Almanya arasına sıkışan Baltık ülkeleri, çeşitli tehditlere karşı koyabilmek için, bağımsızlıktan çok önceleri birbirlerine yakınlaşmaları gerektiğinin bilincindeydiler. Baltık Birliği düşüncesi, yani Baltık Denizi'nin güneydoğu kıyılarındaki halkların birliği düşüncesi yeni bir düşünce değildi. H.Vitols'un vurguladığı gibi, bu "düşünce anılan devletlerin bağımsızlıklarından çok daha eskidir, milliyetçi duygunun uyandığı romantik dönemlere kadar uzanır, o zamanlar halkların bağımsızlığı henüz sadece bir düş ve üstelik, kendilerini buna kaptıracak kadar yürekli olanlar için tehlikeli bir düştü."

Birlik düşüncesi kendisini kısa sürede kabul ettirdi. "Her üçünün de ortak düşmanları vardı, her üçünün de dostaları aynıydı; aralarından birinin yenilmesi diğer ikisi için de yenilgiydi" (H. Vitols).

İlk deneme geniş kapsamlı olmayı hedefliyordu. Beş devlet 15-22 Ocak 1920'de Helsinki'de toplandı: Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya. Hedef, Sovyet tehdidi karşısında ortak bir tavrın benimsenmesiydi. Ama, Polonya ile Litvanya arasındaki açık düşmanlık nedeniyle anlaşmanın olanaksız olduğu hemen ortaya çıktı. Yeni bir beşli toplantı aynı yılın Ağustos ayında Riga'da düzenlendi (yapıldığı otelin adından, ötürü Bulduri Konferansı). Vilnius civarındaki Polonya-Litvanya çatışmaları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. Bu birbirini izleyen başarısızlıklar üstüne Baltık devletleri daha alçak gönüllü temellerden hareket ettiler.

1 Kasım 1923'te Tallinn'de Letonya ile Estonya arasında eksiksiz bir savunma ittifakı antlaşması imzalandı. 21 Şubat 1924'te yürürlüğe giren Antlaşma'nın 3. maddesi ittifak koşullarını belirliyordu: "Yüksek akit taraflar, aralarından biri mevcut sınırlarından, kendisi tarafından hiçbir tahrik ve kışkırtma olmamak kaydıyla, saldırıya uğradığı takdirde diğeri de kendini savaşa girmiş sayacak ve ona silahlı yardımda bulunacaktır." Ayrıca her iki ülke "bir diğeri olmadan ne bir antlaşmayı görüşecek, ne de bir ateşkes ya da barış antlaşması imzalayacaktır" (Madde 3). Kapı Litvanya'ya açık bırakılıyordu. Ama Litvanya umursamadı.

Bununla birlikte, Alman tehdidinin yükselmesi üzerine Litvanya tutumunu gözden geçirdi. 12 Eylül 1934'te üç Baltık devleti bir mutabakat ve işbirliği antlaşması imzaladılar. İki kararın altını çizmek gerekir. "Barışçı çabalarını koordine etmek

amacıyla üç hükümet ortak öneme haiz dış politika sorunları üstünde istişarelerde bulunmayı ve uluslararası ilişkilerinde birbirlerine karşılıklı siyasal ve diplomatik yardımda bulunmayı yükümlenirler (Madde 1). Bu amaçla, yılda en az iki kez dışişleri bakanları konferansı düzenlenecektir. 5. maddeye göre, "üç hükümet, uygun temaslarda bulunmak üzere, diplomatik ve ülke dışındaki konsolosluk temsilcileri ile uluslararası konferanslardaki delegelerine talimatlar vereceklerdir." Ama, bu antlaşmadaki yükümlülükler 1923'tekilerden daha zayıftı. Burada sadece "barışçı çabaların koordinasyonu"ndan -saldırı durumunda karşılıklı askeri yükümlülüklerden değil- söz ediliyordu.

III. II. Dünya Savaşı

Avrupa'da savaş tehlikesinin yükselmesi üzerine Baltık devletlerinin üstündeki baskılar da artmaya başladı. 1938 sonlarından itibaren, yani III. Reich'in, Milletler Cemiyeti tarafından Litvanya'nın yönetimine verilen Memel'in (Klaipeda) kendisine bağlanmasını talep etmesiyle birlikte durum ciddileşti.

1. Memel - Başlangıçta Baltık kıyısında basit bir kasaba olan burada Tötonlar, 13. yüzyılda gerçek bir kent kurdular: Memelburg. Yüzyıllar boyunca Prusya topraklarının ayrılmaz bir parçası ve savaş ertesinde nüfusunun yüzde 60'tan fazlası Alman olmasına rağmen Versailles Antlaşması bu kentin Berlin'in egemenliğinden çıkarılmasını onayladı. Nitekim İtilâf Devletleri, Niemunas'ın (Niemen) kararlaştırılmış olan uluslararasılaştırılması ile kıyı devletlerinin (Polonya ve Litvanya) ekonomik yaşamını, düşman olmayan bir deniz cephesi vererek kolaylaştırmak istiyorlardı. Ne var ki,

Klaipeda'nın geleceği kesin olarak çözümlenmemişti. yönetimi bir Fransız subaya bırakıldı. Ocak 1920'de General Ordry, buraya Almanlar geri çekildikten sonra 200 kişilik bir dağ birliğiyle çıkarma yaptı. Galip devletlerce görevlendirilmişti: Kentte geçici bir örgütlenme ve Niemen'in uluslararasılaştırılmasına ilişkin hükümlere uyulmasını sağlayacaktı. Ama görüşmeler, özellikle İngiltere ile Fransa arasındaki anlaşmazlık yüzünden uzayıp gitti. Fransa, burayı, Almanya karşısında güçlenmesi için Polonya'ya bırakmak istiyordu. İngiltere buna karşı çıktı. 10 Ocak'ta Litvanya topraklarından gelen karışık unsurlardan oluşmuş birlikler kenti ele geçirmeye kalkıştılar. 15 Ocak'ta Vali Letisné Litvanyalı Albay Budrys ile bir ateşkes imzaladı. Elçiler Konferansı bu fiili durumu geçerli saydı. 8 Mayıs 1925'te İtilâf Devletleri ile Litvanya arasında imzalanan bir sözleşme Klaipeda kenti ile mücavir toprakların Litvanya'ya bırakılmasını onaylıyordu. Böylece Litvanya'nın denize açılan bir kapısı oluyordu. Almanya'da Nazizm'in yükselmesiyle birlikte, Memel'de SS modeline öykünen gayri resmi bir askeri örgüt - Ordnungsdienst- kuruldu ve Alman Reich'ına bağlanma için mücadele etti. 1938 sonundan itibaren Berlin bu germen toprağıyla ilgilenmeye başladı. Böylece Memel sorunu yeniden gündeme gelmiş oldu. Mart 1939'da Alman makamları Memel toprağının Almanya'ya kayıtsız şartsız bağlanmasını talep ettiler. Güçlü Almanya karşısında tek başına olan Litvanya boyun eğmek zorunda kaldı. Kentin Reich'a bağlanmasına ilişkin antlaşma 22 Mart'ta Berlin'de imzalandı.

2. Baltık Ülkelerinin Paylaşılması

A) *Germen-Sovyet Paktları* - 1939'un ilk yarısı boyunca Baltık ülkeleri, Avrupa'da ayak sesleri duyulan kaynaşmalar karşısında yansız bir tutum içi-

ne girmeye çalıştılar. Yaz başlarında Almanya ile bir saldırmazlık antlaşması imzaladılar. Henry de Chambon'a göre, "bu antlaşmalar, bu devletlerin haklarını ya da faaliyetlerini kısıtlayabilecek siyasal ya da iktisadi nitelikte hiçbir hükümle bağlanmamıştı; mutlak eşitlik temelinde imzalanmıştı. Baltık devletleri, bunları imzalamakla, yansızlıklarını bir kez daha ortaya koymak ve vurgulamak istiyorlardı."

23 Ağustos 1939'da Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzalanması, Baltık egemenliğine son verecekti. Almanya Polonya'yı istilaya hazırlanıyor ve Fransa ve İngiltere ile yakın bir savaşı bekliyordu. SSCB'ye karşı doğu cephesini sağlama almak istiyordu. German-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na eklenen gizli protokoller Doğu Avrupa'daki Alman ve Sovyet nüfuz alanlarını belirliyordu. Estonya ve Letonya Sovyet alanına düştü; Almanlar buralardan çekilmeyi kararlaştırdılar (1939 sonunda her iki devletten 65.000 Alman kendi ülkelerine döndü). Polonya'nın bozguna uğramasından, daha sonra da Almanya ve SSCB arasında paylaşılmasından sonra, 28 Eylül 1939'da imzalanan yeni bir German-Sovyet Paktı'na göre Reich, özellikle bazı topraklar (Bug hattı sınır olmak üzere) karşılığında Litvanya'yı Sovyetler Birliği'ne bırakmayı yükümleniyordu. 10 Ocak 1941'de bu antlaşma, Moskova'da Molotov ve Schulenburg tarafından imzalanan gizli bir düzenlemeyle tamamlanıyordu; buna göre SSCB, Berlin'e 7.500.000 altın dolarlık bir karşılık ödemeye razı oluyordu.

Eylül 1939'un sonunda Moskova, Baltık hükümetlerine, Polonya bozgunuyla ortaya çıkan yeni durumu ele almak üzere temsilcilerini Sovyet başkentine göndermeleri çağrısında bulundu. 28 Eylül'de Estonya, Moskova'yla, Sovyet birliklerinin

Cumhuriyet topraklarında üstlenmesini öngören bir karşılıklı yardımlaşma paktını imzalamak zorunda kaldı. 5 Ekim'de sıra Letonya'daydı. Nihayet 10 Ekim'de Litvanya da SSCB'yle bir karşılıklı yardımlaşma paktı imzaladı. Bu üç pakt Baltık devletlerinin bağımsızlığını koruyordu. 5. maddeye göre "Bu paktın uygulanması, imzacı tarafların egemenlik hakkını, özellikle devlet düzenini, iktisadi ve toplumsal sistemini ve askeri önlemleri hiçbir şekilde ihlal etmemelidir." Ama, uygulamada, Sovyet askeri varlığı, Kremlin yöneticilerinin hoşuna gitmeyecek her tür yönelimi sınırliyordu: Antlaşmalar Estonya'da 25.000 ve Letonya'da da 30.000 Sovyet askerinin üslenmesine izin veriyordu; bu Sovyet askeri varlığı bu ülkelerin ordu mevcudunu (sırasıyla 16.000 ve 20.000) aşıyordu. Litvanya kendi topraklarında daha az sayıda Sovyet gücünün bulunmasını sağlamayı başardı (Sovyetler'in 50.000 kişilik talebine karşılık 20.000), ve SSCB Polonya bozgunundan sonra kendi denetimine geçen Vilnius Bölgesi'ni korudu. Ama Baltık hükümetlerinin elinde, ülkelerinde dolaşan Sovyet gücünün sayısını doğrulayabilecek hiçbir şey yoktu.

31 Ekim'de Molotov, Yüksek Sovyet'te şu açıklamayı yapıyordu: "Bazı yabancı basın organlarının göstermeye çalıştıkları gibi, bu karşılıklı yardımlaşma paktlarının Sovyetler'in Estonya, Letonya ve Litvanya'nın işlerine karışması olduğunu söylemek doğru değildir. Tam tersine, imzacı devletlerin egemenliğinin dokunulmazlığı ve yeni bir devletin işlerine karışmama ilkesi bu yardımlaşma paktlarında tanınmıştır. Bu paktlar, muhatabın toplumsal ve iktisadi yapısına karşılıklı saygıya dayanmaktadır ve halklarımız arasında huzurlu bir işbirliği ile iyi komşuluğun temellerini sağlamlaştırmaya yöneliktir." Aldanma çok sürmeyecekti.

B) Sovyet İlhakı - 1940 ilkbaharında durum kötüleşti. Birkaç Sovyet askerinin meçhul kişiler tarafından kaçırılması ve saldırıya uğraması gibi tahrik sonucu ya da gerçek- bir takım tali olayları ileri süren SSCB, 14 Haziran'da üç Baltık hükümetine birer muhtıra gönderdi. Litvanya Dışişleri Bakanı Urbsys'in 15 Haziran saat 00.30'da aldığı muhtıra şunları içeriyordu:

"Sovyet hükümeti, benzeri bir durumun devam edemeyeceği görüşündedir.

"1) İçişleri Bakanı Skuchas ile siyasal polis bölümü şefi Povilaitis, Litvanya'daki Sovyet garnizonlarına karşı tahrik ve kışkırtma eylemlerinin doğrudan sorumluları olarak adalete sevkedilmelerinin;

"2) Litvanya'da, Sovyet-Litvanya Yardımlaşma Antlaşması'nın dürüst bir şekilde uygulanmasını güvence altına almaya ve anılan antlaşmanın karşıtlarının üstesinden gelmeye uygun ve hazır bir hükümetin hemen kurulmasının;

"3) Sovyet-Litvanya yardımlaşmasının uygulanmasını sağlamak ve Litvanya'daki Sovyet garnizonlarına karşı girişilen tahrik ve kışkırtma eylemlerinin önünü almak için, Litvanya toprakları üstünde, en önemli merkezlere dağıtılmak üzere Sovyet askeri birliklerinin serbestçe bulunmalarının hemen sağlanmasının mutlaka gerekli ve acil olduğu görüşündedir.

"Sovyet hükümeti, bu taleplerin yerine getirilmesinin bu temel koşulu gerektirdiği, aksi takdirde Sovyet-Litvanya Yardımlaşma Antlaşması'nı dürüst ve bilinçli bir şekilde uygulayabilmenin olanaklı olamayacağı görüşündedir.

"Sovyet Hükümeti, Litvanya Hükümeti'nin yanıtını 15 Haziran sabah saat 10.00'a kadar bekleyecektir. Litvanya hükümetinin bu süre içinde yanıt

vermemesi, Sovyet Hükümeti'nin yukarıda belirtilen taleplerinin reddi olarak değerlendirilecektir."

Diğer Baltık hükümetleri de, aynı tarihte, esasta aynı birer muhtıra aldılar. Litvanya Cumhurbaşkanı Smetona, Sovyet birliklerinin yığınsal girişinden önce ülkesinden ayrıldı. Yetkilerini Başbakan Merkys'e bıraktı; ama o da istifa ediyordu. Estonya ve Letonya Cumhurbaşkanıları kaçacak zaman bulamadılar ve Sovyet kuvvetleri tarafından tutuklandılar. Sibirya'ya sürüldüler. Yazgıları bilinmemektedir.

Sovyet işgal birlikleri (800.000 kişi) bu ülkelere girerken Moskova da, üç cumhuriyeti Sovyetleştirmekle görevli temsilcilerini Baltık başkentlerine gönderdi. Savcı Vişinski Riga'ya, Leningrad KP şefi Jdanov Tallinn'e ve SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı Dekanozov da Kaunas'a. Bunlar, meşru hükümetleri (kaçamamış ya da kaçmak istememiş olanları), Moskova'nın görüşlerine açık yeni hükümetler kurmaya zorladılar. Parlamentolar feshedildi ve aynı zamanda da köklü bir temizlik hareketine girişildi. 14 ve 15 Temmuz'da üç Baltık ülkesinde "seçimler" yapıldı. Litvanya'da 21 Temmuz'da toplanan yeni Diyet Meclisi, Litvanya'nın SSCB'ye katılmasını alkışlarla talep etti. Milletvekillerinin toplandığı salonda bulunan Sovyet askeri görevlileri, GPU ajanları ve Sovyet memurları da oylamaya katıldılar! Edouard Turauskas'ın söylediği gibi "hiç kimse milletvekili 'oyları' ile... davetli sayısının bir doğrulamasının yapılması gerektiği sorununu açmaya cesaret edemedi." Seçim usullerinden pek memnun kalmayan Litvanyalı bir milletvekiline Dekanozov'un verdiği yanıt, Sovyet kararlılığını açıkça ortaya koyuyordu: "Bize Litvanya'nın bağımsızlığından söz ediyorsunuz. Pencereden bir bakın, tankları, Sovyet birliklerini göreceksiniz... Bu tanklar Litvanya'nın

artık bağımsız olamayacağını kanıtlamaktadır. Litvanya artık özgürdür. Tanklarımızın geldiği yere özgürlük de geliyor...." Letonya ve Estonya'da da aynı gelişmeler cereyan etti. 3 Ağustos 1940'ta Litvanya SSCB'ye bağlandı. Onu 5'inde Letonya, 7'sinde de Estonya izlediler.

Kitlesele sürgün, infaz ve yağma dönemi başlıyordu. Haziran 1940 ile Haziran 1941 arasında, Sovyet kuvvetlerinin 100.000 Leton'u tutukladığı tahmin edilmektedir. 35.000'den fazla insanın sürüldüğü sanılır. Diğer Baltık devletlerinde de aşağı yukarı aynı sayıda tutuklama oldu.

Bolşevik kuvvetler gelir gelmez, sistematik bir Sovyetleştirme politikasına girişildi. Litvanya'nın durumunu ele alalım. 26 Haziran 1940'da, yani özgür hükümete karşı Sovyet darbesinden sadece on gün sonra sadece Komünist Parti meşru olarak tanındı.

Kültürel ve dini planda, 1 Ağustos'da okullarda dini öğrenim yasaklandı. Aynı gün, tüm ulusal kültürel, toplumsal, iktisadi, mesleki ve dini örgütlerin faaliyetleri askıya alındı. 9 Ağustos'ta özel okullar kamulaştırıldı. Basın da elbette bu önlemlerden payını aldı. Sovyet işgalinden önce 7 günlük gazete, 27 haftalık, 15 onbeş günlük ve 71 aylık dergi vardı. Bu süreli yayınlar yasaklandı ve yerlerini komünistlerin yönettiği yeni 27 dergi ve gazete aldı. Aynı zamanda kitapların çoğu toplatıldı ya da imha edildi. Çok sayıda kitaplık ve arşiv sorgusuz sualsiz yakıldı ya da Rusya'ya götürüldü. Din alanında alınan ilk önlemlerden biri Kilise'yi Devlet'ten ayırmak oldu. Çoğu din görevlisinin ikametgâhı kamulaştırıldı ya da Kızıl Ordu'nun gereksinimleri için bunlara el kondu; papaz okulu kapatıldı. Moskova'ya bağlı basında girişilen din aleyhtarı kampanya hiçbir sonuç vermedi; Litvanyalılar her zamanki gibi ayine gidi-

yorlardı. Bunun üzerine Dekanozov, kilise adamlarına geçici bir süre dokunmadan Kilise'ye inananları yalıtlamaya karar verdi. Bu amaçla, kiliseler NKVD (gizli polis) ve Komünist Parti görevlileri tarafından, halkı caydırmak amacıyla gözetim altında tutuldu.

Aynı zamanda, üretim araçlarının Sovyetleştirilmesine de girişildi. 26 Temmuz'da bankalar ve ağır sanayi millileştirildi. 2 Ağustos'ta ticari ve sınai faaliyetlere zorunlu devlet denetimi getirildi. 5 Ağustos'ta topraklar millileştirildi. 6 Ağustos'ta 20'den fazla ücretli istihdam eden sınai ve ticari işyerleri de millileştirildi. Ama, kısa sürede bu önlem 5'ten fazla ücretli çalıştıran yerleri de kapsamına aldı. Millileştirmeler, yavaş yavaş her tür mülkiyeti ilgilendiriyordu. Nitekim 31 Ekim 1940'ta kırsal kesimde 220 m²'nin üstündeki özel kişilere ait evler, kentlerde ise yüzölçümü 170 m²'yi geçenler de aynı yazgıyı paylaştılar. Nihayet 1 Kasım'da Ruble, Lita'nın yerini alarak tek yasal para oldu.

3) Alman İşgali: 1941-1944- Alman ordusunun Haziran 1940'ta Baltık topraklarına girmesi, genelde oldukça iyi karşılandı. Bunun nedeni Baltık halklarının Nazi yanlısı olması değildi, ama Reich ordusunun girişi istenmeyen Sovyet kuvvetlerinin geri çekilmesi anlamına gelecekti. "Bolşevik aleyhtarı" geçici hükümetler kuruldu. Almanlar, Baltık ülkelerinde, özellikle de Estonya ile Letonya'da askeri birlikler devşirmeyi başardılar. Ama zamanla işbirliği git gide zorlaşacaktı. Üstelik, aynı anda, Müttefikler'le bağlantılı çalışan direniş hareketleri Alman çıkar noktalarına saldırmaya başladılar. Bunun üzerine Berlin, Baltık devletlerini, yeni bir devlet -"Ostland"- kurmak amacıyla, o tarihlerde işgal altındaki Beyaz Rusya'ya bağlamayı kararlaştırdı. Nazi baskısı Baltık halklarını ezmeye başladı.

Almanya'da zorunlu çalışma getirildi. Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi en çok zarara uğrayanlar Yahudiler oldu: 90.000 Leton Yahudisi ile 200.000 Litvanyalı Yahudi'nin hemen tamamı Nazi toplama kamplarında yok oldular. Savaşın sonuna doğru Almanlar, Kızıl Ordu'nun baskısı altında batıya yönelmek zorunda kaldılar. 1944 yazı ve sonbaharında Baltık ülkelerinden ayrılmaktan başka çareleri kalmamıştı. Yine de Reich'in teslim olduğu Mayıs 1945'e kadar Letonya'nın Kurzeme ilinde tutunmayı başardılar.

IV. Sovyetleştirme

Alman çekilmesini, Sovyet iktidarının Baltık bölgelerini sistemli bir şekilde yeni baştan ele alması izledi. Litvanya 1940 sınırlarına kavuşmakla birlikte, Sovyet kuvvetlerinin işgalindeki Doğu Prusya'nın kuzeyini (Koeningsberg ve toprakları) elde edemedi. Stalin bu bölgeyi Rusya Cumhuriyeti'ne bağladı ve bölgeye Kızıl Ordu'dan kaçan Alman topluluklar yerine çok sayıda Rus kolonu yerleştirdi. Sırtını Baltık Denizi'ne vermiş, Polonya ile Sovyet Litvanyası arasında sıkışıp kalan ve Litvanyalıların Küçük Litvanya olarak gördükleri bu yurt, Kuzey Avrupa'nın tam merkezinde mükemmel bir Sovyet ileri karakolu olacaktır.

Litvanya, Letonya ve Estonya, tam anlamıyla birlik üyesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri (SSC) oldular. Baltık cumhuriyetlerinin yeni kurumları, her yönüyle diğer federe cumhuriyetlerinkilerle aynıydı. Siyasal ve kültürel özerklikleri anayasanın teminatı altında olmasına rağmen, gerçek başka türlüydü; iktidar, fiilen, tüm yönetim kademelerine yerleşen Ruslar'ın elindeydi. Siyasal, kültürel ve iktisadi yaşam, bütünüyle Komünist Parti'nin deneti-

mindeydi.

Sovyetleştirme, Baltık halklarına amansızca dayatılmıştı. Başlıca üç alanı kapsıyordu: Slav toplulukların kitlesel göçü, din karşıtı zulüm ve anti-Sovyet unsurların tasfiyesi. Hedef açıktı: Her tür Baltık kimliğini yok etmek.

Temizlik hareketi son derece şiddetli oldu. "Siyasal" tutuklamalardan başka, büyük toprak mülkiyetinin -kulak- parçalanması ve toprakların devletleştirilmesi kanlı oldu. Kitlesel sürgünler yeniden başladı. Güvenilir istatistikî verilerin olmaması nedeniyle kurbanların sayısını belirlemek zordu. Yine de Litvanya'da 1944 ve 1948-1949 arasında 550.000 kadar insanın Sovyet baskı uygulamalarının kurbanı -öldürülenler, sürülenler- olduğu sanılır. "Ezilen Halklar"a göre Sovyetler, hisarların kurulduğu kıyı bölgelerinde yaşayan herkesi Sibirya'da gönüllü çalışma beyannameleri imzalamaya mecbur etti. "Büyük Ventspils Limanı halkı 1949'da bütünüyle başka yerlere nakledildi. Aynı yılın ilk yarısında 200.000 Leton bir anlamda sürülmüştü." 1948 Ağustos'una kadar Estonya'dan sürülenlerin sayısı 60.000'den fazlaydı. Ama birçok kitlesel baskın ve tutuklama daha sonra da devam etti. Kaba ve sert baskıya karşı başlayan bir silahlı direniş elili yılların başına kadar sürdü. (Estonya'da Metsavennad, Litvanya'da Miskiniai). Stalin'in 1953'de ölmesi kitlesel sürgünlere son verecekti.

Ruslaştırma, çoğu Slav kökenli ve yoksul bölgelerden gelen çok sayıda kolonun Baltık bölgelerine yerleştirilmesiyle de ayırdedilir. Bundan en çok Estonya ve Letonya cumhuriyetleri etkilendi. 1959-1989 arasında yerli halkın toplam nüfusa oranı Estonya'da yüzde 75'ten 60'a, Letonya'da yüzde 62'den yüzde 52'ye düştü. Riga ve Tallinn gibi kentlerin nüfusu içinde Baltıklı olmayanlar uzun zamandır

önemli bir yer tutuyordu. Baltık halklarının zayıf demografik dinamizmi etnik çözölmeyi hızlandırdı. Litvanya bu gelişmenin dışında kaldı. Büyük bir olasılıkla Katolik dininin bu cumhuriyetteki etkisine bağılı olan demografik canlılık Slav göçünün karşılanması için olanak verdi. Nitekim Litvanyalıların toplam nüfus içindeki payı sözkonusu dönemde azalmadı, hattâ arttı: 1959'da yüzde 79,3 iken, 1989'da yüzde 79,4.

Dine karşı zulüm de çok şiddetliydi. 3 Ocak 1947'de Litvanya'daki Telsiai piskoposu Monsenyör Borisevicius, Sovyet güçlerince öldüröldü. Vilnius Başpiskoposu Monsenyör Reinys 1953'te sürgünde öldü. Litvanyalı papaz sayısı büyük oranda azaldı: 1940'da 1.580 iken 1954'te sadece 400. Kruşçev'in iktidara gelmesi baskıyı durdurmadı. Çok sayıda kilise kapandı. Papaz okullarına gelenlerin sayısı (*numerus clausus*) büyük ölçüde azaldı. Kaunas'taki papaz okulu artık sadece 25 kişi (1945'te 150) kabul edebiliyordu. Yeni piskoposların atanması yasaklandı. 1961'de Vilnius piskoposluk bölgesi yöneticisi Monsenyör Julijonas Steponavicius Litvanya'nın kuzeyine süröldü.

V. Ulusal Uyanış

Baskıya rağmen Baltık halklarının ulusal duyguları gücünü korudu. Ruslaştırmaya karşı ilk "milliyetçi" gösteri, dünya çapında yankı uyandırmayan münferit bir eylemdi. Mayıs 1972'de 19 yaşındaki genç Litvanyalı Romas Kalanta, ülkesindeki durum hakkında dünyayı -Batı'yı- uyarmak amacıyla kendini yakarak feda etti. KGB bu eylemi örtbas etmek ve genç Litvanyalı'yı gizlice gömmek için çok uğraştı. Ama bu tutumu, iki gün süren kanlı ayaklanmalara yol açtı. Bu olaylarda onbeş kişi öl-

dü, 3.000 kişi de sorguya çekildi. Baltık milliyetçiliğinin yükseldiğini gösteren bir başka örnek de Kasım 1975'de İsveç'e sığınmaya kalkışan *Strorojevoi* adlı Sovyet destroyerindeki ayaklanmaydı. Deneme başarısızlığa uğradı. Tüm isyancılar kurşuna dizildiler. Hemen hepsi Baltıklı'ydı. Din aleyhtarı baskılara karşı tepkiler de git gide daha sık ve daha açık oluyordu. 1979'da Klaipeda Kilisesi'nin açılması için hazırlanan bir dilekçe 200.000'den fazla imza topladı.

Gorbaçov "Glasnost"unun buzları çözmesi üzerine Baltık cumhuriyetlerinde bir milliyetçilik dalgası esti. Milliyetçi talepler zorla Ruslaştırmaya son verilmesini, Rusça'nın ardından ikinci plana atılan Baltık dillerini savunmayı, ulusal kültürlere saygı ve bunların korunması ile çağdaş Baltık tarihinin "beyaz sayfaları"nın yeniden yazılmasını, ayrıca ekolojiyi de kapsıyordu. Pierre Rigoulot'nun vurguladığı gibi "hattâ daha çok ekoloji" konusunda duyarlı olan hareketler *ulusal* görünümünün, Baltık ülkelerine *özü* flora (biten) ve faunanın (direy), *tarihsel* yerlerin, vb. korunması üstünde duruyor, böylece milliyetçi harekete katılmış oluyordu." Çevrenin korunması ve ulusal kimliğin muhafazası birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görünüyordu.

Milliyetçi hareketler 1986'dan itibaren çoğalmaya başladı. Letonya'da milliyetçi hareket, o dönemde, Temmuz 1986'da Liepaja'da Linards Grantins, Raimonds Bitenieks ve Martins Boris tarafından kurulan "Helsinki 86" grubuna bağlıydı. Uluslararası kamuoyunun cumhuriyetin durumu üstüne uyarılması bu örgütün ilk eylemlerinden biriydi. Bu amaçla Leton Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne, Mihail Gorbaçov'a, Papa ve Birleşmiş Milletler Örgütü'ne mektuplar gönderildi. Bu girişime ön ayak olanlardan bazıları, "yalan haber" gerekçesiyle birkaç ay gözaltına alındılar. Bu tepki milliyetçi

halk gösterilerinin çoğalmasını engelleyemedi. Nitekim 14 Haziran 1987'de binlerce Leton, 15.000 Leton'un 14 Haziran 1941'de Sovyet iktidarınca sürülmesinin yıldönümü gösterisine katıldı. 23 Ağustos 1987'de, yani Germen-Sovyet Paktı'nın 39. yılı da Riga'da milliyetçi örgütler tarafından anıldı. 18 Kasım 1987'de yapılan gösterinin konusu da, 18 Kasım 1918'de kazanılmış olan Leton bağımsızlığıydı. 25 Mart'ta ise Riga'da son kitlesel sürgün dalgası (25 Mart 1949) anıldı. 1988'de başka gösteriler birbirini izledi. Sovyet yetkili makamlarının tutumu açık değildi. Gösterilerin iyi bir şekilde cereyan etmesini çeşitli yollarla engellemeye çalıştılar: "Helsinki 86" üyeleri, her gösteriden önce sistemli bir şekilde tutuklanıyorlardı; En sonunda, R. Bitteniek ve L. Grantins, sırasıyla Kasım 1987'de ve Mart 1988'de sürgüne zorlandılar. Sovyet yetkililer ayrıca, caydırıcı polis hareketlerinden başka, aynı anda..... ve bazen aynı yerde birçok karşı gösteriler düzenlediler. Yine de fiilen hemen hiçbir milliyetçi gösteriyi engellemediler; bu da halka haklarını isteme cesaretini verdi. Hattâ, yol ve meydan adlarının "yeniden Letonlaştırılması" gibi bazı yatıştırıcı önlemler de kararlaştırıldı.

Litvanya'nın, Ruslaştırmaya karşı çıkma geleneği eskilere dayanır. Ellili yılların başında güç kullanarak ezilmesinden sonra, ulusal hareket hızla yeniden doğdu. Bu hareketin sesi, kuşkusuz, *Litvanya Katolik Kilisesi Vakayinamesi*'ydi. İlk Samizdat (gizli yayın) 1972'de çıktı. "Glasnost" politikasıyla birlikte ulusal ve kimlikçi talepler yoğunlaştı. Ağustos 1987'de Germen-Sovyet Paktı'nın binlerce Litvanyalı tarafından anılması, yetkilileri hazırlıksız yakaladı. 16 Şubat 1988'de, 1918'de Rusya'ya karşı kazanılmış olan bağımsızlığın yıldönümü büyük bir gösteriye konu oldu. Bu olaylar, yerel yetki-

lileri, güçlü olduğunu hissettikleri bir harekete ödünler vermeye itti. Ağustos 1988'de, bağımsızlık döneminin bayrağı ve ulusal marşı Litvanya Yüksek Sovyeti'nin bir kararıyla yasallaştırıldı. Milliyetçi talepler yönündeki bir kararla Litvanyaca da öğrenimdeki yerini aldı. 23 Ağustos'ta 200.000'den fazla insan, "Perestroyka İçin Litvanya Hareketi"-nin (Sajudis) çağrısı üzerine, Germen-Sovyet Paktı'nı mahkûm etmek için toplandı.

Estonya da bundan aşağı kalmadı. Tam tersine "milliyetçi hareket burada öbür iki Baltık cumhuriyetine göre çok daha fazla radikalleşti." Pierre Rigoulot'nun vurguladığı gibi, "talepler ne dilin korunması ve resmi tarihin 'düzeltilmesi'yle, ne de insanı ya da ekolojik taleplerle sınırlı kaldı: Talepler, iktisadi ve siyasal alanları da kapsadı." Öylesine ki, 28 Ağustos 1988'de Pilistvere'de Estonya Ulusal Bağımsızlık Partisi kuruldu.

1987 ve 1988 yılları boyunca, öbür iki Baltık cumhuriyetindeki gibi burada da milliyetçi hareketler birbirini izledi. 11 Eylül'de, Tallinn'de 300.000'den fazla insan (yani her beş Estonyalı'dan biri) toplandı. Yetkililerin görece hareketsizliği bir takım münferit zorlayıcı önlemleri engellemedi. Nitekim, 11 Şubat 1988'de iki rejim aleyhtarı *manu militari* (asker zoruyla, ç.n) ülkenin batı kesimine (Vello Värtnoy ve Eke-Pärt Nomm) sürüldü. İnsan haklarını savunma grubu ("1987 Charte'ı") sorumlularından Hubert Jacobs gibi başkaları da aynı sonuçla karşılaştılar.

1988 sonbaharı boyunca ulusal özlemler, her cumhuriyette ulusal cephelerin kurulmasıyla kanalize edildi. 1 Ekim'de Estonya Halk Cephesi kuruldu. 8 Ekim'de Leton Halk Cephesi Kuruluş Kongresi toplandı. Nihayet 22 Ekim'de de Litvanya hareketi Sajudis doğdu.

BEŞİNCİ BÖLÜM BAĞIMSIZLIĞA' DOĞRU

I. Baltık Kimliği Talebi

1. Estonya - 23 Haziran 1988'de, Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet Prezidyumu savaş ertesinde Sovyetler'in dayattığı bayrağın yanı sıra, mavi-siyah-beyaz ulusal bayrağa eski itibarını kazandırdı. 28 Haziran-1 Temmuz 1988'de Moskova'da toplanan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XIX. Federal Kongresi münasebetiyle Estonya KP delegasyonu, Merkez Komite Siyasal Bürosu tarafından önerilen anayasa reformu tasarısıyla anlaşmazlığını ortaya koydu. 3 Kasım 1988 tarihli *Sovietskaya estonia* adlı günlük gazeteye göre "tasarılar demokrasiyi genişletmemekte, tersine daraltmaktadır." Devlet erkinin üst organının doğru- dan seçilmesi yerine, tasarı birkaç dereceli seçim öneriyordu. Milletvekillerinin üçte biri doğrudan halk tarafından değil, ama çeşitli toplumsal örgütlerce seçilmiştir. Bu örgütlerin temsiliyet ölçüleri eşit olmadığı gibi örgütlerin gerçek boyutlarını dikkate almamaktadır. Küçük cumhuriyetlerin devlet erkinin üst organlarında temsil yeteneği daraltılmıştır. Mevcut Anayasa'ya göre, federe cumhuriyetlerin yeni haklarını önemli ölçüde sınırlayan tasarı üniter devleti -bir birlik antlaşması temelinde birleşik bağımsız cumhuriyetler birliği değil- güçlendirme eğilimindedir.

Siyasal Büro'nun önerdiği bir takım değişikliklere -önemsiz- rağmen tasarı, Estonya yönetimini

memnun etmedi. Bunun üzerine 16 Kasım 1988'de Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin VIII. Olağan Oturumu münasebetiyle Estonya'nın egemenliği ilan edildi. Bir aleyhte ve beş çekimser oya karşılık 258 oyla kabul edilen egemenlik ilanı şunu getiriyordu: "Estonya'nın bundan sonraki gelişmesi egemenlik koşullarında olmalıdır. Estonya SSC'nin egemenliği, kendi toprakları üstündeki yüksek organın kendi iktidarı, yönetimi ve adaletinin yüksek organlarına ait olması demektir. Estonya SSC'nin egemenliği tektir ve bölünemez." Bununla birlikte SSCB'den ayrılma öngörülmedi: "Daha öncekine uygun olarak, Cumhuriyet'in SSCB bünyesinde yarınki statüsü bir Birlik Antlaşması'yla belirlenmelidir." Estonya SSC Anayasası'nı değiştiren bir başka oylama Federal yasaları Estonya Parlamentosu'nun onayına tâbi kıldı (7'ye karşı 254 oy): "SSCB yasaları ve diğer düzenleyici işlemleri, Estonya Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nca belirlenen usule göre kayda alındıktan sonra, Estonya SSC topraklarında yürürlüğe girer. Estonya SSC Yüksek Sovyeti, SSCB'nin bir teşrii tasarrufu ya da başka bir düzenleyici işleminin uygulanmasını, şayet bu tasarruf ya da işlem Estonya SSC'nin egemenliğine yönelmişse ya da Estonya SSC Anayasası'na göre Estonya SSC'nin yetki alanındaysa veya bunlara ilişkin olarak Cumhuriyet'in özellikleri dikkate alınmamışsa askıya alma ya da sınırlama hakkına sahiptir." Moskova buna tepki göstermekte gecikmedi. 26 Kasım'da SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu, Estonya'nın egemenlik ilanı ile federal yasaların, bunların ulusal parlamento tarafından yayımlanması koşuluna tabi olmasının SSCB Anayasası'na uygun olmadığını belirten bir kararname çıkarttı. Bununla birlikte Prezidyum, buna karşı koymuyor ve aynı gün Estonya Parlamentosu'nda oyla-

nan bazı önlemleri -özellikle Cumhuriyet'teki çeşitli toplumsal hareketlerin resmen tanınması - zımnen de olsa kabul ediyordu. Bir buçuk ay önce kurulmuş olan Estonya Halk Cephesi -milliyetçi özlemlerin sözcüsü- böylece anayasal bir düzeyde tanınmış oluyordu. Ayrıca 17 Aralık 1988'de Estonyaca ulusal dil olarak kabul edildi. 18 Ocak 1989'da oylanan bir yasa, Eston dilinin üstünlüğünü pekiştirdi.

2. Litvanya - Sajudis hareketinin temsil ettiği milliyetçi baskının etkisiyle, Litvanya Komünist Partisi Birinci Sekreteri Brazauskas, ulusal görüşlere daha duyarlı bir tutum içine girdi. Hattâ 1918 bağımsızlık ilanının "ilerici" niteliğini bile tanıdı. 6 Ekim 1988'de Litvanya'nın tarihsel sarı-yeşil-kırmızı bayrağı yeniden resmi bir nitelik kazandı. Aynı yılın 18 Kasım'ında Litvanyaca devlet dili oldu. Kudriki ulusal şarkısı, 1989 başlarında yeniden ulusal marş oldu. Kimlik bilincinin Parti içinde bile yükselmesi üzerine Rus komünist yöneticiler ülkede Litvanya asıllı olmayanları harekete geçirmeye çalıştılar. Böylece Kasım 1988'de, Rus unsurlardan oluşan Edinstvo (Birlik) hareketi doğdu. Bu grup kendini SSCB'nin ulusal birliğinin koruyucusu olarak gösteriyordu.

Bağımsızlıkçı dava durmadan güçlendi: 26 Mart - 9 Nisan 1989'da SSCB Halk Temsilcileri Kongresi için yapılan seçimlerde Sajudis adayları, katıldıkları 39 seçim çevresinin 36'sını kazandılar. KP Birinci ve İkinci sekreterleri Algirdas Brazauskas ve Vladimir Berezov ancak Sajudis adaylarının çekilmesi -gönüllü- sayesinde seçilebildiler. Bu örgüt, çok ezici bir zaferi yararlı görmüyordu.

18 Mayıs 1989'da Litvanya SSC Yüksek Sovyeti, Cumhuriyet'in egemenliğini ilan etti. Anayasa'nın 70. maddesine göre "Litvanya'da, sadece kendi Yüksek Sovyeti tarafından ya da referandumla ka-

bul edilmiş yasalar yürürlüktedir. SSCB yasaları ile iktidar ve devlet yönetimi organlarının hukuksal işlemleri Litvanya SSC topraklarında, ancak Litvanya SSC Yüksek Sovyeti'nce onandıktan ve saptanan usule göre kaydedildikten sonra yürürlüğe girer. Sonuçları, Litvanya SSC Yüksek Sovyeti kararıyla sınırlanabilir ya da askıya alınabilir." (*Sovietskaya Litva*, 19 Mayıs 1989). Ayrıca Litvanya Devlet Egemenliği Deklarasyonu'na göre "Gelecekte, SSCB ve diğer devletlerle ilişkiler sadece devletler arası antlaşmalar temelinde kurulmalıdır." Merkezi otoriteler buna tepki göstermediler. 19 Temmuz 1989'da Litvanya iktidarı, Litvanya KP Merkez Komitesi yoluyla egemenliğini yeniden açıkladı; aynı günlü günlük *Sovietskaya Litva* gazetesine göre MK, "egemenliği olmayan bir Litvanya'nın geleceksiz bir Litvanya olduğu" görüşündeydi. Nihayet 21 Ağustos'da, Germen-Sovyet Paktı'nın yerindeliğini ve sonuçlarını incelemekle görevli bir Litvanya Yüksek Sovyeti komisyonu, Litvanya'nın 3 Ağustos 1940'ta Sovyet bütününe bağlanmasının hukuka aykırı olduğuna karar verdi. Sekiz maddelik rapora göre gizli Sovyet-Alman protokolları "uluslararası hukukun evrensel ilkelerini" çiğnemişti ve imzalandıkları sırada kesinlikle geçersizdi (...). Ayrıca: "Almanya ve SSCB arasında 1939'dan 1941'e kadar imzalanmış antlaşmalar, bunların gizli protokolları ve uygulamaları Litvanya Cumhuriyeti'nin egemenlik ve bağımsızlığını kaybetmesine ve SSCB'ye zorla bağlanmasına yol açmıştır... 14 Haziran 1940'ta Sovyetler Birliği tarafından Litvanya Cumhuriyeti'ne verilen muhtıranın hukuken ya da mantıken hiçbir dayanağı yoktu ve açık askeri kuvvet tehdidiyle verilmişti... Litvanya Hükümeti'nde hemen değişikliğe gidilmesi yönündeki Sovyet isteği, bir devletin (egemen) iç işlerine karışmama evrensel il-

kesini ihlâl etmiştir..." Komisyon, vardığı nihai sonuçlarla bağımsız ulusları Baltık davasını desteklemeye çağırıyordu, zira Stalin ile Hitler arasındaki gizli paktlar sonucu bağımsızlıklarını kaybetmiş olan tüm uluslar, Litvanya, Letonya ve Estonya'nın dışında, bağımsızlıklarına yeniden kavuşmuşlardır. Almanya ile SSCB arasındaki antlaşmaların uygulanması "uluslararası bir suçtu, bunun sonuçlarının tasfiyesi sadece SSCB'nin bir iç işi değildir, bu Avrupa'yı ve tüm uluslararası kamuoyunu da ilgilendirir. (Böylece yaratılmış olan durum), bundan sorumlu devletlerin ya da onların yasal ardıllarının girişimiyle, evrensel düzeyde tanınmış ilkelere ve uluslararası hukuk kurallarına göre çözümlenmelidir." 23 Ağustos'da, Germen-Sovyet Paktı'nın 50. yılı münasebetiyle üç Baltık ülkesini birbirine bağlayan bir milyon kişilik müthiş bir insan zinciri oluşturuldu.

3. Letonya - Letonya, başlangıçta Baltıklı kardeşlerini çekingenlikle izledi. Bunun nedeni, iktidar çevrelerinde etkili, çok kalabalık bir slav azınlığın varlığıydı. 5 Mayıs 1989'da Letonca devlet dili oldu. 28 Temmuz 1989'da bu Cumhuriyet'in Yüksek Sovyeti de Cumhuriyet'in devlet egemenliğini ilan etti. 8 Ağustos'ta Leton Parlamentosu, yerel seçimlerde seçim usullerine ilişkin anayasal düzenlemeleri değiştiren bir yasayı kabul etti. Açıkça göçmen toplulukları (başlıca Rus) hedefleyen kısıtlamalar getirildi. Bu yasaya göre, seçme hakkı bundan böyle sadece Estonya Sovyeti topraklarında iki yıl ya da Estonya'da 5 yıl oturan Leton yurttaşlarına veriliyordu. Seçilebilme koşulları daha da sertti: Sovyet topraklarında beş ya da Estonya'da on yıl ikamet. 16 Ağustos'ta çıkarılan bir SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu kararnamesi, 8 Ağustos tarihli Estonya yasasının SSCB Anayasası'na uygun olmadığını

açıkladı.

II. İktisadi Egemenlik

Baltık ülkeleri, SSCB'deki iktisadi reformun öncüleri arasındaydı. Eylül 1987'de, Estonya Cumhuriyeti topraklarında gerçekleştirilen çeşitli iktisadi faaliyetlerle ilgili gelir ve giderler arasında genel bir denge düşüncesi ortaya atıldı. Bunun gerçekleştirilmesi, doğal olarak, ilgili cumhuriyet toprakları üstünde yürütülen tüm iktisadi faaliyetlerin denetimi ve dizginlerinin cumhuriyet yetkililerinin - bu durumda Estonya yetkilileri- elinde olmasından geçiyordu. Bu İsemajandav Eesti ya da İME (İktisadi bakımdan özerk Estonya) kavramı SSCB'de cumhuriyetin "mali özerkliği" (*khozraşet*) sözcüğüyle hızla yayıldı. Düşünce olgunlaştı. Atalarından kalan varlığını Cumhuriyet'e geri veren 16 Kasım 1988 tarihli egemenlik deklarasyonuna dayanan Estonya Parlamentosu 18 Mayıs 1989'da "Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ekonomik özerkliğinin temelleri" üstüne bir yasa çıkardı. Bu yasanın ilk maddesine göre "Estonya SSC'nin iktisadi özerkliği, Estonya SSC'nin egemenliğinden, ekonomisinin SSCB ekonomik kompleksi bünyesindeki entegre niteliği ile görece özgünlüğünden kaynaklanan bir ekonomik örgütlenme biçimi gösterir. Estonya SSC'nin iktisadi bakımdan özerk ekonomisi, esas itibarıyla, Estonya SSC yasalarına uygun olarak, dengeli bir bilanço, otofinansman, kendi kendine yönetim ve otokontrol ilkelerine göre kendi kendisini düzenleyerek işler." 4. madde "iktisadi kompleksin entegre niteliği"ne ilişkindir: "Estonya SSC toprakları üstündeki tüm işyerleri, kurum ve kuruluşlar, genel kural olarak münhasıran Estonya SSC devlet aygıtının iktidar organlarınca yönetilen Es-

tonya SSC iktisadi kompleksine aittir." Bununla birlikte "Estonya SSC devleti organlarının izniyle ve uygun Cumhuriyet yasaları temelinde, Estonya SSC'nde, federe işletmeler ve federal himaye ya da başka federe cumhuriyetlerin himayesi altındaki kuruluşlarla yabancı devlet ya da özel işyerleri faaliyet gösterebilirler." Kısacası yasa, "özgün bir paranın ihdas edilmesi, SSCB'ye özgü para olarak ruble'nin aralarında bulunduğu diğer dövizler karşılığı olarak kambiyo usul ve oranlarının belirlenmesi de dahil, tüm iktisadi yetkileri Estonya Cumhuriyeti'ne verir." (Madde 9). Diğer iki Baltık ülkesi de, kendi egemenlik deklarasyonları çerçevesinde, iktisadi özerklik ilkesini getirdiler.

Baltık Bölgesi'nin özgürlüğünü dikkate alma ve perestroyka sürecini güçlendirme eğiliminde olan Gorbaçov, 27 Kasım 1989'da Baltık cumhuriyetlerine özel bir iktisadi özerklik verdi. "Litvanya, Letonya ve Estonya SSC'lerinin iktisadi özerkliği üstüne" yasa cumhuriyetlerin, yerel finansal ve banka sistemlerinin yönetim, fiyat hareketlerine ilişkin özgün sistemler ile ilgili bölgeler üstündeki topraklar ve diğer doğal kaynakların "Cumhuriyetlerin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çıkarına" kullanımı ve tasarrufu yetkisini tanıyordu. İktisadi ilişkilerin belirlenmesinde öncelik Cumhuriyet yasalarındaydı: "Litvanya SSC, Letonya SSC ve Estonya SSC'inde iktisadi ilişkiler, cumhuriyetlerin anayasaları, Litvanya SSC iktisadi özerkliğinin temelleri üstüne Litvanya SSC yasası, Letonya SSC iktisadi özerkliğinin temelleri üstüne Letonya SSC yasası, Estonya SSC finansal özerkliğinin temelleri üstüne Estonya SSC yasası ve SSC Birliği'nin uygun yasaları tarafından düzenlenir. İktisadi ilişkileri düzenleyen teşrii tasarruflar, anılan cumhuriyetlerde de, bu cumhuriyetlerin iktisadi özerkliğe

geçişine engel oluşturmayacak şekilde, geçerlidir." Ama bu yasanın çözümsüz bıraktığı birçok sorun cumhuriyetler ile SSCB arasında hukuksal yetki çatışmasına yol açtı. En hassas sorun büyük sanayiler ile altyapıların (demiryolları, limanlar, vb.) statüsüne ilişkindi. Bunlar federal yetki alanında mı kalacaktı yoksa Cumhuriyet statüsüne mi geçecekti? Bu statüye geçtiği takdirde bu işletmelerin cumhuriyetlere aktarılması hangi koşullarda (maliyet, usuller, vb.) yapılacaktı? Bu sorulara henüz gerçek bir çözüm bulunabilmiş değildir.

III. Litvanya Bunalımı

1989 yılı boyunca Litvanya Komünist Partisi, SBKP'den bağımsızlaşma iradesini ortaya koydu. Yıl sonunda, gelişmeler hız kazandı. 7 Aralık'ta Komünist Parti'nin yönetici rolüne (madde 6) son verildi: "Partiler, toplumsal örgütler ve toplumsal hareketler, yasanın belirlediği usule göre kurulurlar ve Anayasa ile Litvanya SSC yasaları çerçevesinde faaliyette bulunurlar." 23 Aralık'ta Yüksek Sovyet, bağımsızlığı tesis usullerini incelemek üzere özel bir komisyonu görevlendirdi. 20-21 Aralık 1989'da Litvanya Komünist Partisi XX. Kongresi'nde, Parti'nin Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden bağımsızlığını 1033 oy üzerinden 855 oyla ilan etti. 25-26 Aralık'ta toplanan SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi, Litvanya KP'nin bağımsızlığını tanımadı. XX. Kongre sırasında yapılan bir toplantıda SBKP bünyesinde özerklikten yana tavır alan 144 üye kendi içlerinden 58 üyeli bir Merkez Komite seçti. Böylece ayrılma gerçekleşmiş oldu.

11-13 Ocak 1990'da Litvanya'ya yaptığı bir ziyaret sırasında Mihail Gorbaçov bu gelişmeyi durdurmaya ve Litvanya KP'nin bağımsızlık deklarasyo-

nunu geri almasına çalıştı, ama başarılı olamadı.

7 Şubat'ta Litvanya Yüksek Sovyeti, Litvanya'nın Sovyet bütününe bağlanması konusunu görüştü. Sejm'in (Parlamento) 22 Temmuz 1940 tarihli "Litvanya'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne giriş açıklaması" ile Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin SSCB'ye kabulü üstüne 3 Ağustos 1940 tarihli SSCB yasasının yasa dışı olduğuna karar verdi. Bunun sonucunda Yüksek Sovyet, SSCB ile el konulan bağımsızlığın yeniden tesisi üstüne ikili görüşmelere başlanmasını önerdi.

24 Şubat'ta Sajudis hareketine bağlı bağımsızlıkçılar, milletvekili seçimlerinin ilk turunda sandalyelerin yarısını kazandılar. Oy sayımının tamamlanmasından sonra sandalyelerin yüzde 75'ini elde ettiler. Kırsal seçim çevrelerinin büyük bölümünden başka Vilnius ve Kaunas'ı da bu hareket adayları kazandı. Komünist Partisi -bağımsız- kalan sandalyelerin büyük çoğunluğunu elde etti; bu sonuçlar, Litvanyalılar'ın komünist iktidar karşısındaki hoşnutsuzluklarının bir göstergesiydi. Yine de Litvanya KP Birinci Sekreteri Brazauskas rahatça seçilebildi. Ancak, 7 Şubat'ta kırklı yıllardaki Sovyet işgalini kınayan bir kararın oylanması onu sevilen bir politikacı yapmıştı. Partinin başarılı olduğu yerler Klaipeda ile kollektif çiftlik yöneticileri ile yerel sorumluların komünist listelerin ön sıralarında yer aldıkları kırsal yönetim birimleriydi. Buna karşılık, Moskova'ya bağlı kalan Komünist Parti tam bir bozguna uğramıştı. Sandalyelerin ancak yüzde 5'inden bile azını kazanabildi.

8 Mart'ta Brazauskas Kremlin'e çağrıldı. Litvanyalılar'a bir muhtıra verildi: Bağımsızlık ancak, SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndan beri yaptığı yatırımların geri ödenmesi, Klaipeda'nın SSCB'ye bırakılması ve Litvanya'nın 1939 sınırlarına çekilmesi

şartıyla mümkün olabilecekti. İki gün sonra Litvanya bağımsızlığını ilan ettiğinde Mihail Gorbaçov taleplerinden vazgeçti ve bağımsızlığı, SSCB'den ayrılma üstüne yeni bir Sovyet yasasının -kaleme alınmakta olan- getirdiği koşulların yerine getirilmesine bağladı.

Parlamento'nun ilk oturumu 10 Mart'ta toplandı. Sajudis'in Başkanı Vitaustas Landersbergis, o gün mevcut 125 milletvekilinin 91'inin oyunu alarak Yüksek Sovyet Başkanlığı'na seçildi.

Yeni Litvanya Başkanı meslekten müzikçiydi. Komünist Parti'ye üye olmayı daima reddetmişti. Babası ve dedesinin ünlü milliyetçiler olmalarına rağmen kendisi ancak Perestroyka Hareketi Sajudis'in kurulmasıyla birlikte ülke çapında tanınan siyasal bir sima oldu. Ama çok geçmeden Litvanya ulusal düşüncesinin bir simgesi haline geldi -hem komünist yetkililerin hem de dostlarının gözünde. Kuşkusuz, bu nedenle Sajudis'in başkanlığına getirildi.

11 Mart 1990'da bağımsızlık ilan edildi. Yeni devletin adı artık Litvanya Cumhuriyeti'ydi; yani sosyalist, ve Sovyet sıfatlarından kurtulmuştu. SSCB Anayasası ile Sovyet yasalarının artık hiçbir yasa gücü taşımadığı hemen açıklandı. Vakit geçirmeden, 132 maddelik bir "geçici temel yasa" oylandı. Oylamanın hızla yapılmasının nedeni, Sajudis önderlerinin, Mihail Gorbaçov'un yeni ihdas edilen SSCB Başkanlığı makamına seçilmesinden önce Litvanya'nın bağımsızlığını ilan etme isteği idi. Ama asıl amaç Moskova'yı, ayrılma üstüne çıkması beklenen yasanın sunulmasından önce oldu bittiyle karşı karşıya bırakmaktı.

Moskova, bu bağımsızlık ilanına kararlı bir şekilde karşı çıkacaktı. 15 Mart'ta SSCB Halk Temsilcileri Kongresi, Litvanya'daki tüm iktidar ve yö-

netim organlarının, tüm Litvanya topraklarında Sovyet yasasına uyulacağını taahhüt etmelerini istedi. Mihail Gorbaçov, Litvanya Yüksek Sovyeti'nin yeni başkanından, üç gün içinde, kararlaştırılan önlemlerin gerektiği gibi uygulandığı konusunda bir rapor vermesini istedi. V. Landersbergis'in, Sovyet liderine yanıtı, yeni Litvanya yönetiminin niyetlerini çok açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Gönderdiği mektupla Sovyet Başkanı'na şunları bildiriyordu:

"1. Kongre'nin, Litvanya Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'nin kararının neticesiz olduğuna ilişkin kararı hukuksal temelden yoksundur;

"2. Litvanya'da insan hakları, evrensel düzeyde tanınan uluslararası ölçülere ve anlaşmalara uygun Litvanya Cumhuriyeti yasalarının güvencesi altındadır ve Litvanya Cumhuriyeti Hükümeti ve mahkemeleri tarafından korunur. SSCB'nin Litvanya'daki yaşamsal çıkarları, görüşmeler yoluyla somut olarak belirlenmelidir ve Litvanya Cumhuriyeti bunlara özenle saygı gösterecektir;

"3. Litvanya Devleti, yasa ve hukuk düzeninin Litvanya Cumhuriyeti toprakları üstünde ihlal edilmemesi için gerekli önlemleri almaktadır."

Her iki tarafın uzlaşmazlığı, anlaşmazlığın sertleşmesinden başka sonuç vermeyecekti. Sovyet iktidarı, Litvanya "bağımsızlığı"nın fiilen uygulanmasına yerinde karşı çıkmak için elindeki tüm olanakları kullandı. Litvanya'daki resmi kuruluşlara, Litvanya yetkililerinin yönergelerine uymamaları buyruldu. Litvanya Yüksek Sovyeti'nin, Mihail Gorbaçov'un 31 Mart tarihli, bağımsızlık deklarasyonunun geri alınması isteğini reddetmesinden sonra Moskova Litvanya'ya karşı daha zorlayıcı bir tutum içine girdi. Litvanya yöneticilerini ve halkını yıldırma amacıyla Litvanya toprakları genelinde askeri birlikleri hareketlendi. Ama bu, tersi bir sonuç ver-

di. Güç gösterileri, yabancı bir gücün işgalindeki bir ülkede yaşama genel duygusunu güçlendirdi. 5 Nisan'da *Lietuvos Ritas* dergisinde yayımlanan bir sondaj bu bakımdan çok anlamlıydı: Cumhuriyet halkının yüzde 91'i bağımsızlıktan yanaydı. Bağımsızlık, sadece köken itibarıyla Litvanyalı olanlar değil, ama aynı zamanda Litvanya kökenli olmayan ama Litvanya toprakları üstünde yaşayanların (Ruslar, Polonyalılar, vb.) yüzde 61'i tarafından da benimsenen bir düşünceydi.

Gorbaçov, Litvanya'nın kararını zorlamak için alınacak önlemler konusunda bir an için tereddütte göründü. Açık bir askeri istila düşüncesi, uluslararası düzeyde uyandırabileceği yankılar nedeniyle hemen terkedildi, zira aynı anda Gorbaçov ekonomisini düzeltmek için Batı'nın desteğini almaya çalışıyordu. 18 Nisan'da enerji ürünlerinin sevki üstüne kısmi bir iktisadi ambargo kondu: Brüt petrol temininin kesilmesi ve doğal gaz tesliminin azaltılması. Litvanya ekonomisi bundan kademeli olarak etkilendi. Mayıs sonunda, enerji kıtlığı sonucu bazı fabrikaların kapanması işsizliğin artmasına yol açtı. Özel kişilere benzin satışı askıya alındı. 19 Nisan'da Litvanya 18,5 milyon metreküp doğal gaz alıyordu: Doğal gaz sevki, 3,5 milyon metreküp eşğine kadar yavaş yavaş azaltıldı. Ayrıca bazı yaygın tüketim maddeleri karneye bağlanmaya başlandı. Ama durum hiçbir zaman gerçekten korkunç olmadı. Yine de bu ambargonun iktisadi sonuçları V. Landersbergis'i Moskova'yla bir uzlaşma aramaya zorladı.-Litvanya'nın bağımsızlığı konusunda uzlaşmazlığını koruyarak.

Batılı devletler, Litvanya'nın bağımsızlık ilanını genelde sempatiyle karşıladılar. Ne ABD, ne İngiltere, ne de Fransa'nın Sovyet ilhakını tanımadıklarını anımsamak gerekir. Yine de, Batılı uluslar yeni

sağlanan Doğu-Batı yumuşamasını tehlikeye atmak istemiyorlardı: Sosyalizmin kazanımlarını elden çıkarmakla suçladığı iç muhalifleriyle uğraşan Mihail Gorbaçov'u istikrarsızlaştırmamak gerekiyordu. Litvanya'ya verilen destek diplomatik bile olmadı. Yine de bir inisiyatif dikkat çekiciydi. 26 Nisan 1990'da Alman Başbakanı H. Kohl ile Fransız Cumhurbaşkanı F. Mitterand Litvanya Yüksek Sovyeti Başkanı'na bir mektup göndererek, bağımsızlık ilanının iki yıl içinde dondurulmasından geçen bir uzlaşma önerdiler.

23 Mayıs 1990'da Litvanya Parlamentosu, 11 Mart tarihli bağımsızlık ilanı sonuçlarını askıya alan bir karar aldı.

Diğer iki Baltık cumhuriyeti ise bağımsızlık yönündeki yürüyüşlerini sürdürdüler. 23 Şubat 1990'da Estonya Yüksek Sovyeti Komünist Parti'nin öncü rolünü ortadan kaldırdı. Aynı zamanda bağımsızlığın yeniden kazanılmasını hazırlamak ve bunun gerek iktisadi, gerekse siyasal düzeyde yol açacağı sorunları incelemekle görevli bir komisyonun kurulmasına karar verdi. Bağımsızlık, kuşkusuz isteniyordu, ama yetkililer tercihlerini Moskova'yla diyalogdan yana kullandılar. Kısa bir süre sonra, 30 Mart 1990'da Cumhuriyet Yüksek Sovyeti "Estonya devletinin statüsü" üstüne bir kararı kabul etti. Bu arada 18 Mart'ta yapılan Yüksek Sovyet seçimleri yeni bir güç oranı çıkarmıştı: Bağımsızlık yanlıları zafer kazandılar. Nitekim Estonya Halk Cephesi 49 sandalye elde etti (105 üzerinden). Ama manevra alanları Litvanya'daki kadar geniş değildi. Bağımsızlık yanlısı komünistler 29 sandalye kazandılar. Kalan 27 üyelik Estonya'nın Sovyetler Birliği'nde kalmasını isteyenlere -çoğu Rus- gitti.

4 Mayıs 1990'da Leton Yüksek Sovyeti de Letonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. Her

iki bağımsızlık ilanı daha da çekingenceydi. Nitekim her ikisi de açıkça, bağımsızlığın ancak, iki-üç yıla kadar uzanabilecek bir geçiş dönemi sonunda kazanılabileceğini öngörüyordu.

16 Mayıs 1990'da, iki 'Başkanlık kararnamesi' Estonya ve Letonya bağımsızlık ilanlarının geçer-sizliğini ve anayasal olmadığını açıkladı.

Bağımsızlık ilanlarını tanımamak için, Birlik'ten ayrılma usulleri üstüne 3 Nisan 1990 tarihli yeni SSCB yasası öne sürüldü. Bu metin çok sertti: Yasa, oy kullananların üçte ikisinin mutabakatını istiyordu. Özerk ya da etnik azınlıkların kalabalık olduğu bölgelerde ayrı ayrı referandumlar düzenlenebilecekti; sonuçlar da aynı şekilde ayrı ayrı hesaplanacaktı. Bağımsızlık referandumu oyların üçte ikisini almadığı takdirde, on yıldan önce bu yolda başka hiçbir girişim düzenlenemeyecekti. Asgari eşik aşıldığı takdirde, bu kez beş yıla kadar uzanabilecek geçici bir dönem başlayacaktı; bu dönemde ayrılmaya ilişkin sorunlar çözülecekti. Azınlıklar sorunu da bunlara dahil edilecekti (istedikleri takdirde ilgili bölge ya da kentlerin SSCB'de kalması, Cumhuriyet'ten ayrılmak isteyenlerin yeniden yerleşme masraflarının ödenmesi vb.). Ayrıca, bütün geçiş dönemi içinde, halkın yüzde 10'unun istemesi üzerine yeni bir bağımsızlık referandumu düzenlenebilecekti. Şayet bağımsızlık için oy verenlerin oranı üçte ikinin altında kalırsa, başlamış olan prosedür hemen durdurulacaktı. Dayatılan sürenin bitiminde bağımsızlık, Halk Temsilcileri Kongresi'nde yapılacak bir oylamayla kesinleşmiş olacaktı.

Bu metin, doğal olarak Baltıklı yöneticiler tarafından geri çevrildi. Açıktır ki, bu mevzuat danışıklı bir bağımsızlığı daha da zorlaştırıyordu. Litvanya, getirilen tüm koşulları karşılayabilmeyi umut etse de, Slav göçmenlerin etkisi altındaki Estonya ve Le-

tonya cumhuriyetlerinde etnik birliğin zayıflamış olması soruna ilişkin verileri bu iki ülkede iyice karmaşık bir hale getiriyordu.

Letonya ve Estonya'nın bağımsızlığı, bağımsız olmak isteyen Litvanya için çok önemliydi. Egemen Baltık devletlerinin ayakta kalabilmesi siyasal bir alanın, ama özellikle de iktisadi bir işbirliğinin sağlanmasından geçiyordu. Bu nedenle, Baltık yöneticilerinin, Moskova'ya karşı birlikte davranmak için çaba harcamalarında şaşılacak bir şey yoktur. Daha Eylül 1989'da bir ilk cumhuriyetler arası konferans Sajudis ile Estonya ve Letonya halk cephelerini bir araya getirmişti; o zaman bir "Baltık iktisadi pazarı"nın kurulması önerilmişti. İşte bu anlayış çerçevesinde, 12 Nisan 1990'da bir iktisadi işbirliği antlaşması üç Baltık ülkesi başbakanı tarafından imzalanmıştı.

13 Mayıs 1990'da, üç Baltık ülkesi Yüksek Sovyetleri'nin başkanları, Tallinn'de, savaş öncesinin Baltık Konseyi'nin canlandırılması konusunda bir anlaşma ve işbirliği deklarasyonunu kabul ettiler. Aynı zamanda, Baltık yöneticileri Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na (AGİK) adaylıklarını koyma kararı aldılar. 12 Eylül 1934'te Cenevre'de imzalanmış olan Birlik ve İşbirliği Antlaşması'nı canlandırma çağrısı da son derece önemlidir. Nitekim Tallinn toplantısı, üç cumhuriyetin tam bağımsızlığını desteklemek üzere bir Baltık Devletleri Konseyi'nin kurulması çağrısında bulundu. Konsey, süreli olarak, üyelerinden birinin çağrısı üzerine toplanacaktı. Baltık Yüksek Sovyetleri Başkanları buna katılacaklardı. Aslında 1934 Antlaşması gerçek bir Baltık Devletleri Konseyi'ni kurmuyordu. Sadece üç devletin dışişleri bakanları süreli olarak toplanıyorlardı. 1934 antlaşmasının çerçevesini aşma yönündeki bu irade, Baltık yetkililerinin kendi politikala-

rının koordinasyonuna verdikleri önemi gösteriyordu. Moskova'nın Litvanya'ya karşı kararlaştırdığı iktisadi ambargo ile Estonya ve Letonya üstündeki tehditler, danışıklı bir tutum ve ortak tepkilerin gerekliliğini ortaya koyuyordu.

Bağımsızlık için bir ortak cephenin fiilen "kumsallaştırılması"nın ötesinde, yeni Baltık Devletleri Konseyi, bölgesel düzeyde bir iktisadi bütünleşmeyi öngören 12 Nisan tarihli antlaşmanın, tarım ürünleri ve gereçleri için bir Baltık Ortak Pazarı kurulmasına ilişkin 10 Mayıs kararının uygulamaya konulması göreviyle karşı karşıyaydılar. Üç devlet, aynı zamanda, yeni kuruluş aracılığıyla, Milletler Cemiyeti'nin eski üyeleri olma sıfatıyla Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde hukuken kendilerine düşen yeri yeniden alma iradesini güçlendirmeyi umut ettiler.

IV. Bağımsızlığın Koşulları

Baltık halkları, çok büyük bir çoğunlukla, uluslarının, II. Dünya Savaşı'nda el konmuş özgürlüğünü yeniden kazanma arzusunu ifade ettiler. Ancak bağımsızlığa giden yol engellerle doluydu. Bunlar hem siyasal stratejik, hem de iktisadi alanları ilgilendiriyordu.

1. Siyasal İstikrarsızlaşmanın Tehlikeleri - Siyasal-stratejik açıdan başlıca iki istikrarsızlık kaynağı vardı.

A) Toprakların Bölünmesi - Baltık ülkeleri, çok eski tarihlerden beri, çevre halkları için bir çekim merkeziydi. İlk göçler daha çok siyasal mülahazalarla yapılıyordu: Amaç güçlü kıyı devletlerinin (Polonya, Almanya/Prusya, Rusya ve İsveç) göz diktikleri bu toprakları sömürgeleştirmekti. Kırklı yılların sonuna kadar Polonyalılar özellikle Litvanya'da

ve Almanlar Letonya ile Estonya'da çok kalabalıklardı. Bu dönemden itibaren onların yerini Slav göçü (Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar) aldı. Sovyet iktidarı doğal olarak bunda siyasal bir çıkar görse de, bu göç daha çok iktisadi nitelikliydi (yaşam koşullarının SSCB genelinde en ayrıcalıklı olduğu bir bölgenin çekiciliği): Baltık Bölgesi'nde Slav toplulukların kitlesel varlığı, Sovyet varlığını Baltık Denizi kıyılarında kökleştirmenin çok etkili bir yolu olarak görüldü.

Tüm bu nedenlerden ötürü günümüzde buralardaki Slav azınlıkları çok önemlidir. Bağımsızlıkçı Baltık hükümetleri bu unsuru toplum geneliyle bütünleştirmelidirler, zira bu azınlıkların yönlendirilme riskleri ciddi sorunlara yol açabilir: Baltık Bölgesi'nden bir parçanın SSCB'den ayrılmasına karşı olan siyasal yöneticiler, bir süredir, Litvanya'daki *Edintsvo* gibi "enternasyonalist cepheler" in ortaya çıkmasını teşvik ediyorlar. Slav yerleşmelerin yoğun olduğu bölgelerin (büyük sanayi bölgeleri) yanı sıra 1988'den beri başkentlerde de, Sovyet iktidarının korunması lehinde yapılan çok sayıda gösteri bu cepheler tarafından düzenlendi. Ayrıca, cumhuriyetler düzeyinde azınlıkta olan Slav toplulukları, bazı sanayi bölgeleri ile birkaç büyük kentte gerçek çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

Bağımsızlığın gerçek amaçları konusunda yeterli bilgi sahibi olmayan ve bazı Sovyet yanlısı gruplar tarafından yönlendirilen bu azınlıklar da, bağımsızlık durumunda, Baltık bağımsızlıkçı önderlerinininkilere benzer gerekçeler ileri sürerek bağımsız Baltık cumhuriyetleri içinde özerk statüler oluşturulmasını ya da bunların, ayrılma üstüne 3 Nisan 1990 tarihli yeni federal yasanın -üstü kapalı bir şekilde- izin verdiği gibi SSCB bünyesinde kalmalarını talep edebilirler. Hatta küçük "Polonya İnsan

Hakları Partisi" Başkanı J. Ciechanowicz, Haziran 1990'da, Litvanya'nın bağımsızlığı durumunda, bir Doğu Polonya Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması çağrısında bile bulundu. Bu öneri ilgili tüm taraflarca anında reddedilmiş olsa bile, bağımsız Baltık cumhuriyetlerinin, ayrılma durumunda karşı karşıya kalabileceği tehlikeleri göstermesi bakımından anlamlıdır.

Ulusal bölünme tehlikesi, aynı zamanda, cumhuriyetlerin bugünkü sınırlarının korunması konusunda olası bir Baltık bağımsızlığının yol açabileceği sonuçlarla da bağlantılandırılmalıdır. Bazı yöneticilerin, anlaşılmasını istedikleri gibi, bağımsızlık, Moskova'yı sınırlar konusunu yeniden değerlendirmeye yöneltebilirdi. Sorunsal en başta Litvanya'yla ilgilidir. Bugünkü sınırlarını koruyabilecek mi, yoksa Vilnius Polonyalı'yken sahip olduğu 1939 sınırlarına dönmek zorunda mı kalacaktır? Daha şimdiden Beyaz Rusya, kendisine komşu Litvanya topraklarından geniş bir şeridi isteme niyetini ortaya koydu. Polonya da, Litvanya'nın tek deniz kapısı olan Klaipeda ve bölgesinin kendisine bağlanmasını talep edebilir. Polonyalı azınlık burada oldukça kalabalıktır.

B) Sovyet Askeri Tesislerinin Korunması - SSCB teritoryal savunma örgütlenmesi bakımından Baltık ülkeleri, Batı savaş alanına (TVD Ouest) bağlı Baltık askeri yönetim bölgesi içinde yer alırlar. Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'ne göre, bu bölgede üç zırhlı tümen, yedi mekanize tümen, iki topçu tümeni ve iki hava indirme tümeni konuşlandırılmıştır. Moskova, Baltık Bölgesi'ndeki üsleri ve askeri güçleri, SSCB'nin savunma yeteneği için çok önemli görmektedir. Üstelik günümüzde Doğu Avrupalı partönerlerinin siyasal özgürleşmesiyle birlikte Batı'nın koruyucu

şemsiyesi de zayıflamaktadır. Dolayısıyla, Baltık ülkelerinin Batı'ya doğru yürüyüşünün yarım kalması, birçok strateji için, kabul edilemez.

Ayrıca, Baltık Bölgesi, Moskova için çok önemli bir deniz cephesidir. Nitekim Sovyet donanmasının bu bölgede, yarısı Baltık cumhuriyetleri sınırlarında kalan (Liepaja, Riga ve Tallinn) başlıca altı limanı vardır. Topyekûn bağımsızlık durumunda, sadece, kışın birkaç ay boyunca buzlarla kaplanan Leningrad ve Kronstadt üsleri ile Litvanya'nın batısındaki Kaliningrad-Baltiysk üssüne güvenebilir. Böylece deniz ve deniz çıkarma kuvvetlerinin hareket yeteneği bundan büyük ölçüde etkilenmiş olacaktır.

Kaliningrad bölgesi savunması da bu yüzden bozulabilecektir. Savaş sonrasında RFSSC'ne bağlanan ve bugün tamamen Ruslaştırılmış olan bu bölge (eski Doğu Prusya), Litvanya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı durumunda, SSCB'nin geri kalan kısmından coğrafi bakımdan yalıtılmış olacaktır.

Sadece, SSCB'ye stratejik bir koridor bırakılması, eski-Koenigsberg ile Sovyetler Birliği'nin geri kalan kısmı arasındaki kara bağlantısının korunmasına olanak verebilecektir. Aynı görüş çerçevesinde, Sovyet deniz, kara ve/veya hava üslerinin korunması da düşünülebilecektir. Peki bu durumda, bu sonuncular bir Baltık bağımsızlığı gerçeğini yozlaştırma tehlikesi yaratmayacaklar mıdır?

2. İktisadi Belirsizlikler - Bunlar iki türdedir: Baltıklıların Moskova'ya bugünkü bağımlılığı ve Sovyet vesayetinden özgürleşmenin "teknik" koşulları.

A) İkili İktisadi Bağımlılık - Moskova'nın: Litvanya'ya karşı uyguladığı enerji ambargosu, bu cumhuriyetin ve dolayısıyla diğer Baltık cumhuriyetlerinin de merkezi iktidara olan güçlü bağımlılı-

ğını acımasız bir şekilde gösterdi. Bunun iki yönü vardır.

Enerji bağımlılığı: Litvanya, Rusya'ya enerji tüketiminin beşte dördüne varan oranda bağımlıdır. Enerji tedarik yönünü kısa vadede değiştirmek olanaksızdır. Zira bu, uzun, teknik bakımdan zor ve pahalı bir operasyondur. Dolayısıyla Baltıklılar, Moskova'dan hemen kurtulamayacaklardır.

Ticari bağımlılık: Baltık ülkelerinin iktisadi faaliyeti büyük ölçüde, Kuzey Avrupa ile SSCB arasındaki ticarete sahip oldukları makas rolüne bağlıdır. İki savaş arası dönemde liman faaliyetleri, bu kıyı bölgeleri ile Rusya'nın oluşturduğu geniş *hinterland* arasındaki siyasal sürekliliğin -ve dolayısıyla iktisadi- durması nedeniyle iyice yıkıma uğramıştır. Bağımsızlık durumunda, Baltık ülkeleri ile Birlik'in kalan kısmı arasındaki ilişkilerin birden kesilmesi, aynı şekilde büyük bir durgunluğa yol açabilecektir. Bu konuda da Baltık hükümetleri bu çok önemli unsuru dikkate almalıdırlar.

B) İktisadi Bağımsızlığın Olabilirliği - Baltık ülkelerinin, Kremlin karşısında iktisadi bağımsızlığı, üretim mallarının mülkiyeti sorununun çözümlenmesi ile, sanayi yapılarının ve daha genel anlamda iktisadi yapıların yeniden düzenlenmesine girilene kadar derin bir istikrarsızlaşma döneminden geçecektir.

Baltık ülkeleri, doğal olarak, kendi cumhuriyetlerindeki mevcut tüm üretim araçları (fabrikalar, limanlar, ulaşım olanakları, vb.) üstünde kendi egemenliklerini yeniden elde etmek istemektedirler. Büyük tesislerin çoğu merkezi iktidar tarafından finanse edilmiştir ve bunlar, çoğu kez doğrudan ona bağlıdır (federal bakanlıklar, devlet komiteleri, vb.). Cumhuriyet kurumları ancak küçük iktisadi bütünlükler üstünde doğrudan yetkilidir. Litvanya ile yapı-

lan çeşitli görüşmelerde merkezi iktidar, bağımsızlık durumunda, 1941 ilhakından beri yapılan altyapıların ve üretim birimlerinin maliyeti kadar tazminatın isteneceğini açıkça belirtti. Bazı hesaplamalar, 30 milyar dolardan söz etmektedir. Askeri üslerin kaldırılmasının -olası- getireceği mali yükün Baltıklılarca karşılanmasını hesaba katmadan. Bu talep, teyid edildiği takdirde Letonya ve Estonya'yı da kapsayabilecektir. Sovyet taleplerinde bir değişiklik olmadığı takdirde, Baltık cumhuriyetleri, bugünkü kendi yetenekleriyle pek bağdaşmayan finansal isteklerle karşı karşıya kalabilecektir.

Halen, Sovyetler Birliği'nin geri kalan kısmıyla ticaretin yapısı kısa vadede görece Baltık ülkelerinin lehinedir. Enerji ürünlerini ve diğer hammaddelelerini, dünya piyasasına göre daha düşük fiyatlarla ithal ederlerken, kendi mamul ürünlerini ve bazı tarım ürünlerini yüksek bir fiyatla Sovyet tüketim piyasasına sevketmektedirler. Bir kez bağımsızlık kazanıldığında, uluslararası fiyatlara sert bir geçiş Baltık ekonomileri için ciddi zorluklar doğuracaktır. Rus petrolü ve gazına döviz ve pazar fiyatları üstünden ödeme yapılması bu devletlerin finansal durumunun dengesini köklü bir şekilde bozabilecektir: Sovyet fiyatları dünya kurlarının halen üç kat gerisindedir. Tersine, Baltık ülkeleri, kendi sınai satışlarının yönünü Batı'ya çevirmelerinin ardından döviz girişine, bu malların düşük kalitesi nedeniyle, pek bel bağlamamalıdır.

Daha genel olarak, rekabet sorunu ve bir sınai yapının yeni bir üretim biçimine uyum sağlaması acil bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, Baltık sanayileri, eskiden beri büyük enerji tüketicisidirler... O da Sovyetler Birliği'nden ithal edilmektedir.

3. Umut Yolları - Bağımsızlığın kazanılması ve

daha da önemlisi yaşayabilirliği siyasal-stratejik ve iktisadi belirsizliklerin çözümüne sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte, Baltık ülkeleri bazı lehte etmenlerden güç alabilirler.

Öncelikle ve en önemlisi şudur: Baltık halklarının bağımsızlıktan yana iradesi sarsılmaz görünmektedir. Litvanya'ya karşı kararlı iktisadi abluka, Litvanyalılar'ın kararlılığında gedik açamadı. Tersine, bu tutumu güçlendirdi. 1989 ve 1990 seçimlerinin de teyid ettiği gibi Baltık halkları bağımsızlık düşüncesine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Hatta bu kararlılık, yarının bağımsız cumhuriyetlerinde özgürce ve özellikle de daha hakça yaşayabilme umudunu gören Baltık asıllı olmayanların birçoğunca paylaşılmıştır. Bu nedenle, ülkenin bölünme tehlikesi, halen mevcut olsa bile, azalmıştır.

Bağımsızlıkçı kararlılık ayrıca, üç cumhuriyet arasında uygulanan sıkı işbirliği sayesinde güçlenmiştir. Bu işbirliği hem siyasal, hem de iktisadidir. 13 Mayıs 1990'da bir Baltık Konseyi'nin kurulması, Moskova'ya karşı alınacak ortak tavırların belirlenmesine olanak verecektir. Bir ortak iktisadi pazarın zaman içinde yaşama geçirilmesi, ayrıca, Baltık işletmelerine yeni pazarlar açılmasını ve böylece kritik verimlilik eşiğine daha kolayca ulaşmalarını sağlayacaktır: Böylesi bir pazar, doğal olarak, gerekli yeniden yapılanma sürecini hızlandıracaktır; aynı zamanda, halen geniş ölçüde Sovyet cumhuriyetlerine dönük olan ticaret akışının yönünün genişleyen Baltık iç pazarını doyurmaya çevrilmesini kolaylaştıracaktır.

Siyasal bağımsızlık, kaçınılmaz bir şekilde, haminin bugünkü gücü karşısında iktisadi özgürleşmeden geçmektedir. Bunun pahası yüksek olsa da, Baltıklılar kısa vadede -sınai yapılar yeni üretim ve rekabet biçimlerine uyum sağlayana kadar- iki be-

lirleyici destekten yararlanabilecektir. Birincisi Batı'nın yardımıdır. Başlıca Batı ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin Baltık ülkelerini ilhakını hiçbir zaman tanımadılar. Batı hükümetleri, bugüne kadar, Gorbaçov'un konumunu zayıflatmak ve dolayısıyla Doğu-Batı yakınlaşmasını ve silahsızlanma önlemlerini durdurmak kaygısıyla Baltık ülkeleri ile Moskova arasındaki iradeye doğrudan ve belirgin bir müdahalede bulunmamış olsalar da, mevcut taraflar arasında bir çözüme varılır varılmaz bir Batı yardımının sağlanabileceği düşünülebilir. Ayrıca, ikinci etmen olarak, 1939'da çatışmaların patlak vermesinden hemen önce Baltık cumhuriyetlerinin kendi altın stoklarını Fransa Merkez Bankası'nın kasalarına emanet ettiklerini de unutmayalım. Hâlâ daha yerli yerinde duran bu stokların iadesi, döviz yokluğu nedeniyle iktisadi boğulma içinde olan Baltık ülkelerinin bu nedenle gereksinim duydukları oksijene kavuşmalarına olanak verebilir.

Nihayet, topyekûn bir bağımsızlık bir kez kazanıldığında, cumhuriyetler, bir dizi ek gelir kaynağından da yararlanabileceklerdir. Öncelikle, turizm, liman ve demiryolu faaliyetlerinden gelen ve geleneksel olarak doğrudan merkez bankası kasalarını besleyen konvertibl döviz gelirleri bu kez yerinde kalacaktır. Diğer yandan, Sovyet üslerinin Baltık topraklarında kalması olasılığının -en azından bağımsızlığın ilk yıllarında- "tazminat" ödenmesine yol açabileceğini düşünmek hiç de hayal değildir. Litvanya açısından, Beyaz Rusya ile Kaliningrad bölgesi arasında bir geçiş hakkı da, bu çerçevede, düşünülebilir.

SONUÇ

Baltık ülkeleri, günümüzde, tarihlerinin çok önemli bir evresine kararlılıkla giriyorlar. Sovyet İmparatorluğu'nun yeniden oluşumu bu ülkelere, 1940'da ellerinden alınan bağımsızlıklarını yeniden kazanma şansını veriyor. Ancak, Sovyet himayesinden kurtuluşa giden yol engellerle doludur.

Siyasal bağımsızlığa ancak Baltık uluslarının Moskova'ya karşı gösterdikleri çabalarını birleştirmeleriyle ulaşılabileceği açıktır. Kazanılmış olsa bile, bağımsızlık her an yitirilebilir. Kalabalık Slav azınlıkların yerel varlığı sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca üç Baltık ülkesinin, Batı dünyası ile Sovyet dünyasının birleşme sınırında olmasından kaynaklanan jeopolitik konumu bu bölgeyi her zaman, dizginlenmeyen emellerin hedefi yapacaktır.

İktisadi açıdan da, bağımsızlık kolay olmayacaktır. Devletlerin toplandıkları bir sırada (Avrupa Topluluğu; ABD, Kanada ve Meksika ayrıcalık anlaşmaları, Asya'da bir ortak refah alanı oluşturma girişimi) meydan okuma büyük boyutludur. Getirilecek yanıt, ilk aşamada kaçınılmaz bir şekilde, çok daha önemli bir bölgesel bütünle entegre olabilecek bir Baltık iktisadi bloğunun oluşturulmasından geçiyor.

Yabancı emeller Estonya, Letonya ve Litvanya'yı ortak bir geçmişle donattılar. Bu yazgı birliği, her zamankinden daha günceldir. Egemenliklerinin yeniden kazanılması artık tam bir siyasal dayanışma ve iktisadi bir bütünleşmeden geçiyor. Ama, bu,

dünden farklı olarak, kendiliğinden ve özgür iradeyle gerçekleşecektir.

BİBLİYOGRAFYA

Alexandersson, G.; *The baltic straits*, coll. "International straits of the world", The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1982.

Caratini, R.; *Dictionnaire des nationalités et des minorités en URSS*, Paris, Larousse, 1990.

Chambon, H. (de); *La république d'Estonie*, Paris, Editions de la Revue parlementaire, 1936.

Chambon, H. (de); *La tragédie des nations baltiques*, Paris, Editions de la Revue parlementaire, 1946.

Kazlauskas, B.; *L'entente baltique*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1939.

Kirchner, W.; *The rise of the baltic question*, Newark, University of Delaware Press, 1954.

Les marches de la Russie, numéro spécial de la revue *Hérodote*, no.54-55, 4. trimestre 1989.

Lesage, M.; *La crise du fédéralisme soviétique*, Notes et Etudes documentaires, no. 4905, Paris, La Documentation française, 1990.

Lorot, P.; Pays baltes: le cadre géopolitique de l'indépendance, *Hérodote*, no.59, 4. trimestre 1990.

Peuples opprimés, *La tragédie des Etats baltes*, Paris, Monde nouveau, 1952.

Plasseraud, Y.; *Les pays baltes*, Groupements pour les droits des minorités, Paris, Mart 1989.

Meuvret, J.; *Histoires des pays baltiques*, Paris, Armand Colin, 1934.

Misiunas, R. J.; Taagepera R.; *The baltic states: years of dependence 1940-1980*, Los Angeles, University of California Press, 1983.

Radvanyi, J.; Les républiques baltes et la nouvelle stratégie soviétique des marges occidentales, *Annales de géographie*, Ocak-Şubat 1984, p.44-66.

Radvanyi J.; *L'URSS: régions et nations*, Paris, Masson, 1990.

Raun, T.U.; *Estonia and the Estonians*, Studies of nationalities in the USSR series, san Francisco, Hoover Institution / Standford University, 1987.

Rigoulot, P.; "Renouveau du nationalisme balte", *Est et Ouest*, revue mensuelle de l'Institut d'Histoire sociale, no.56 (Temmuz-Ağustos 1988), 58 (Ekim 1988) ve 59 (Kasım 1988).

Report on the USSR, revue hebdomadaire de Radio Free Europe, 1988'den 1990'a.

Turauskas, E.; *Le sort des Etats baltes*, Paris, 1954.

Vitola, H.; *La mer Baltique et les Etats baltes*, Paris, Editions Domat-Montchrestien, 1935.

Wild, G.; *Le développement des républiques soviétiques*, Revue du CEPII, Paris, no.42, 2. trimestre 1990.

1990-91 YAYIN PROGRAMI

P. BURNEY

Aşk

ÇIKTI

P. GAILLARD

Gazetecilik

ÇIKTI

G. BETTON

Sinema Tarihi

ÇIKTI

P. BENETON

Muhafazakârlık

ÇIKTI

H. MICHEL

Faşizmler

ÇIKTI

H. ARVON

Anarşizm

ÇIKTI

M. SÖNMEZ

Gelir Eşitsizliği

ÇIKTI

T. PARLA

**Türkiye'de
Anayasalar**

ÇIKTI

J. MORGEON

İnsan Hakları

ÇIKTI

D. BUICAN

**Darwin ve
Darwinizm**

ÇIKTI

D. SIMONNET

Çevrecilik

ÇIKTI

J.M. COTTERET / C. EMERİ

Seçim

Sistemleri

ÇIKTI

M. TUBIANA

Kanser

ÇIKTI

A. DECOUFLE

**Devrimler
Sosyolojisi**

ÇIKTI

N. BENSADON

Kadın Hakları

ÇIKTI

J.F. DRUESNE

Ortak Pazar

ÇIKTI

A. MATTELART

Reklamcılık

ÇIKTI

T. TİMUR

**Çok Partili
Hayata Geçiş**

ÇIKTI

L. GALLIEN

Cinsiyet

ÇIKTI

B. ROSIER

**İktisadî Kriz
Kuramları**

ÇIKTI

J.P. HATON

Yapay Zekâ

ÇIKTI

R. PERNOUD

Burjuvazi

ÇIKTI

F.BALLE / G.EYMERY

Yeni Medyalar

H. ARVON

Özyönetim

ÇIKTI

L. DOLLOT

**Bireysel Kültür
ve Kitle Kültürü**

C. DAVID

**Hitler ve
Nazizm**

ÇIKTI

J. CORRAZE

Eşcinsellik